

ČLÁNKY/STUDIE

- (01) zneužívání jazyka - zneužívání nosi (josef pieper)
(18) duše a svět (eva formánková)

888

O KNIHÁCH

- (28) humoristický bestseller (jan rolek)
(36) popularizace: faktografie/
nebo výklad? (jiří tománek)
(40) koncipient bohumil svozil (miroslav červenka)
(41) karel mador/hrdina naší doby? (eva kantůrková)
(51) jan hus evy kantůrkové (miloš rejchrt)

888

OPERNÍ HLÍDKA

- (55) dopisy čtenářů v koši nekončí (earuao)

888

FILMOVÝ OBZOR

- (58) šašek a král (-jk-)

888

DOKUMENT

- (62) erich kulka versus melantrich

888

DISKUSE

- (74) jazyková reflexe/
rozum a kulturní vývoj (myrtil)

888

KNIŽNÍ ZPRAVODAJ

DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FÖRDERUNG DER UNABHÄNGIGEN TSCHES-
CHOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.V. for research and information
purposes. Copyright continues to be held by each individual
author and must be strictly observed. If clarification is
required, please consult the Centre before publication of
any item.

DOKUMENTATIONSZENTRUM, SCHWARZENBERG 6,
D-8533 SCHEINFELD, Tel. 09162/7761

Josef Pieper

ZNEUŽÍVÁNÍ JAZYKA - ZNEUŽÍVÁNÍ MOCI

Předmět tohoto pojednání bychom mohli formulovat též takto: zneužívání jazyka a jeho souvislost se zneužíváním moci. K tomuto prastarému tématu bych chtěl přistoupit dvojím způsobem či ze dvou stran. Jsou to vlastně dvě rozdílné věci, které bych chtěl zkusmo spojit. Na jedné straně máme hovořit o jednom fenoménu dějin antického ducha, totiž o Platónově celoživotním střetávání se sofistickou jeho doby. Na druhé straně mi nejde primárně o historickou stránku věci, tedy ne o to, jak to tehdy, v pátém a čtvrtém století před Kristem 'vlastně bylo'. Spíše pojednám o Platónově pozici a jeho argumentech jako o modelovém případě, na němž, jak se domnívám, lze vyčíst něco, co se týká nás samých a naší vlastní situace zde a nyní. A vskutku mluví mnohé pro domněnku, že Platón rozpoznal a pojmenoval v sofistice své doby ohrožení, které v každé epoše doprovází život ducha a společnosti. Co se tedy dále jeví jako čistě historický popis a interpretace, chtělo by být přijato veskrze jako aktuální nářezka, zatímco to, co zprvu zní jako pouhá kritika naší doby, má být současně chápáno jako poukaz na takřikající věčné pokoušení, jemuž dějinný člověk odedávna byl a vždycky bude nucen čelit. Otázka tedy zní, v čem vlastně spočívá toto nebezpečí a pokoušení.

(Sofistika)

Kdo se dnes pokouší utvořit si obraz o sofistice Sókratovy doby a s tímto záměrem se dotazuje historické literatury, položí si pravděpodobně po nějaké chvíli s údivem otázku, která se náhle zdá neřešitelná. Totiž nejen u autora, jako je řekněme Bertrand Russell, ale také u Wenera Jaegera (například) se nám říká: zprvu jsou sofisté, z hlediska dějin ducha, právě tak nutný jev jako Sókratés a také Platón; nadto jsou však vlastními zakladateli formálního vzdělání v západním

světě; bývají dokonce označováni jako tvůrci pojmu 'kultura', jako první humanisté, geniální pedagogové, první bojovníci za svobodu ducha - a tak dále. A to vše je podáno a doloženo nanejvýš jasně a věrohodně. Co se však najednou stalo stěží pochopitelné, to je, stručně řečeno, Platónovo protivnictví. Jak je však známo, Platón se v této věci shodoval nejen se svým mistrem Sókratem, nýbrž také se svým velkým žákem Aristotelem. Co tedy vlastně měli proti sofistice? Cožpak Platón vůbec nepoznal pravý význam tohoto duchovního hnutí? Cožpak se skutečně, jak mu připisuje Bertrand Russell, utekl nečestným způsobem před nadřazenou inteligencí sofistů do sféry toho, co posiluje a očisťuje mysl? Podobný nepřiliž uvážený a stav věci zřejmě nedovoleně zjednodušující výklad nemůžeme jen tak přijmout. Přesto se však zdá, že tu opravdu něco základního nesouhlasí.

Náš čtenář, udivený a zmatený, se nakonec překvapivě dostane na pravou stopu: historickým poukazem, který je zásadně rovněž nepřipadný, který se však mezitím prosadil v příručkách. Dá se mu totiž na srozuměnou, že (citují učebnici dějin filosofie od Vorländera) "jednoznačně negativní posuzování sofistiky" bylo přece v samotné klasické filosofii prolomeno a překonáno před více než sto lety, a to nikým menším než Hegelem. Porozhlédneme-li se pak poněkud zevrubněji v Hegelových textech, není po nějakém pozitivním posuzování sofistů široce daleko ani stopy. Přesto dostává jejich podání u Hegela zvláštní odstín; je, abychom tak řekli, dosud nezvyklým způsobem 'rozvrženo'. Obžaloba, pochybnost, varování a výtka zůstávají veskrze v platnosti; Hegel však rozumí jménu 'sofistika' tak, že je náhle nelze vztáhnout na určité, historicky jednou provždy fixované postavy, ani na antické, ani na moderní. Hegel sice hovoří, to je pravda, nejdříve o sofistech doby Sókratovy; a vskutku je nazývá, čímž je tedy zdánlivě hodnotí čistě pozitivně, "velmi vzdělanými lidmi".

Ve skutečnosti je to však v Hegelově úzu, jak víme, pochybný kompliment. Právě tato vzdělanost, právě tato, jak říká, každý předmět rušící, všechno dialekticky zpochybňující, svobodná myslící reflexe - právě ta to je, v níž Hegel vidí to nebezpečné, 'negativní' a právě to sofistické

na sofistice. Rozdíl spočívá v tom, jak stojí v přednáškách z dějin filosofie, "že sofistům náleží vzdělané usuzování..., zatímco Sókratés a Platón určují myšlenku něčím pevným..., co duch nachází věčně v sobě". Právě toto "vzdělané usuzování" potom Hegel ostře napadá; přespříliš snadno a téměř nevyhnutelně to prý přivádí člověka "k vědění, že když dojde na důvody, lze prý... dokázat všechno. Člověk nemusí příliš pokročit se svým vzděláním, aby si našel důvody pro to nejhorší. Co se na světě stalo zlého, počínaje od Adama, bylo ospravedlňováno dobrými důvody." Tolik Hegel. Jak je to tedy s jeho hodnocením sofistiky? Zřejmě ji chápe jako něco, co patrně znepokojivě náleží k samému věnu ducha; jako nebezpečí imanentní lidskému vědomí, které lze snad překonat, ale jemuž se nijak nelze vyhnout od počátku, ohrožení možná dokonce duchu zásadně nepostradatelné a blahodárné - avšak jasně ohrožení, tím nebezpečnější, čím vyšší je stupeň vědomí, tedy 'vzdělání'. Co se zde říká v historické charakteristice antické sofistiky o založení formálního vzdělání, o humanismu a didaktice, o boji za svobodu ducha a tak dále - to všechno může být tisíckrát správné: právě za předpokladu toho všeho (to je jádro Hegelovy teze), právě na půdě těchto vymožeností je teprve možné to destruktivní, co vlastně také pro Hegela znamená jméno 'sofistika'. - Tím se však Hegel jasně staví na Platónovu stranu. Oba hovoří o něčem nadčasově aktuálním.

Není to však přirozeně jen problém 'sofistiky', který takto znovu získává na aktuálnosti a který bude pravděpodobně čím dál aktuálnější s postupující diferenciací vědomí. "Sofistika nám není tak vzdálena, jak si myslíme," říká Hegel; tato věta stojí jako neviditelný nadpis nad naší úvahou; a právě tak se mi zdá hodná zamyšlení poznámka z Nietzscheovy pozůstalosti: "Doba sofistů - toť naše doba." Jak jsme již řekli, není to jen sofistika, která se z tohoto hlediska stává znovu zajímavou, nýbrž ještě spíše Platónovo střetávání s ní a jeho protiargumenty. V čem vlastně vidí to špatné na sofistice? Co to přesně je, co se mu zdá sofistikou ohroženo? Co to je, čeho se podle Platónova mínění vůbec nesmíme vzdát, pokud máme žít vpravdě lidský život? - Tedy: co měl Platón proti sofistům?

Vnější podobu těchto mužů, jak ji líčí platónské dialogy, jakžtakž známe. Jsou tu však rysy zjevné a rysy, které nejsou tak nabíledni; mnohé je také jen zdánlivě 'zjevné'. Například onen fakt, že jsou velice zvláštním způsobem úspěšní, který Sókratés vždy znovu konstatuje s ironickým obdivem; toto 'prodávání' moudrosti, toto ignorování nesrovnatelnosti peněz a ducha, jako by nebyl žádný rozdíl mezi artes liberales a 'duševní prací', ani mezi honorářem a mzdou: to všechno jsou věci jdoucí vposledku ke kořenům, zasahující velmi přesně smysl lidské existence jako cečku, a ostatně také nejvýše aktuální, téměř již v politickém smyslu slova. - Dokonce 'krása', kterou Platón vybavuje bez výjimky všechny protihráče silénsky ošklivého Škrata a kterou lze špatně pochopit jako pouhou divadelní rekvizitu - také tato, domnívám se, úplně neřeckým způsobem ironicky uchopená 'krása' jako vnější znak toho, kdo je v souladu s módou úspěšný, poukazuje zřejmě k něčemu mnohem principiálnějšímu, k něčemu, co je také mnohem méně nabíledni, například k něčemu, co poslední dobou nazýváme 'perfektnost'. Toto velmi příznačné slovo, které se pro nás stalo již nepostradatelné, však nemíní jednoduše 'dokonalost'; označuje spíše jakousi podezřelou, špatnou dokonalost.

Když se nyní ptáme, v čem je podle Platónova mínění ona dokonalost špatná, pak se již blížíme k tomu a jsme již nuceni mluvit o tom, co on, Platón, měl 'vlastně' proti sofistům.

(Ničení slova)

Jeho námitku bychom mohli zkusmo převést na stručnou formuli: korumpování slova. Tím však přece jen ještě nevyslovíme to vlastní. To vlastně špatné na sofistice vidí Platón, zdá se mi, v tom, že sofistika kultivuje slovo s mimořádnou citlivostí pro jazykovou nuanci a s nejvyšší mírou formální inteligence, ba zdokonaluje užívání slova v umění, a právě tím, současně, ničí smysl a hodnotu slova.

Slovo a jazyk však nejsou svou přirozeností něco speciálního a odborného, zvláštní obor či oblast. Jsou médiem duchovní existence vůbec. Především ve slově se děje lidská

existence. A proto když se ničí slovo, nemůže zůstat nedotčeno a neporušeno ani lidské bytí samo.

Co to však znamená 'ničení slova'? Na tuto otázku pochopitelně nemůže nikdo odpovědět, pokud nemá představu o tom, v čem je dignita a (takříkajíc) 'výkon' slova v celku existence - přičemž pravděpodobně nejde ani tak o poznání, jako o uznání, nejde o abstraktní pojem, ^{nybrž} o existenciální koncepci.

Vymoženost lidského slova však spočívá od přirozenosti, a tedy vždy, ve dvojím, proto se musíme domnívat, že slovo může upadnout také dvojím způsobem. - To první je, že ve slově se objasňuje realita; mluvíme, abychom v pojmenování umožnili něco skutečného rozpoznat, a to přirozeně každému. A právě to je to druhé: sdělující charakter slova. Slovo je jak označení věci, tak i znamení pro každého, totiž pro toho, komu se má realita postavit před oči. Oba tyto aspekty slova a jazyka, jakkoli rozlišitelné, nelze od sebe oddělit. Jeden není bez druhého. Také ten, kdo zdánlivě hledí čistě na předmět, již tím, že pojmenovává nějaký fakt, se současně přirozeně vztahuje ke svému partnerovi: kdo hovoří, chce sdělovat. Co by však mohl někomu jinému sdělit, když ne něco, co se tak skutečně má. Přirozeně, člověk je také schopen lži. Je však lež, přesně vzato, sdělení - když obelhaný získává jen zdánlivě účast na realitě?

Tedy: ničení vztahu k realitě, ničení sdělujícího charakteru řeči - to jsou zjevně dvě možné podoby korumpování slova. - A jsou to skutečně právě tyto dvě věci, které Sókratés vytýká sofistické 'rétorice'. Tak zní znovu a znovu opakovaná žaloba a obžaloba v Platónových dialozích: O věci, míníte, je třeba starat se jen potud, aby se o nich mohlo působivě mluvit; a právě proto se nehodíte pro dialog; 'mluvíte', ale 'nerozmlouváte'! - Opět totiž nelze jedno od druhého oddělit: Mluva emancipovaná od normy věcí je současně, a zcela nutně, mluva bez partnera.

Co se však míní 'emancipováním od normy věcí'? Míní se, mám-li to říci zostra, tolik co lhostejnost vůči pravdě. Konečně pravda neznamená nic jiného než vztah k realitě.

Řídit se podle věcí - právě to, více než všechna vnější korektnost, vytváří pravdu myšlení a mluvení. - Nepokládám to jen za irrelevantní pikantnost, když je u Platóna muž, který označuje zacházení se slovem a čistě formální kultivaci užívání slova jako svoje povolání, současně nihilista. Zdá se mi, že je v tom záměrně vyjádřena skrytá afinity. Tento Gorgiás, jehož hlavní dílo začíná větou "Nic není", přirozeně nechce říci, že "není" tisíc faktů, které opět umožňují deset tisíc zpráv a komentářů. Chce však říci: není nic 'za' těmito fakty, není to bytí, které by snad mohlo mít normující sílu a jímž by se musel nebo i jen mohl řídit mluvčí. - Vztah řeči k realitě, tedy pravda, nemůže podle toho mít vůbec žádný vážný význam; a kdo se ptá po pravdě věcí, ten již tím ukazuje, že nemá ani zdání o tom, o čem jde v umění slova. Spisovatel je ten, komu se přesvědčení, že je "úplně lhostejné, co myslíme a píšeme", stalo druhou přirozeností. Tato, jak připouštíme, velmi principiální věta je takřka doslovný citát; jeho autorem však není sofista platónských dialogů, nýbrž významný moderní německý spisovatel. Sofista Gorgiás by to mohl říci přesně tak: není rozhodující co, ale jak (formulace, dikce a tak dále); Gorgiás říká skutečně něco podobného. A přirozeně má v jistém smyslu pravdu. Pro slovesné umělecké dílo není charakteristický předmět, ale forma, která je mu vtištěna. Platón však navzdory tomu trvá ještě na něčem, co také očekává nejen od nás, ale i sám od sebe, od svého vlastního, krajně oitlivého smyslu pro jazykový tvar: je třeba uznat, že něco snad může být 'vynikajícím způsobem uděláno', dokonale řečeno, duohaplně formulováno, strhujícím způsobem napsáno, podáno, inscenováno (a tak dále), a přesto je to současně, z hlediska celku a z hlediska toho, co rozhoduje, nepravé; a nejen nepravé, ale špatné, méněcenné, ubohé, hanebné, neblahé: od základu špatné! - Ledaže bychom (cituji platónského Sókrata) rozuměli mistrem slova toho, kdo říká pravdu! - Jakmile to jen vyslovíme, již jsme se ocitli, mírně řečeno, uprostřed sporu, právě tak jako Platón sám.

Sókratés ovšem sofistům jednoduše nevěří, že v užívání slova, které se nestará o pravdu, jde skutečně pouze o čistou formu, o smělost obrazů, brilanci stylu, zvládnutí nových prostředků znázornění a tak dále. Zdání, jako by tomu tak bylo, jako by šlo výlučně, nebo i jen primárně o něco podobného, takové klamné zdání se snad může udržet po určité dobu, zvláště ve skleníku módního literárního provozu. Sókratés však nutí Gorgiu, aby sám prolomil toto zdání; donutí ho k přiznání, že toto dokonalé, od kořene skutečnosti odloučené užívání slova směřuje ve skutečnosti k něčemu úplně jinému; že takový jazyk se totiž nutně stává mocenským prostředkem a v zásadě jím již od počátku je.

Tím je pojmenován druhý aspekt sofistického korumpování slova: zničení jeho sdělovacího charakteru. A o tom bychom chtěli nyní hovořit.

Jistě nám zde poněkud ztěžuje porozumění zastaralá terminologie, kterou ne-li Platón sám, tedy v každém případě jeho překladatelé pojednávají právě o této věci, takže přesný smysl platónské výpovědi rozluštíme jen s určitou námahou. Čteme zde například o 'umění přemlouvat', o 'licheocení', o 'podbízivé řeči'. Na taková slova pochopitelně sotva někoho nalákáme. Někde je sice psáno, že to také vůbec není úkol filosofie; přesto mně však záleží na tom, abych ukázal, že se zde skrývá něco znepokojivě aktuálního.

Jak jsme řekli, v témže okamžiku, kdy se člověk s rozmyslem užívající slovo již výslovně neřídí věcmi, přestává eo ipso v pravdě něco sdělovat: nejenže se komunikativní charakter jazyka konstituuje současně s jeho vztahem k realitě, současně s ním se také ničí. To snad lze ještě přijmout jako prostě a jednoduše srozumitelné. Ale 'mocenský prostředek'? Jakkak se má slovo v témže okamžiku stát, a to 'nutně', mocenským prostředkem? Neznamená to, že by se v jediném okamžiku musel od základu změnit lidský vztah mezi partnery, mezi mluvčím a posluchačem? Ano, právě tolik to znamená; a přesně k tomu také skutečně dochází! - Kdo mluví k druhému, a sice, jak nyní předpokládáme, nikoli v bezelstně spontánním plynutí řeči, ale ve vědomém disponování slovem - kdo

tak mluví a výslovně se přitom nestará o pravdu, komu tedy (znamená to) záleží na něčem jiném než na pravdě, ten již vskutku, od této chvíle, nepohlíží na druhého jako na partnera ; vlastně ho již nerespektuje jako lidskou osobu; přesně řečeno, od toho okamžiku již neprobíhá vůbec žádný rozhovor, žádný dialog, žádná rozmluva! Ale co tedy? Přesně na tuto otázku odpovídá Sókratés oním staromódně neobratným slovem 'lichocení'. - Říká: Například dochází k 'lichocení'.

Co tedy k čertu (nebo, abychom zůstali u sókratovského idiomu: 'u psa'!) - vlastně znamená lichocení? Neznamená to jen, že někomu říkáme něco pěkného, co rád slyší, že mu lichotíme; také to, co říkáme, nemusí být přímo nesprávné; alespoň to v žádném případě není rozhodující. Rozhodující je ono 'aby'; rozhodující je, že zde máme primárně nějaké 'aby'. Něco může být velmi dobře tak, jak to říkám; ale neříkám to proto, že tomu tak je; neříkám to ani proto, že bych chtěl druhému udělat laskavost; říkám to, aby tento druhý udělal laskavost mně. Právě to je 'lichocení' - tak mu ostatně každý rozumí. Ten druhý, do jehož přízně se tu vemlouvám, pro mne tedy vůbec není 'partner', spolusubjekt; je spíše něco jako objekt, objekt, který 'má být zpracován', objekt pokusu o ovládnutí, který je vystaven 'zacházení'. A tak se děje pravý opak toho, co se zdá. Vypadá to, především pro toho, komu se lichotí, jako by byl zvláštním způsobem respektován, zatímco ve skutečnosti tomu tak vůbec není; jeho důstojnost se právě úplně ignoruje. Hledáme přece jeho méně dobré vlastnosti, pro co by mohl mít slabost, abychom ho potom užili jako nástroj. - Avšak touž měrou, v níž přitom hraje roli slovo, přestává slovo skutečně něco sdělovat; místo toho dochází zásadně k mluvení bez partnera, které primárně, v rozporu s přirozeností mluvení, nic nevytvrdí, nýbrž se snaží něčeho dosáhnout. Slovo se denaturuje a degraduje na 'aktivní látku', na drogu, kterou podáváme; stalo se pouhým prostředkem, jako nějaký přístroj či rekvizita. 'Mocenský prostředek'? To může ještě stále znít jako příliš silný výraz; avšak tak vzdálený skutečnosti, jak se na první pohled zdá, zjevně není.

Jak je toto vša aktuální, vyjde najevo, když se zeptáme, v které oblasti bychom dnes mohli předpokládat 'lichocení' v tomto smyslu. Ihned totiž vyvstane protiotázka: Je vůbec ještě nějaká oblast existence, která by jím nebyla postižena, tedy nějaký kout, kde by se mi nic nepodbízelo, abych ... něco udělal, abych si například určitou věc koupil? - Přitom jsou texty hospodářské reklamy ještě relativně neškodný případ. Snad! Snad však není tak neškodné, že si tento způsob oslovení postupně činí nárok na téměř úplnou všudypřítomnost, která se mu také přiznává. A tím spíš je problematické, jak se přitom bez rozpaků využívá pro obchod hlubinně psychologické vědění o člověku. Vůbec nemluvě o zpětně působící síle všude vystavovaných idolů, které se přece prvotně vyvinuly z přikrašlování lidských slabostí. Nesmíme to však také démonizovat. Koneckonců nedochází ještě k ničemu vážně nebezpečnému, když se lichotí mé marnivosti a s čirou samozřejmostí se apeluje na mou zběhlost, mé speciální znalosti, modernost, mladost a tak dále, abych si koupil tuto cigaretu, onu whisky nebo nějakou zvláštní vodu po holení. Nelze však popřít, že tím jazyk stále výlučněji něco sleduje a čím dál méně něco vypovídá, a tak postupně ztrácí svůj charakter sdělování; skutečně na pováženou je přitom postupující nedostatek odporu a odolnosti, s nímž si veřejnost, publikum něco takového nechá 'líbit' (v obojím smyslu slova).

Vlastní doména sofistického umění lichotit má však jiné předznamenání, které jistě není snadné trefně pojmenovat. Navrhuji zamyslet se z tohoto hlediska nad pojmem 'zábava'. Tímto jménem teď nemíním ani hry a žerty, v nichž se člověk společensky osvěžuje a zotavuje, ani vůbec něco, co pěstujeme a děláme. Nejméně ze všeho je to 'jasná múza', proti níž bychom snad měli zvednout ukazováček. Spíše zde mluvíme o 'zábavě' v tom smyslu, který míní poněkud robustní, ale také potěšitelně přímý termín 'zábavní průmysl'; mluvíme tedy o jednom velice zvláštním spotřebním zboží, dodávaném na trh oním pozoruhodným výrobním odvětvím, jež provozuje lichocení jako big business. Přitom nesmíme mys-

let snad jen na úrovni triviální literatury a masové spotřeby; naopak, 'sofistika' spíše implikuje nejvyšší formální nárok. - Celý případ je vůbec poněkud komplikovaný. Nejen že se totiž člověku maže med kolem úst, jako vůbec všude jinde, aby koupil toto konzumní zboží; ale je to navíc podbízivá řeč sama, která se zde kupuje a konzumuje. Přesně za to platím: že se mi říká, co chci slyšet. To je však vyjádřeno ještě příliš jednoduše. Zboží, za něž jsem ochoten zaplatit požadovanou cenu, přesně řečeno nespočívá jen v tom, že se lahodí mým slabostem. To je sice nezbytné; má to však proběhnout tak, že se mi pravá tvář tohoto dění vůbec neukáže. (Ostatně také to prostě patří k pojmu 'lichocení'.) Zatímco mám požitky z toho, že se mi dává za pravdu a lichotí, chci mít současně pocit dobrého svědomí (či aspoň svědomí uklidněného, anebo přinejmenším nerozjitřeného): všechno, co se tu říká, co čtu, slyším, co se mi ukazuje, má být 've vší vážnosti' pravdivé, důležité, má stát za řeč, má být 'reálné'. Právě to se žádá. A tuto 'poptávku' musí uspokojit 'nabídka', pokud chceme prodávat se ziskem. - Ne že by nabídka směřovala k tomu, co je bezprostředně 'příjemné'! Koneckonců není jenom smyslnost, marnivost, zvědavost, sentimentalita; je též krutost, přání být šokován, škodolibost, rozkoš z hanbení, zlehčování a ponižování, opojení ničením, sklen k radikalismu (ke 'konečným řešením'), fascinace zmarem a tak dále a tak podobně. Všem těmto slabostem se má vyhovět, a sice, což je povážlivé, ne 'jakkoli', ale věrohodně, a jak říká Hegel, "s dobrými důvody".

Bezpochyby je velmi náročné uvést něco takového do chodu. Sám Sókratés říká, že k tomu patří notná dávka smělosti a opovážlivosti; ovšem přinejmenším je třeba umět jednat s lidmi a vždy zasáhnout přesně to pravé místo. Na druhé straně je takový podnik přirozeně doprovázen příslibem obrovského úspěchu. A samozřejmě se nemůže realizovat jinak než v prostředí řeči; řeči v nejširším smyslu: mluvené, zpívané, tištěné, ilustrované, promítané, vysílané rozhlasem či televizí. K dispozici je celý arzenál publicistických prostředků komunikace. Všechny tyto zavedené a dalekosáhle institucionalizované možnosti užívání slova jsou jistě od přirozenosti zaměřeny k tomu, aby byly nástrojem opravdu

lidské řeči, to znamená: aby činily realitu rozpoznatelnou a sdělovaly ji. A bylo by jistě nespravedlivé tvrdit, že toto vlastní určení slova se většinou zrazuje a mívá. Přesto je evidentní, že nebezpečí korupce vzrůstá tím více, čím svůdnější je šance možného úspěchu. Potom však, jak jsme řekli, není ohrožen nějaký partikulární 'sektor' ('literatura', 'publicistika' nebo něco podobného); ohrožen je společný život lidí vůbec, který nutně probíhá v médiu slova. Co hrozí, toť - stručně řečeno - rozpad komunikace a postupující neschopnost veřejnosti rozpoznávat skutečnost a pravdu.

Řekl jsem, že toto nebezpečí je evidentní. Ano, evidentní je jeho skutečnost či aspoň pravděpodobnost; ono samo však bohužel vůbec ne! K jeho nebezpečnosti totiž patří tendence k zahalování. Proto je obvykle krajně obtížné, ba téměř nemožné v konkrétním případě (v románu, divadelní hře, filmu, rozhlasovém komentáři, kulturněhistorickém eseji) vůbec rozpoznat hranici mezi sdělujícím objasňováním skutečnosti a pouhou na úspěch vypočítanou manipulací slova. Mistrovství formy, opakuji, zde není žádným kritériem. Také filosofický, a nezapomeňme, teologický výrok, když je například založen především na efektu překvapení (a tedy těžší ze všeobecné intelektuální nudy) - také 'filosofie', 'teologie' a 'společenská věda', právě tak jako celkově náročné díla 'literatury' mohou být v podstatě pouhou 'zábavou', (to znamená) nejvýše kultivovanou formou lichocení, podbízení, kterému jde přece o úspěch - přičemž 'úspěchem' přirozeně nemusíme rozumět výši nákladu nebo vyúčtování; mívá se 'dosazení úspěchu' v každé podobě, od potlesku mas až k esoterickému obdivu happy few.

Platón to vyslovil mnohokrát: obtíž sofistu vůbec poznat patří právě k jeho úspěchu. Sofista, jak to formuloval Američan John Wild, se podobá mnohem více pravému filosofu než filosof sám. - Ostatně Platón sám ještě víc vyhrocuje již beztak zpropadenou potíže, abych tak řekl z druhého konce. Ptá se, zda také ten, kdo chce ukázat to vpravdě skutečné, nemusí mluvit tak, jak to lidé chtějí slyšet, aby vůbec někdo poslouchal. Neexistuje, nejvýš legitimně, něco

jako svádění k pravdě? (Søren Kierkegaard, jak známo, nazval přesně toto, odvolávaje se na Sókrata, stanoviskem svého vlastního spisovatelství: "proklamovat k pravdě".)

Ale ať už je to jak chce, stále platí: kdekoli se zá-
měrně mluví tak, jak to lidé chtějí slyšet, tam se ničí slo-
vo, a to nutně; na místo pravé komunikace nastupuje něco,
pro co by byl výraz 'vztah založený na moci' ještě příliš
krásným jménem. Spíše jde o něco takového jako tyranii, o pse-
uđovládu, jež není legitimována žádnou skutečnou převahou
a které na druhé straně rovněž neodpovídá žádná skutečně za-
ložená závislost, spíše jakési 'nevolnictví'. Platón zřejmě
věděl, o čem mluví, když nazval sofistické umění lichotit
"klamným obrazem politiky", penězokazeckým získáváním moci,
která v pravdě přísluší jen legitimní politické vládě.

Přirozeně ještě nemůžeme hovořit o 'ovládání' ve strikt-
ním smyslu, nebo dokonce o fyzickém násilí; ještě to takříka-
jíc není 'vážné'. Také se však nenacházíme v nějaké rezervaci
oddělitelné od politické reality (v 'oblasti čisté kultury',
či jak bychom to ještě nazvali). Publicistické slovo, je-li
jednou principiálně neutralizováno proti normě pravdy, není
jen připraveným nástrojem, který čeká na to, aby se ho cho-
pil nějaký diktátor a 'nasadil' ho k libovolným násilným úče-
lům. Spíše také samo ze sebe, čím více půdy získává, vytváří
atmosféru epidemické náchylnosti k onemocnění a tendenci
k tyranii.

(Propaganda)

Ve službě tyranii potom nastupuje ničení slova pod dobře
známým označením 'propaganda'. - To je ostatně místo, kde
překladatelé Platóna užívají výraz 'umění přemlouvat'. Pla-
tón říká peithó - což je patrně jako 'přemlouvání' reprodu-
kováno příliš nevinně. Platónova Ústava charakterizuje ne-
spravedlivou existenci právě spřízněností peithó a biá, sblí-
žením násilného jednání a demagogického slova. Zjevně nám te-
dy něco uniká, když si představujeme jen přátelské domlouvá-
ní, reklamu a vlichocování. Uniká nám především prvek hrozby.
Mistrovství propagandistického užití slova ovšem spočívá pře-
devším právě v tom, že nenechá hrozbu nepokrytě vystoupit,

nýbrž ji zahalí; je sice možné ji zřetelně cítit, ale současně (a právě v tom spočívá toto 'umění') se postiženému usnadní věřit, že to, co koná jen proto, že se nechal zastráhit, je ve skutečnosti samo o sobě rozumné a správné a koncepcí také to, co on sám 'vlastně' stejně chce. To všechno, ví Bůh, není nijak cizí naší zkušenosti. - A jak rovněž každý ví, 'propaganda' v takovém smyslu neexistuje jen jako administrativní akt státu založeného na násilí. Existuje všude, kde nějaká mocenská skupina, ideologický klan, zájmový kolektiv, nějaká pressure group užije 'slovo jako zbraň'. A hrozba může vedle politického pronásledování znamenat přirozeně ještě leccos jiného; především veškeré formy a úrovně hanobení a pomlouvání, veřejný výsměch, přehlížení a tak dále - to všechno probíhá v médiu slova, byť třeba nevyřčeného. - Karl Jaspers uvedl mezi podobami "moderní sofistiky" (jak ji sám nazval) také "řeč revolty", která, jen aby ospravedlnila vzpouru, drasticky a štvavým způsobem vykládá jednotlivosti, přičemž oslňujícím osvětlením jedné věci oslepuje pro druhou.

Tomu všemu je společné znetvoření jazyka, z něhož se stává nástroj znásilňování; zde všude již je potenciální násilný čin. - Právě to je jedna z myšlenek, kterou Platón sám patrně vytěžil ze zkušenosti se sofistickou své doby a kterou také nám předkládá k uvážení. Tato myšlenka říká, že úpadek politické moci podstatně souvisí se sofistickým ničením slova, ano, že se v něm tento úpadek skrytě připravuje - a proto bychom mohli skrytou otravnost totalitárního jedu přesně odečíst ze symptomu zneužívání jazyka v publicistice. A také ponižování člověka člověkem, které je očividné a pobuřující v aktech fyzického násilí, jehož se dopouští tyranie, začíná již, ovšem mnohem méně pohoršlivě, bohužel - v onom sotva postižitelném okamžiku, kdy slovo ztrácí svoji hodnotu. A jeho hodnota spočívá v tom, že právě ve slově se děje to, k čemu nijak jinak nemůže dojít: komunikace ve vztahu ke skutečnosti.

Znovu se ukazuje, že spolu obojí souvisí, jak jsme ani jinak nemohli očekávat. Vztahu založenému na pouhém násilí, to znamená nejbezúspěšnějšímu rozpadu lidského partnerství,

odpovídá také nejhorší zkáza vztahu k věcem: nástup všeobecné neschopnosti rozeznat realitu.

Tato shrnující formulace, již jednou navržená, je však pravděpodobně stále příliš mírná; v žádném případě ještě nevyjadřuje celé neštěstí, k němuž spěje sofistické ničení slova. Možná totiž nehrozí jen to, že se nám pravá skutečnost ztratí za propagandisticky vykřikovanými a komentovanými povrchními fakty - takže snad budeme znát tisíc jednotlivostí, a přesto, protože nepostřehneme jádro věci, zůstaneme bez podstatného náhledu. Jistě je již tento pováženíhodný fenomén jakési, jak bylo nedávno řečeno, "technicky vytvořené, bohatě informované cizoty vůči světu" (Gehlen) dost znepokojující. Lze však myslet, jak jsme řekli, něco ještě mnohem beznadějnějšího: že totiž namísto opravdové skutečnosti, která sešla s očí, nastoupí zdánlivá realita; že se tedy mému pohledu nabídne pseudoskutečnost, která se zdá tak šalebně reálná, že lze již sotva odhalit, jak to skutečně je.

Sofista: zhotovovatel fiktivní reality - tak zní pozdní Platónova formulace; je to jeho poslední odpověď na otázku po tom, co je na sofistice vlastně špatné, na otázku, s níž se musel vyrovnávat celý život. - Ubíjející představa: prostor lidské existence obsazený zdánlivými skutečnostmi, jež hrozí skryt svou zdánlivostí! Zdá se mi však, že právě tento platónský zlý sen je až překvapivě aktuální. Co jiného se totiž děje, když například průmysl masové zábavy se svou promyšlenou reklamou a propagací 'vytváří' masové idoly a zaplňuje plakátovací plochy a ilustrované časopisy prázdnou pastvou pro oči; nebo když politická či ideologická účelová publicistika "upravuje" jazyk, aby vytvořila a posléze nastražila objekty nadšení, stejně jako, a to především, objekty hněvu a nenávisti, objekty a příležitosti, právě podle potřeby. - K čemu jinému dochází v tom všem, než že se pravý stav věcí pilně zakrývá padělky, což má pak pro průměrného člověka ten dopad, že skutečný svět a skutečného člověka nejen že nelze najít, ale nelze je ani hledat. Dokonce ani otázka po nich se již neklade - protože fikce přesvědčuje a postačuje, perfektní fikce reality, vytvořená vlastně zá-

měrným zneužíváním jazyka. - To je tedy, jak říká Platón, to nejhorší, co dokáže sofistické korumpování slova natropit v lidském světě.

(To nejhorší a to nejlepší)

Protože však, podle starého přísloví, corruptio optimi pessima: k tomu nejhoršímu dochází, když se pokazí to nejlepší, musí mít ten, kdo mluví o zlu, nějakou představu o dobru. To samozřejmě znamená, že Platón se nevyčerpává jen tím, že je antisofista. Jeho zápal v tomto protivnictví je přirozeně podnícen intenzitou předcházejícího souhlasu. Tak může být neústupná ráznost jeho odmítnutí pochopitelná jen tomu, kdo si uvědomí, jakou váhu má pro Platóna dobro ohrožované sofistickou.

Tím se ovšem dostáváme k jeho poslednímu přesvědčení ohledně smyslu lidské existence vůbec. Některé prvky tohoto přesvědčení lze, jak se domnívám, vyslovit v několika stručných větách.

První věta: Vidět věci, pokud možno, jak jsou, a z takto uchopené pravdy žít a působit, v tom je 'dobro člověka' a v tom spočívá smysluplná lidská existence. - Druhá věta: Především pravdou je tedy člověk živ; nejen poznávající, filosofující, vědec; nýbrž kdokoli touží žít jako člověk, je odkázán na tuto stravu. Také společnost žije z veřejně přítomné pravdy. Existence je tím bohatší, čím hlouběji a šíře je jí přístupný a odkrytý skutečný svět. - Třetí věta: Přirozené místo pravdy je vzájemný rozhovor mezi lidmi; pravda se děje v dialogu, v diskusi, v rozhovoru, tedy v každém případě v jazyce a ve slově. A tak se řád existence, také společenské existence, zakládá na tom, že jazyk je v pořádku. Ovšem pořádkem jazyka nemíníme jeho formální dokonalost, aspoň ne především, jak se obávám, ačkoli bychom jistě rádi dali za pravdu Karlu Krausovi s jeho známou správně umístěnou čárkou; míníme spíše: co možná nezkrácené a nezkrácené zvýslovnění reality.

O těchto třech větách lze nyní říci, že tvoří současně základ onoho společenství založeného na učení a vyučování, které Platón založil v háji ochranného démona Akadéma, tedy

základ platónské Akademie. - Jakmile však řekneme 'akademie', nemluvíme již přirozeně jen o Platónovi. Spíše tím jmenujeme vzor, od něhož má, právem či neprávem, svůj název všechno akademické na světě. Jakkoli se samozřejmě naše univerzity a vysoké školy liší od antické pra-akademie, přesto pojem 'akademický' vyjadřuje navzdory času něco identického a společného se starou Akadémií, co lze také velmi přesně postihnout: totiž že se zde, uprostřed společnosti, vlastně udržuje a střeží 'zóna pravdy', chráněný prostor, kde se lidé nezávisle zabývají skutečností, kde se otevřeně ptají, uvažují a vyslovují, jak je to s pravdou věcí; oblast výslovně odstíněná proti jakémukoli zpoplatnění vytčeným cílům, kde kromě zájmu o věci samé mlčí všechny ostatní zájmy, ať už kolektivní, či soukromé, politické, ekonomické nebo ideologické. - Bylo nám již dost ostře předvedeno, co to znamená, zda ve státě je, či není nějaké takové útočiště. A také se zde skutečně realizuje svoboda, ne sice ještě celá, ale životně důležitý, nepostradatelný díl svobody; vnější omezení a izolace jsou sice nesnesitelné, pro duchovně existujícího člověka je však ještě bezútěšnější, když nemůže říci a sdělit, to znamená veřejně vyslovit, jak se, podle jeho nejlepšího přesvědčení, věci skutečně mají - to myslím není třeba dále rozvádět.

Onen svobodný prostor však nepotřebuje jen garanci zvnějšku, tedy ze strany politické moci, která tím klade meze sobě samé. Spíše je odkázán na to, že svoboda^{se} zevnitř právě tak konstituje, jako brání - brání proti ohrožení, které se pozvedá ne 'venku', nýbrž překvapivě 'uvnitř', v duchovním životě samém, jak jsme o tom již mluvili. Právě zde, jak se mi zdá, spočívá jinak ničím nenahraditelný přínos univerzity pro bonnum commune - univerzity jako akademického zařízení ve striktním smyslu. Tento přínos záleží především v tom, že samotný duch univerzity jako instituce podporuje a povzbuzuje onu plnou otevřenost, která nechce nic jiného, než aby se celá, ovšem nikdy beze zbytku neprobídatelná skutečnost nejen nezakresleně a nezahaleně ukazovala, ale také byla vyslovována - v oné neukončitelné, napříč všemi disciplínami vedené disputaci, jež se neuzavírá žádnému argumentu a žádnému partneru a jež vlastně vytváří

život univerzity. Protože však 'akademický' říká tolik co 'antisofistický', znamená to současně bránit se všemu, co zasahuje nebo ničí čistou otevřenost vztahu k realitě a sdělující charakter slova - například proti stranickému zjednodušování, proti ideologickému štvání; proti každé slepé aktivitě; také však proti svodu pouhé uhlazenosti a formalistické hravosti; proti svévolné, to znamená dialogu nepřístupné terminologii; proti zlehčování jako stylistickému prostředku (čím duchaplnějším, tím horším); proti jazyku zamlžujícího uklidňování, stejně jako proti jazyku revolty, proti principiálnímu konformismu, neméně však proti principiálnímu non-konformismu - a tak dále.

Žádný z těchto požadavků, to je jasné, nelze snadno převést do skupenství nějakých 'opatření'. Neorganizovatelnost odporu odpovídá neuchopitelnosti ohrožení. Přesto jde o politicum první třídy. Jde o to, aby naše vysoké školy uskutečňovaly jako normativní model to, z čeho politické společenství vůbec v základu žije: svobodnou lidskou komunikací ve vztahu k pravé realitě, ke světu, stejně jako k nám samým.

(Přeloženo z německého originálu Mißbrauch der Sprache -
- Mißbrauch der Macht, Verlag Die Arche, Zürich 1970,
s. 7-42)

Josef PIEPER (1904) studoval filosofii, práva a sociologii na universitách v Berlíně a Münsteru. Dnes je řádným (penzionovaným) profesorem filosofické antropologie na univerzitě v Münsteru.

Jako hostující profesor přednášel v USA, Indii, Japonsku a Kanadě. 1981 mu byla udělena cena Romana Guardiniho.

Josef Pieper zůstává v celé své tvorbě věrný základní filosoficko-antropologické orientaci. Vždy mu šlo o filosofickou nauku o člověku spočívající na prvcích západní tradice. Ze středověkých autorů se J. Pieper soustředil především na Tomáše Akvinského.

Česky vyšlo:

O spravedlnosti, Křesťanská akademie, Řím 1966

Tomáš z Akvina, Křesťanská akademie, Řím 1972

Sakralita a "desakralizace", PARAF č. 6, Praha 1987

(Úryvek ze studie Česká pohádka a péče o duši)

Abychom porozuměli řeči pohádek, té řeči, která po staletí oslovovala dospělého člověka, musíme se nejdříve obrátit k jejich prvnímu schématu, schématu všech schémat: princezna je duše, jako taková ovládá pohádku, její cesty, její přístupy, její pohyb. Duše není já, které všichni máme, takže jsme to my sami, není to osoba, první nebo třetí; duše v plném smyslu, tj. tak, jak ji určuje dobro, jak ji dobro nakonec zaplní a ona je s ním zajedno, je třeba nabýt. Na tom se zakládá děj všech pohádek, které mají princeznu, a ostatní jsou často jejich napodobením anebo někdy jedním jejich momentem. Princezna je duše, a právě proto i ne-princezna, dívka neurozená a chudá, chalupnická dcera, se může princeznou stát. Z téhož důvodu, že princezna je duše, často duše zakletá, může se stát, že zaklet je i princ. Ani původ, ani pohlaví v pohádce nerozhoduje, pohádka zná jen jediný cíl, jedno určení, určení dobrem, a odvoláváme-li se tu nyní na řeckou duši, jak ji líčí Platón ve svých dialozích, musíme se odvolat i na božský původ, který jí řecký člověk přisoudil a který v pohádce není porušen jiným, například společenským původem.

Ten, kdo chce získat princeznu-duši, musí projít celým světem, svět je daleký a široký, pohádka to vyjadřuje známým obratem "přes hory doly", popřípadě hory a lesy počítá jako devatery. Někdy je svět pustý - "nebylo tu ani ptáčka živáčka", a nebezpečný, a tak ho zakoušejí pohádkoví hrdinové, když musí o princeznu bojovat. Pohádka nemá čas nebo místo jako pověst, nemá ani přírodu v našem chápání, příroda je tu podrobena, je ve službách zápasu dobrých a zlých sil; zato má pohádka svět. A právě kvůli tomuto podivuhodnému majetnictví, nebo spíš lásce ke světu, se chceme nejprve obrátit zpět, do doby před Sókratem - který je autorem mnoha úvah o duši, jež nás zajímají, o jejím vztahu k dobru, je autorem výroku "péče o duši", z něhož vycházíme, - a k presokratikům, především k pythagorejciům a k Pythagorovi

samému, jenž první určil svět jako kosmos, tj. jako řád. Ne-
 uvažujeme teď o egyptských naukách, jež Pythagoras zprostřed-
 koval Řekům, i když jsou to nauky o duši, jak to zaznamenává
 už první zlomek, v němž velký matematik napomíná toho, kdo
 bije psíka: "Ustaň a nebij ho již! Vždyť mého to přítele du-
 še, kterou jsem rozeznal hned, sotva jsem uslyšel hlas."
 (Xenofanes, Zl B z Diogena).⁺ Uvažujeme o čísle a nauce
 o číslech: "Zdá se, že si Pythagoras nade všechno vážil na-
 uky o číslech ... připodobňoval všechny věci k číslům." (Zl
 58 B2 z Aristoxena u Stobaia, Zlomky, str. 42). Nejprve mys-
 líme na pojem jednotky, jež pythagorejské vědění nabízelo
 i Platónovi, u kterého je dobro Jedním a jako takové má vý-
 znam i pro duši a její jednotu: "Jednotka, jsouc jakoby po-
 čátkem všeho podle Filolaa..." (tj. jednoho z pozdějších
 pythagorejců, Zl B 8 z Iamblicha, Zlomky, str. 192). K této
 pythagorejsko-platónské jednotce má pohádka zvláště vyhraně-
 ný vztah, ale i další číslo vniklo do pohádky a ona je sdílí
 s pythagorejci. Můžeme je najít takřka bez výjimky v každé,
 a je to číslo tři. Vždycky jsou v pohádce tři přání, tři úko-
 ly, tři se vypravují do světa, jsou tu tři princezny, číslo
 tři se objevuje v mnoha násobcích a funguje tak právě proto,
 že je číslem světa: "Jak také říkají pythagorovci, celý ves-
 mír i všechny věci jsou omezeny třemi, neboť konec, střed
 i počátek mají číslo vesmíru, číslo tři." (Zl B 17 z Aristo-
 tela, Zlomky, str. 185) Číslo světa: že něco má konec, po-
 čátek a střed, je nad jiné radostné zjištění, vychází totiž
 z toho, co žádnou mez nemá, z Anaximandrova apeiron, jež
 řecký myslitel prohlásil za počátek všech věcí: "... zdá
 se, že onen počátek vše objímá a vše řídí, jak tvrdí ti, kdo
 neuznávají jiné příčiny vedle neomezeného ... a to je božské,
 neboť je nesmrtelné a nehynoucí, jak praví Anaximandros."
 (Zl A 15 a B 3 z Aristotela, Zlomky, str. 33) Z této pŕalát-
 ky teprve číslo může stvořit svět, který je vymezený a
 v němž lze potom i bydlet, a toto zjištění o světě pohádka
 uchovává, vždyť také ona sleduje především bydlení a svět
 jako stvoření domova.

⁺) Zlomky před Sokratovských myslitelů, vybral a přel. K. Svo-
 boda, ČSAV, 1962, str. 39.

Zlatovláska, jak ji zapsal Erben, je modelová a v jednom směru i jednoduchá: má princeznu, jež není zakletá, je jen ve veliké dálce, zvláště vzhledem k poměrům vyličeným jako česká náves. Je to daleko, až za mořem, "na ostrově", a mezi ní a královským sluhou, který ji jde hledat, se rozprostírá pouze tato šíře, neskrývá ji žádné zlé kouzlo. Je tu - hned na počátku - svět, jemuž chce někdo rozumět, proto je tu i král, který od stařenky koupí hada a poručí ho uvařit jako rybu. Ten, kdo hada sní, bude rozumět, "co které zvíře v povětrí, na zemi i ve vodě mluví". V této větě je zaznamenána nejenom řeč zvířat, nýbrž i rozměr světa, země, výška i hloubka. Král jako ten, kdo vládne, chce rozumět jen sám - už v tom není rozum, ale nedorozumění, neboť světu rozumíme jen spolu - a proto přikazuje, že sluha, kuchař, nesmí ochutnat, jinak by přišel o hlavu. I v tomto ohledu je pohádka jednodušší než jiné: zatím co jinde se vztahy odbývají v přestrojení, zde jsou role hned rozděleny a sluha Jiřík je druhým, co do významu prvním hrdinou pohádky. Jiřík však ochutná a hned slyší, co bzučí mouchy v kuchyni, i co štěbetají husy. Rozumí i řeči koní v lese, kam krále doprovází. Koně na vyjížďce totiž krále pomlouvají, že je neobratný, Jiřík se zasměje a tím se prozradí. Král si zasmání všiml, Jiříka podezírá a pozoruje dál, jestli se mu ruka nechvěje, když dolévá při večeři víno - a Jiřík přeleje. Pohádka má nyní jednu ze svých významných chvil a jeden z mnoha nenápadných detailů, na nichž se neustále zakládá; nelze je všechny připomínat, a tak na ně upozorňujeme předem. V tomto detailu jde i o povahu Jiříkovy cesty do světa: přelil nejen proto, že se bojí, nýbrž i proto, že uslyšel cinknout jeden zlatý vlas, o který se tahali dva ptáci na okně. Jiřík je do světa vyhnán, musí pro Zlatovlásku, jinak přijde o hlavu, ale zlatý vlas, který ptákům spadl a zazvonil, je také pozvání. Vypravuje se do světa s touto dvojí motivací. Jede "kudy tudy", tj. neví vůbec kam, a zažije tři setkání a vykoná tři činy, jež nejsou vlastně v přesném smyslu slova hrdinské - pohádka také není o hrdinství, nýbrž o rozumění. Mečem utne hořící šípkový keř a zachrání pod ním mraveniště, zanechá koně dvěma krkavčatům vypadlým z jedlového hnízda, aby měla co jíst, koupí od rybářů ulo-

venou rybu a pustí ji do vody. Osvědčí, jak lze rozumět řeči zvířat: rozumí jako sluha, a ne jako král, který chce vládnout. Nejenže sleze z koně, ve druhém případě se vlastního koně i vzdá, a to je čin víc než rytířský. Snad chce pohádka říci, že za Zlatovláskou je třeba jít pěšky; a právě tak se vzdá i peněz, jež vydá za rybu.

Mořský břeh rozdělí pohádku, na moři je ostrov, kam Jiříka rybáři převezou, na ostrově zámek - je křišťálový - na ostrově jsme v zemi pro pohádku vlastní, jež přesahuje poměry jen lidské, a zde přebývá Zlatovláska - duše. Je jako vzoházející slunce, jitřní, svěží. Rybáři o ní vypravují: "Každý den ráno, když se rozednívá, rozčesává své zlaté vlasy; jde od nich záře po nebi i po moři." Duše a svět se nyní, právě na ostrově - ukazuje v úkolech, jež král, Zlatovlásčin otec, Jiříkovi zadá. Zlatovláska se procházela po louce, perlový náhrdelník se jí přetrhl a perly se rozkutálely v trávě, Jiřík je musí najít, sebrat, zavázat do tkalice a nesmí chybět ani jediná. Zlatovláska se koupala v moři a ztratila zlatý prsten, ten má Jiřík vylovit a nakonec má opatřit i živou a mrtvou vodu. Zastavit se musíme u prvního, vždy nejlépe vypracovaného a směrodatného obrazu, který říká, že ztraceny jsou perly, ztracen je i Jiřík, a proto po nějakou dobu, "až do poledne", chodí smuten po břehu jako ten, kdo bloudí, hledá, nenalézá. Půvabný obraz, letní louka, její vzrostlá tráva, v níž se rozsypaly perly, není obrazem světa: stébla spočítat nelze, je to pouhé množství, neurčené a nekonečné, je to i hustota, v níž není nic vidět, jako když se stmívá, je to obraz látky, která světem není, je nespočetná, nemá žádné číslo, žádnou mez, jen mnohost, v níž se duše ztrácí a ztrácí se to, co je v ní nejoennější, její jednota. Podobný je i druhý obraz - moře, v němž je utopen zlatý prsten, není to voda, její šířka, hloubka, nýbrž bezedno, moře se ztraceným prstenem nemá počátek ani konec. Třetí úkol, donést živou a mrtvou vodu, se už přechyluje k dějům příštím - až se Jiřík vrátí k proradnému králi se Zlatovláskou, přijde o hlavu a zachrání ho živá voda - ale je také svázán s dvěma předešlými, z tohoto ne-světa je duše vždy ohrožena zánikem.

Ostrov, který pohádka popisuje, příbytek Zlatovlásky - je nejen vzdálen od ostatního světa, je z něho vydělen, a proto se tu ukazuje, že úkoly, jež Jiřík dostal, nelze splnit jenom z lidských sil a na místě je tajemný motiv, opakující se v pohádkách často; místo služby přichází ke slovu odsloužení. Jiřík trpně vzdychá - i tomuto povzdechnutí je však zapotřebí věnovat pozornost: "Och, kdyby tu byli moji mravenci... Och, kdyby tu byla má zlatá ryba... Och, kdyby tu byli moji krkavci..." Jeho krátké vzdechy říkají, že je sám bezmocný, nevyzná se nejdřív, nerozumí, ztrácí se tu, ale již se také rozpomíná: v povzdechu a sebevzdání se rodí vzpomínka na dobro, které přece vládne, všechno řídí a vrací řád tam, kde chybí. Je to ten řád, který Jiřík ve svých činech zachoval, když vracel zvířatům domov: zemi mravencům, povětří ptákům a rybě vodu. V této vzpomínce se duše usebírá, zase se spojuje a zavazuje tak jako do tkanice a ve chvíli, kdy Jiřík chce tkanici zavázat, přibíhá se jeden, ten nejmenší mraveneček, "chromý, noha mu tehďáž uhořela, když u nich hořelo", je proto poslední a přináší poslední perlu, tu, která nesmí chybět. To, co je poslední a nejmenší, nakonec rozhoduje, je znamením rovnováhy, a takto se duše, sama sebe ztrácející, napřímila, našla svou rovnováhu a jednotu: tkanice může být zavázána celá. A když se duše sjednocuje, rozsvěcuje se i látka, v níž se člověk ztrácel, stává se světem, v němž je vidět - Zlatovláska je na dohled, anebo obráceně - lze říci, že to ona září nad světem - je to jeden a týž obraz.

Úkoly, které Jiřík splnil, ho Zlatovlásce stále jen přibližují. Má se stát jeho, ale v samotném zámku ho čeká ještě volba: z dvanácti zahalených panen má vybrat právě tu se zlatými vlasy. Volba opět opakuje množství, v němž se nelze vyznat, i když má určité číslo, násobek tří. Nyní, v poslední chvíli, je však toto číslo vsazeno proti jedné, volba opakuje i zásah popírající pouze lidské síly: moucha uvízlá v pavučině, kterou Jiřík vzkřísil, mu ukáže, která z dvanácti je Zlatovláska. Volba, tak jako každá chvíle před koncem a na vrcholu - to se netýká jen pohádky, ale každého díla, které staví - opakuje pohádku celou, neboť Jiříkovy činy nikdy nebyly pouze volbou. Nic z toho, co vykonal, než došel

do síně s dvanácti pannami, nebylo volbou, byla to poslušnost dobru, a jenom tak se osvědčil jako sluha; sluha poslouchá a dobro přikazuje. Jeho činy nebyly samozřejmé, neboť samozřejmé je, že někdo volá o pomoc a druhý neslyší, že někdo trpí a druhý nic nevidí. Vzhledem k sluchu a zraku, jež zůstávají v těchto případech hluché a slepé, lze říci, že ten, kdo slyší nějaké "pomoz", slyší nejprve a dříve tichý hlas dobra, slyší ticho, které tak špatně pokrývají slova. Proto má i tato pohádka svou malou metaforu zlata: jeden zlatý vlas, který Jiříka rozechvěl tak, že přelil, na počátku a celou Zlatovlásku na konci.

I perly, skvost je malý v této pohádce, i mravenci i tráva. Vše se odbývá v malém, a proto pracuje i s detaily. Právě tak se ukazuje domov - jako ohrazení ze širého světa, z dálky, do níž se vypraví člověk. Najít domov neznamena najít pouze místo, je to rozeznání, poznávací akt, a proto se pohádka stala pohádkou o rozumu - rozumí ten, kdo slouží. Tento akt ostatně opakuje každý, kdo se chce vyznat v nějakém shluku faktů, událostí anebo - jako básník - v beznadějném shluku slov najít to jediné a pravé.

Uvést tuto pohádku do souvislosti s presokratiky bylo nezbytné. Péče o duši, která je tu nepochybná - vždyť celá pohádka je o cestě za ní - je zároveň péčí o svět; to však nelze vyčíst z Platóna, ze Sókratových vět.

x x x

Uvedli jsme Zlatovlásku jako modelovou pohádku, avšak její model nezachytí napětí mezi domovem a světem, tak silné v mnoha pohádkách. Chceme-li^{že} vzít v úvahu, musíme počítat se zlem, a pohádka se pokouší doslova počítat i zlo. Snaží se dostat k jeho neomezené povaze. Neevidujeme teď pohádku jen jednu, jako v předchozím textu, sledujeme více pohádek a snažíme se zjistit jejich obraz zla a jejich boj se zlem. Do tohoto boje se pohádka pouští se vší rozhodností a nebojácně, a vzhledem k němu, nejdříve však vzhledem ke světu, který má ráda, se odříká pouhé domácnosti a neuznává ji. Domácnost jako východisko, například královská domácnost, bývá narušena, třeba jen tím, že královna matka miluje mladšího syna, starší se cítí odstrčen, a proto jde do světa. Často označuje domácnost, královskou i chalupnickou, jako nevlast-

ní, tj. nepravý domov, a nevlastní tu zastupuje nevlastní matka - macecha. Na rozdíl od domova domácnost vždy někoho vyvrhuje, někdy dokonce už novorozeně - pohádka ostatně nikdy necouvne před zlem v drastické podobě - v několika pohádkách se opakuje motiv, že dítě má být utraceno a místo toho je někdo pustí po vodě¹⁾ (Plaváček z pohádky Tři zlaté vlasy Děda Vševěda). Zhruba se pohádka pohybuje ve směru domácnost - svět - domov a domov je, jak vyplývá z předchozího textu, to, co jsme vymezili, ohradili, co jsme na původní látce světa vymohli. Jako ohrazený a tedy i malý je zaznamenán nejen místem, ale i v samotných postavách pohádek. Ty prokazují vždy náklonnost k trpaslíkům a nelibost k obrům. Tento rozvrh se málokdy uplatňuje v české pohádce, jež má, jak se nám zdá, jen málo obrů, zato je v ní místo pro trpaslíka velmi svérázného - Palečka. Smysl pro to, co je malé, je i v pohádce, která má křesťanský konflikt, spor o duši s ďáblem, v pohádce O chytré princezně. Na první pohled se v ní jedná jen o to, jak čerta napálit, jak na něho vyžrát, a princezna je tu pouze selsky chytrá. Čert splní dvě přání, než odnese duši, jež se mu upsala za princeznu, zámek, bohatství; odklidí mohutnou skálu, která zámek stíní; na pustině vybuduje velkolepou zahradu; ale jeden princeznin vlas rozpúlit nedokáže: jen to, co je malé, co nelze dál dělit, vzdoruje pekelné přesile.

Na rozdíl od domácnosti, jejího zápecí, které se uchýtilo i v českých pohádkách o Honzovi, se svět ukazuje jako nebezpečný. Vyžaduje proto odvalu, osvědčení, rytíře. Než se však obrátíme k pravému a skutečnému boji, všimněme si, co v něm hrozí, straší, co v pohádkách znamenají strašidla. U nás nejznámější, velmi oblíbené a jednoduché strašidlo je vodník. Nepochází z vody jako hmoty, ale z bezedna. Proto nemá tvar; tvar přísluší jen tomu, co má domov, jako zvířata anebo člověk. Vodník je něčím - aspoň pokud jde o jeho

¹⁾ Je to příběh z vyprávění opravdu velmi starého, z Babylonie, kde kněžky nesměly mít děti a jedna z nich, nejvyšší, tajně svěřila prvorozeného syna Eufratu, známý je i z podání bible o Mojžíšově původu. (Podle knihy Cesty k pramenům, Vyšehrad 1971, ze statí Kurta Schuberta Problém historického výkladu, str. 218.)

výtvarné zobrazení - mezi člověkem a zvířetem, žábou. Spíše než v klasické pohádce se s ním setkáváme v jednotlivých obrazech, přežívajících v lidových povídkách; tohoto vzoru se s chutí chopili i moderní pohádkáři. K pohádce však patří svým původem - z bezedna - i svým vztahem k duši: nechce člověka jen stáhnout pod vodu a utopit ho, chce mu polapit duši, schovat ji pod pokličkou a nepustit na svět. I když lidové vyprávění zabydlo vodní říši a podává obrázek jakési kuchyně s plotnou a pokličkami, výchozí motiv - duše ztracená v cizím - zůstává. Někdy pohádka líčí obludy beztvaré, nelze je uchopit a zadržet, podobají se Próteovi z řeckého mýtu: pán lesních temnot, paní lesních mlh a pán lesních vichrů v pohádce O třech zakletých psech, kterou vypravuje Hrubín (u Němcové, držící se českého lidového podání, obludy zastupuje drak). Všechny pocházejí z bezedna lesa, kde také vězní princezny; psi, sami zakletí princové, je přemohou a třetí obludu, na kterou nestačí, zničí sluneční svit, vpuštěný oknem. Některá strašidla časem zdůvěrněla a stala se komická, jsou ale vždy obrazem zla, a proto útočí na duši, vězní ji - anebo požírají. I Karkulka, v nejznámější pohádce, spíše měšťansko-idylické než lidové, je duše - a lze se snad i domnívat, že v obrazu cesty k babičce, kdy trhá na louce kvítí a zabloudí, uvízl kus řeckého mýtu o Persefoné, jež také trhala na louce narcisy a hyacinty a byla unesena do podsvětí; dostalo se mu zde ovšem hrubě pozměněné podoby. Zlo je v této pohádce zastoupeno žravým zvířetem - vlkem, který sežere Karkulku i babičku. Ale ještě i v závěru pohádky, který jako by chtěl děti upokojit (myslivec rozpáře vlkovi břicho, osvobodí Karkulku i s babičkou a pak hodí vlka do studně), lze spatřit touhu, která se chce zla nadobro zbavit a ukládá je tedy hluboko pod zem. I pohádka stejně dětská a vyjadřující se i jazykem říkánek, jako je Smolíček pacholíček, je založena na obraze požírajícího zla. Jezinky - výraz pochází právě od jídla, od jezení - si chtějí Smolíčka upéci a pronikají k němu nesrovnatelně nenápadným způsobem: "Jen dva prstíčky tam strčíme, jen co se ohřejeme, hned zase půjdeme." Jen takto vniká zlo do teplé světničky - do duše, která je neposlušná vůči dobru - jelenu ochránci se zlatými parohy. Zlo, které požírá, nezastupují jen tyto obrázky,

v dramatických konfliktech pohádek se zlo ukazuje jako lidská závist, jako v pohádkách O zlatém kolovrátku anebo O mluvícím ptáku. Závist v nich zabíjí, je mimořádně krutá. Není to pouhá nepřejícnost, konflikt mezi dvěma lidmi, z nichž jenom jeden je něčím obdařen, závist člověka užírá, stravuje ho, je to konflikt s dobrem, které člověka vyvolává z něho sama a zve ho k vidění světa.

Umí-li pohádka pozorovat a zaznamenat zlo po kouskách, dovede popsat i velké, mocné a žravé zlo, jež sužuje celá města, království. Umí popsat draka, a s tímto zlem je zapotřebí opravdu bojovat. Takto přichází mýtus: sedmihlavou saň zabíjí ve známém eposu už hrdina Gilgameš. V řeckých mýtech vystupuje zlo jako hydra, vodní obluda o mnoha hlavách, z nichž jedna je^{ne}smrtelná a všechny jsou jedovaté. Hérakles je hrdinou pověřeným ji zabít a marně se o to pokouší hořícími šípy. Sotva jednu hlavu usekne, narostou obludě další. V řeckém mýtu vystupuje i drak strážce. Hlídá zlatá jablka, která Hesperidky střeží špatně, trhají ovoce pro sebe. Nejznámější je však z příběhu Perseova. Příběh sám zní jako pohádka a ta z něho čerpá, nebo ho s obměnami opakuje. Perseus spatří na svých cestách světem, při svém letu, na mořském útesu přikovanou ženu. Je nahá, jen s několika šperky a má být za trest obětována mořské obludě. Její matka Kassiopeia urazila Néreovny tím, že s nimi srovnala krásu své doery, a Poseidón chce za to zničit Filištínskou zemi.

Princ Bajaja je českou verzí boje s drakem, matka ho odstrčila jako staršího, a vydává se tedy do světa s věrným koněm, na počátku jen ubohým a zchátralým, který mu cestou radí a dovede ho až do cíle, tam, kde je jeho rytířská příležitost. Je přijat do služeb krále, otče tří dcer, jež mají připadnout drakovi jako výkupné. Podle moudré koníkovy rady se Bajaja na královském dvoře ukazuje v přestrojení, je jakýmsi blíže neurčeným sluhou, písařem, nejčastěji však obsluhuje princezny, víje jim věnce a přináší kytice ze zahrady. V této pohádce přestrojení znamená, že se hrdina musí zříci pěkných šatů, svého postavení, původu, všeho, co platí jen navenek, být oprostěn - nesmí se jen on chtít líbit. Podle téže rady musí také mlčet. Pohádka akcentuje ml-

čení, což je patrné i z jeho jména, Bajaja nemluví, jen přikyvuje. Tato rada už patří rovnou k statečnosti, neboť ten, kdo mluví, kdo mluví mnoho, vyčerpává své síly, tříští je, zatímco boj potřebuje vnitřní soustředění, člověk v boji musí být jeden a týž. Jeho mlčení se vztahuje i k dobru: jenom ten, kdo mlčí, umí poslouchat tichý hlas dobra. Jako je princ jeden, týž a soustředěný, je drak množství, mnohost sama, a na množství si také tato česká verze dala záležet. Draci, s nimiž Bajaja bojuje, jsou tři, první má devět, druhý osmáct a třetí sedmadvacet hlav. Drak je právě to zlo, které počítáme, a pohádka svým násobením vyjadřuje jen to, že zlo, s nímž člověk bojuje, neustále roste, - tak jako tomu je už v mýtu s Héraklem. V závěru této pohádky se mýtus objeví ještě jednou, jako poněkud pozměněný Paridův soud: princezny rozdávají jablko, kutálejí je k vítězi nad drakem a nad nepřitelem v bitvě, kterou princ Bajaja rozhodl. Bajaja po dvakrát uhne a nechá jablko dokutálet k rytířům, kteří pomáhali v boji, po třetí neuhne, když jablko vyslala princezna nejmladší. Ale jádro příběhu je pohádkové, princ se osvědčuje jako rytíř nevinných duší-princezen.

Drak, zlo v podobě množství, je vytrvalým obrazem, začíná mýtem, objevuje se v apokalypse ve Zjevení svatého Jana a končí ve středověké legendě o svatém Jiří, je to svědectví o porozumění zlu a jeho moci, jeho neomezené povaze, na niž moderní člověk zapomněl. Toto svědectví vydávají i Zlomky, najdeme je u pozdějšího pythagorejce Filolaa, na nějž jsme se již odvolali: "Povaha čísla a harmonie nepřipouští nikterak klam, neboť jim není vlastní: klam a závist náleží k povaze neomezeného, nesmyslného a nerozumného." (Zl B 11 z Teóna, Zlomky, str. 191) Klam a závist - je to ta závist, u níž jsme se zastavili, a také klam, nepravda, významují zlo. Zlo klame vždy a obluzuje (z toho pochází i výraz obluda). Presokratikův klam je také zdání; tak je zpodobuje Platón - jako život mezi stíny v jeskyni. Také v pohádce, u kořene jejího zakletí, je řecké zdání. Jen dobru přísluší v řeckém světě bytí a dobro také uděluje člověku bytí jako možnost být člověkem doopravdy.

(28)

velkého mořeplavce - sáhl po tom, co mu bylo nejbližší, a neváhal rozbít špičku literární historie, aby ji pro zábavu i poučení mohl postavit vzhůru nohama.

Rzounek není prvním realizátorem této vtipné manipulace v literární oblasti; známe četné předrzounkovské pokusy. On sám však zůstane patrně navždy klasikem svého žánru, odsunuvším všechny Buriánky, Blahynky či Hrزالové do role pouhých předchůdců či soupeřníků.

Velký humor volá zpravidla po základní nosné myšlence, vyžaduje dobře mazanou osu, kolem níž se točí jeho svět. Rzounekovi - opět ta geniální prostota! - je centrem světa idea jednoty s fascinující kategorií většiny. To jsou rozhodující umělecká sudidla i udidla, kritické metry i popravčí meče. Jednota literatury je pro něho nedotknutelná; narazí-li na něco, čemu lze vtisknout punc "odlišnosti" nebo dokonce menšiny, nepočetnosti a malosti, otřese se opovržením a ironií. Rzounek nezapomíná, že každý velký humorista je zpravidla i moralistou. Nepočetnost je mu nepočestností: "Jednoznačnost idejí a nelomenost názorů je výrazem jednoty, která byla nutná k důslednému a hluboce pozitivnímu sjednocení se ke společnému cíli i k boji proti společnému nepříteli. Každé lámání hlasů, snaha vydělit se z jednoty byla pocíťována jako jev, který dosaženou jednotu oslabuje."

Narušování jednoty je počínáním nikoli pouze nezodpovědným, nýbrž přímo zločinným; nemravná je každá negace. Jak pohoršující, že "vycházejí romány, v nichž se setkáváme s odlišným obrazem člověka, s odlišným výkladem společnosti", nebo že "nesourodá skupina, kterou spojoval pouze odpor proti socialistické literatuře a kulturní politice strany, byť byla nepočetná, měla k dispozici četné tiskové orgány". Posláním historie je ovšem likvidace takových zvrhlých tiskových orgánů, jakož i vyhlazení všech nesourodých a nepočetných skupin. "Dravý a očištný proud politické a pracovní aktivity nejširších vrstev českého a slovenského lidu vyrazil vstříc nové budoucnosti s entuziasmem, který má dnes charakter legendy."

Jako každé velké literární dílo, je i Rzounekův ostrovtipný nárys české literatury přístupný řadě interpretací. Pro první orientaci poslouží nejlépe vydat se po stopách

autorova pregnantního výraziva: "Taufer vede poezii vpřed." - "Duch národní nepodlehlosti." - Nebo vychutnejme složitější, náročnější informaci: "Hrabal v jednoduchém, přesně vymezeném příběhu záměrně ponechává na čtenáři, aby když se mu zachce, sám si přesněji identifikoval perličku, která ho zaujala." Perličky ovšem nabízí i Rzounek plnými hrstmi: "Kořání spektra plnosti života." - "Slovesný tvar, aby splynul s pospolitým životem, stává se formou revolucionizující vědomí společnosti." - "Opodstatněnost záměny kapitalismu socialismem je tématem sbírky Viléma Závady." - To je přece styl písemných prací absolventů středního stupně stranického školení (případně vumlu), vytříbený přepisováním floskulí z příruček a skript okresních domů politické výchovy! Rzounek dokonale ovládá klopýtavý rytmus těchto elaborátů s bezděkými krátkými spojeními a vyvolává neomylný dojem vzorně namemorovaného konspektu, v kterém se trochu pomíchaly odstavce a stránky. A známe-li úředně stvrzenou autorovu profesi, jsme v pokušení se domnívat, že se záměrně stylizoval do role svého vlastního, horlivého, ale leckdy nedovtipného žáka.

V tom tkví nejen originalita, ale bohužel také hlavní slabost Rzounkova díla: kdyby ztlumil onu neodolatelnou horlivost, mohl vytvořit nenapadnutelný katechismus literárně-vědných fakt. Takto se mu jeho rukověť poněkud nadmula. Snad v tom byl i záměr - dosáhnout některými únavnými variacemi onoho druhého článku výsledného účinku, jímž je smích i pláč, přiznáme se však, že na náš vkus je to poněkud příliš rafinované. Zdá se, že nedostatek zkušeností v tvůrčím zápolení s nevyzkoušeným žánrem si vyžádal nezbytnou daň. Jde arci o defekt, který lze poměrně snadno napravit v druhém, nově vzdělaném a zkráceném vydání.

Z řečeného by mohla vzniknout domněnka, že jde o pouhou odrůdu parodie. Nikoliv: Rzounek je plně autentický. Jedna každá věta je doložitelná z dostupného propagačního a agitačního materiálu. Autor se ke svým pramenům hrdě zná: jsou dokladem jeho akribie. S pečlivostí a pílí, které jsou integrální součástí jeho přístupu k látce, snesl výběrovou bibliografii odborné literatury k tématu. Sám výběr svědčí o jeho nekonvenčním poměru k pramenům a literatuře předmětu.

Bibliografie je nejen výběrová, ale i objevná a nepochybně poslouží dalším badatelům. Mezi Rzounkovými základními díly k dějinám české literatury čteme: Gottwald Klement, O kultuře a úkolech inteligence; Kopecký Václav, Vedení nepřemohitelným učením marxismu-leninismu vybudujeme socialismus v naší vlasti; Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ. Pak to ještě chvíli trvá, než se přes XIII., XIV. a XV. sjezd KSČ propracuje k významnějším sborníkům, např. Strana literatury - literatura strany (1976) a k abecednímu (konečně!) seznamu makulatury, nepochopitelným neopatřením ochucené i několika tituly z ohrádek zřejmě nepříslušných. A po zákonu kontrastu a paradoxu figuruje v seznamu prostudovaných a snad i ke studiu doporučovaných (?) časopisů i Kritický měsíčník, Květen, Literární noviny (nikoli už Listy), Orientace, Tvář...

Závěrečné stránky - aby si na své přišli jedinci exaktněji založení, event. pracující z našich závodů a polí, uvyklí nástěnkám s grafy o růstu produkce - jsou věnovány grafickému znázornění, jak závratně stoupají překlady Kozáků a Řínů v socialistických státech. Autor tedy prokázal perfektní zvládnutí nejen frazeologie školicích institucí, ale i lekcí názorné propagace a politicko-ekonomické agitace.

Na doplňkových stránkách příloh a dokumentace předvedl autor vrchol svého mistrovství, a zároveň - úmyslně nebo bezděky - potvrdil pramen své inspirace ze zkušeností školicích a agitačních středisek: dobře totiž ví, že průměrný frekventant těchto akcí sáhne pro přípravu spíše ke koncentrátu informací v rejstříku či resumé než k obsáhlým výkladovým kapitolám. Zatímco ve formulování ideově politických stanovisek a hodnocení jen sporadicky vytryskne ohňostroj osobitého jiskření, řadu neopominutelných inovací objevíme v doplňujících materiálech, které se stávají exhibiční ukázkou Rzounkovy orby české literární historie.

Velmi pozoruhodné v nejednom směru jsou závěrečné "Poznámky biografické a bibliografické" (v nichž zvěčnil i vlastní autoportrét), které by si zasloužily samostatnou studii. "Základní životopisné údaje" jsou uváděny letopočty života za jménem každého spisovatele. Teprve pod tímto záhlavím následují podrobnější data narození (úmrtí). Rzounkovská

hodnostní klasifikace je manifestována velmi decentně tím, že u méně vážených nebo mladších autorů (Branald, Hora, Hrabal, Mikulášek, Mukařovský, Šotola... i autorsky skromný Ržounek, a tudíž i hodnostně ho nepřevyšující Buriánek) je uvedeno pouze místo narození, zatímco u významnějších funkcionářů a výše hodnocených zasloužilců (Glazarová, Hrabák, Marek, Neff, Rybák, Šajner, Zápotocký...) následuje i den a měsíc narození. Tato jemná a nenápadná distinkce vypadá velmi působivě:

FUKS Ladislav (1923). Nar. 24.9. v Praze.

Jedině Juliu Fučíkovi bylo dopřáno výjimky, že se místem narození a datem narození je opakováno v úplnosti, včetně roku.

Podobných jemných hodnotících nuancí v typografii i textu je rozeseto vícero a jejich systém, dosud neotřelý a působivý, stojí za průzkum, případně za závaznou normalizaci.

"Biografické" poznámky odpovídají stylisticky velmi zdařile kádrovým dotazníkům a v mezích tohoto strohého žánru dokázaly pozoruhodně osvěžit mluvu nevlídných dokumentů a navrch přidat nějaký ten literárněhistorický objev: "Za 2. světové války bojoval u Tobruku v sever. Africe, pak v dipl. službách." - "Vedle liter. historie se věnuje intenzívně studiu součas. literatury." - "Byl lesníkem, politickým pracovníkem, vysokoškolským pracovníkem a nyní vědeckým pracovníkem." - "Ve třicátých letech se obrátil k literatuře." - "V krizových letech mezi pravicí. V konsolidaci sebekritické vystoupení."

Dalším osvěžením nudných konvencí je přísně výběrový jmenný rejstřík. Na místě, kde podle zavedených zvyklostí bychom nejméně čekali setkání s legrací, můžeme kupodivu čerpat veselí takříkajíc plnými hrstmi. Rejstřík splňuje navíc i výchovné poslání už tím, že přísným kádrovým výběrem osobních hesel nenásilně usměrňuje čtenáře, napovídaje, co je dovoleno hledat a co je zanedbatelné a škodlivé, byť propašované do textu z různých ohledů nebo z pouhého rozmaru. Je to vtipná odrůda doplňovačky s tajenkou - tají se jedna tvář české literatury. Snad desítky jmen českých autorů, o nichž je v knize aspoň opovržlivá zmínka, se do rejstříku nedostaly (Bublík, Brousek, Gruša, Kabeš, Klíma, Kun-

dera L. i M., Mandler, Škvorecký; Holub a Ptáčník už jsou mezi pardonovanými!); zahraniční škůdci - český člověk má respekt před cizinou - do rejstříku pronikli (Trakl, Husserl, Teilhard de Chardin, Heidegger, Kierkegaard, ba i Garaudy a E. Fischer - ačkoliv kupodivu neobstál G.M. Hopkins!). +)

Hlubokosklon před cizinou došel i jinak výrazného uplatnění, takříkajíc historického, když ve srovnávacích tabulkách světového literárního kontextu s domácím děním se na úrovni spisovatelských sjezdů a vyhlášení jiráskovské akce vykazuje pobyt P. Nerudy a N. Hikmeta v Československu. Na druhé straně do světového literárního kontextu proniklo heslo "Nová ústava v Československu. Zkratka ČSR v ČSSR", čímž Rzounek povýšil ústavu na literární dílo světového významu; konkrétně mezi Arbuzovovu Irkutskou historii a Kazakovovy Zamyšlené povídky.

Naše informace o Rzounkově úspěšném startu v oblasti humoru by nebyla úplná bez citátových dokladů. Přesvědčivost autora osobitého projevu si uvědomovali i vydavatelé, když na lakovanou zadní desku knihy vysázeli ukázkou z pýtických autorových objevů: "Třicet let české literatury v socialistickém Československu znamená, že se spolu se slovenskou literaturou rozvíjí ve svébytnou socialistickou literaturu, která se může opřít o ostatní socialistické literatury."

Podobných brilantních pasáží, jejichž použití je neomezené pro kteréhokoliv veřejného činitele nebo žáka základní či zvláštní školy, nalistujeme libovolné množství, ať už v poloze obecných pravd a všeobsaahlých soudů, nebo jemně diferencovaných osobních charakteristik:

"Linie socialistické prózy..., která románem Marie Pujmanové Lidé na křižovatce (1937) už v samotném názvu tak přesně postihla nadcházející politickou a společenskou krizi, již strana předvíдалa, je obohacena o nové rysy, dáva-

+) Všiml jsem si až po přečtení tiráže, že zásluhu o inovaci jmenného rejstříku nemá autor, ale redaktorka. To jen potvrzuje všestrannou plodnost Rzounkova pojetí literárněvědného díla a mimořádně bystré pochopení jeho intencí v nakladatelské redakci, která pohotově dílo "dopracovala" v autorově nejvlastnějším duchu (naplňujíc tak kýženou "jednotu" pojetí až do poslední tečky).

jící za pravdu názoru, že kapitalistická společnost neskýtá pracujícím člověku žádnou perspektivu."

(Názvy mají pro Ržounka zvláštní kouzlo. Jen namátkou: "... za všechny to vyjadřuje L. Novomeský programovým prohlášením po rozbití republiky. Nazval ho Neloučení. Už v tomto slově je obsaženo vše." - "Josef Rybák vydal knihu Léta-jící talíř na zimním nebi. Už název ironizující sebe sama prozrazuje nespornou osobnost.")

Nebo ještě konkrétněji - Ržounek v roli pozitivního hodnotitele: "Proti světu zoufalství a zlata, jak vidí Hrubín kapitalismus, klade svět tvůj a svět dětí tvých. Jeho předobrazem je mu Sovětská Rus, která ukazuje cestu všem chudým naší planety. Lid této země, v níž roste chléb s ocelí, přinesl nám slunce svobody. Zahnal fašistického nepřítele. S ním přes hroby padlých odtáhne řád prokleté nadvlády peněz. Na obzoru vyvstává pro osvobozený lid Československa nový svět. Kniha končí básní Pražský máj." Kdopak by to "svými slovy" svedl líp? Kádrový profil národního umělce budiž však ještě zvýrazněn: "Hrubínova poezie stále citlivěji zachycuje skrze dějinný konflikt i směr a cíl antifašistického boje, v jehož čele stáli komunisté, řídící se politikou moskevského vedení strany."

Naproti tomu Ržounek principiálně odsoudí zvrácené tendence pronikající do poezie a nahlodávající její jednotu: "Kunderova sbírka Monology (1957) odpovídala na obecný pocit, že současný člověk prožívá i přerod citového života, který není prost komplikací. Kundera však tyto problémy redukuje na city a myšlenky, na jakousi filozofii lásky, která zabavuje milostný cit jeho společenského i ryze individuálního obsahu. V pozadí této filozofie jsou biofyzilogické konstanty lidského rodu, z nichž prosvítá freudismus. Zde fakticky začíná jeho cesta k budoucí zradě vlasti."

Kádrování lze ovšem provést u nejodpornějších případů hromadně a bez dlouhých cavyků: "Z těch nejmladších jsou dnes mnozí zapomenuti pro nedostatek talentu, jiní proto, že svůj talent zradili a lidsky zklamali (A. Brousek, J. Gruša, P. Kabeš). Všichni z tehdy nastupující generace však nepropadli sítem času. Zkouškou doby prošli J. Hanzlík, E. Horelová, J. Peterka a další."

Opovržení je možno vyjádřit velmi delikátně: například jen tak mimochodem se povídky Egona Hostovského Osamělí buřiči (1948) vydávají za román, aby se naznačilo, že nestojí ani za otevření. Podobné jemnosti vychutnají však jen gurmáni, proto je jimi šetřeno.

V palbě různých charakteristik jde Ržounek tvrdě k podstatě věci, jejíž jádro neomylně vyloupne a nekompromisně zhodnotí: "Závadova Panychida (1927), vášnivý protest proti bídě dělnických kolonií..." Nezvalův Zpěv míru: "Vzrušené verše, mající charakter bardské výzvy, spojují v sobě proletářský internacionalismus se silným vlasteneckým cítěním..." Závadovo Město světla: "Obrazy, které volí, jsou jedním z nejpůsobivějších básnických zpodobení nastupující moci dělnické třídy - diktatury proletariátu." Ale abychom nezůstali jen u poezie - Miloš V. Kratochvíl "stejně jako Jirásek je vzděláním historik. Na rozdíl od něho vychází však z nejedlovské historiografie." Nelze nepřipomenout ani lapidární hodnocení morální: takový Jiří Mucha "dokonce s netajeným konjunkturalismem těžil z krizové situace v šedesátých letech proti socialismu", a "u Topola lidové prostředí je jen symbolem umožňujícím filozofický posun problematiky. Odtud byl už jen krůček k posunu politickému." Fuj!

Mohli bychom pokračovat v ukázkách Ržounkova humoristického myšlení a stylistického mistrovství ad infinitum, ale v nejlepším je vhodné přestat.

Závěrem pochvalme autorův vkus a cit pro úměrnost v okrsku mravnosti. Pochopil, že existují básnická díla a lidské osudy, o kterých by bylo přinejmenším nevkusné hovořit v podlažích Ržounkem zabydlených a obývaných. Zůstáváme mu tudíž vděční, že dokázal zcela se vyhnout určitým jménům, která mají sice cosi společného s českou literaturou 1945-1980, nikoli však s Vítězslavem Ržounkem (mj. Čep, Knap, Křelina, Zahradníček...). Za tuto vzácnou ohleduplnost, která nebývá v jeho kruzích doma, mu promineme i leckteré únavné banality, jejichž původní vtipné jádro se drolí a rozpadává působením četného opakování jako trest Četnosti, jejíž moci autor nezřízeně propadl.

x x x

Nakonec se však přece jen nevyhneme odpovědi na vše-
tečnou otázku, kterou může položit každý, jemuž je zjevná
nicotnost Ržounkovy rukověti: Proč vůbec tolik řeči o kníž-
ce, jejíchž dvacet tisíc výtisků už třetí rok dřímá pod pra-
chem školních a podnikových a střediskových či místních kni-
hoven a knihkupeckých skladů? Pointa našeho kratochvilného
zastavení není rozverná ani veselá. Konec šprýmů: Ržounkův
Nástin poválečné české literatury byl schválen jako učebnice
středních škol.

Jan Rolek

P o p u l a r i z a c e : f a k t o g r a f i e , n e b o
v ý k l a d ?

Přiznám se, že nemám jasnou představu o tom, do jaké
hloubky a šíře může jít v cizojazyčném prostředí populari-
zace české literatury, o niž usiluje Antonín Měšťan v práci
původně zpracované německy s titulem Geschichte der tsche-
chischen Literatur im 19. und 20. Jahrhundert z roku 1984,
a teprve pak vydané s jistými úpravami i česky jako Česká
literatura 1785-1985. Jedno však vím s jistotou. V takové
práci by měl výklad jevů dostat přednost před hromaděním
faktických údajů; k informacím o nich mohou mnohem úspěšně-
ji posloužit rozmanité slovníky.

Bohužel, právě výklad není silnou stránkou Měšťanovy
práce, a to jak tam, kde autor podává charakteristiku jed-
notlivých historických období, tak tam, kde přináší inter-
pretace děl jednotlivých spisovatelů. Jeho metodologie je
dosti jednoduchá. Nejlépe se cítí tam, kde popisuje jednotli-
vosti a může spět od spisovatele ke spisovateli; schází však
ucelená představa celku i jednotlivých částí, z nichž se ce-
lek skládá, chybí celistvější koncepce historického vývoje
a jeho dominant. Zdá se, že Měšťanovým hlavním cílem je vy-
čerpat v maximální míře autorskou rozlohu české literatury.
Například o národním obrození, jež představuje vstup do celé

práce, se v obecné poloze pouze konstatuje, že se jím začíná novočeská literatura, dále že nebylo zázrakem, ale obecnějším jevem u národů střední a východní Evropy, že zatímco jinde vládl už preromantismus, u nás stále ještě klasicismus, že odborná literatura z oblasti slavistiky a dějepisu (kde zůstala jazykověda?) se psala latinsky, německy a jen ojediněle česky. Pak následuje ještě zmínka o poměrech ve školství a od tohoto mála se rovnou přechází k jednotlivým autorům. Nic se nepraví o příčinách obrození, co k němu vedlo, jak se vyvíjelo, jaký mělo smysl. Něco z toho se síce objevuje u Dobrovského, Jungmanna, ale jen kuse a přitom častým opakováním se vzbuzuje dojem, jako kdyby celé období ovládala ústřední myšlenka: vytvořit všeslovanský spisovný jazyk (někdy i nepřesně - viz Jungmann). Vůbec tyto vstupy do jednotlivých období literatury vyznívají zvláště v 19. století velice chudě, ať už jde o nástup májovců, lumírovců, nebo generace devadesátých let.

Obdobně si Měšťan počíná při charakteristikách tvůrčích osobností. Zejména ve 20. století se jednotliví autoři ztrácejí v málo přehledných výčtech, charakteristiky jejich děl jsou často pláché. Jako příklad můžeme uvést Josefa Horu. Nejenže se pojednání o něm ocitá až za Seifertem, Píšou, Halasem, Závadou, Běrešem, Hrubínem a Mikuláškem, ale i výklad je velice skrovný. Zjišťuje se, že "s poetismem nechtěl mít nic společného, /.../ nakonec však neušel jeho vlivu", dále, že Básně jsou závislé na symbolismu, Strom v květu na vitalismu, Srdce a vřava světa na proletářské poezii, Itálie na poetismu. Pro Struny ve větru je určující politická tematika, pak následuje koncem dvacátých let ve sbírce Tvůj hlas příklon k Máchovi a 1936 vycházejí Máchovské variace. Pak už jen konstatuje, že "několik dalších sbírek, jež zčásti vyšly posmrtně, už nepřineslo zvrát v nastoupené cestě". Souhrnně se tak označuje Domov, Jan houslista, Zahrada Popelčina, Zápisky z nemoci a další verše. Po zmínce o Horově próze přichází shrnutí: "Hora byl virtuos formy, který vystačil bez neologismů a cizích slov." A nakonec se už jen znovu opakuje: "Nikdy k avantgardě poetistů a surrealistů nechtěl patřit, ale vytvořil dílo, které básně autorů vyšlých z Devětsilu ústrojně doplňuje." Hora se tu tak roz-

padl na vlivy několika směrů a jednoho básníka, téměř žádná sbírka není osvětlena svým vlastním vnitřním obsahem, až snad na to uplývání života, ale tu zase nejsou jmenovány sbírky. Ale ani tam, kde se Měšťan o takový výklad pokouší, nevyznívají jeho charakteristiky o mnoho lépe. O Závadově Cestě pěšky se např. dočteme, že znamená obrat od apokalyptických vidin Sirény: "I v ní je Ostravsko vším jiným než půvabnou krajinou. Ztrácí však hrozivost a autor chápe, že jeho rodnou zem mají těžce pracující lidé svým způsobem rádi."

Josef Hora je jen jeden krajní případ disproportioní Měšťanova výkladu, není však ojedinělý. Například pasáž o legionářské literatuře obsahuje informace i o několika okrajových autorech, zatímco chybí sebemenší zmínka o almanachu Lada-Niála i o některých významných autorech z konce století (J.K. Šlejhar, kritici F.V. Krejčí a J. Vodák, z pozdějších básník P. Křička, prozaik V. Martínek aj.). Zvláštní kapitolu v tomto směru tvoří literatura po druhé světové válce, zvláště pak posledních dvou desetiletí. Záslužný je pokus sjednotit domácí i zahraniční produkci v jeden proud, ale měřítko výběru domácích autorů zůstává záhadou. Marně si lámu hlavu, proč je tu zařazen třeba P. Prouza, P. Skarlant nebo M. Černík, a proč chybí P. Cincibuch, J. Čejka, J. Peterka, K. Sýs, J. Šimon, abychom se drželi jedné generace, proč je tu V. Hons a proč chybí například O. Vyhlídal nebo I. Slavík. Proč se v próze objevuje J. Moravcová, J. Matějka, A. Pludek, S. Rudolf, P. Francouz, ale nikoli J. Toman, Z. Pluhař, M. Hanuš, B. Říha, J. Tomeček, z mladších J. Putík nebo H. Franková. Schází i výklad dramatu (s výjimkou malých avantgardních forem), literární kritika a historie je tu více než popelkou, nemluvě o literatuře pro mládež, literatuře cestopisné i literatuře faktu. Tyto disproportionce na sebe upozorňují zejména proto, že Měšťanův nástin je založen hlavně na registraci autorů; ukazuje se, že ani na ni se nelze zcela spolehnout.

Nečeský čtenář jistě také nepřijde na některé věcné chyby. I tak by možná Měšťanovi odpustil tvrzení, že Národní listy byly orgánem staročechů, že Karel Čapek "převzal 1917-20 redakci Národních listů", i když tam jen pracoval jako

redaktor, že sebevraždou zemřel Jindřich Honzl, zřejmě zaměněný za neuváděného J. Frejku, i že Oldřich Mikulášek zemřel v Praze. Ale ani tento čtenář by se neměl smířovat s některými soudy, jako kupříkladu, že básně Erbenovy Kytice "se zásluhou školy staly součástí literární tradice", že Petr Bezruč "navázal na tradici realismu druhé poloviny 19. století a na náměty, které zpracovávali autoři tzv. národní školy soustředěné kolem časopisu Osvěta", že májovci "formulovali politické požadavky jazykem uměleckých děl", že "koncem osmdesátých let ztrácí na životnosti - a to nejen v české literatuře - realismus" (když právě tehdy se teprve spolu s naturalismem stává u nás jedním z programových hesel literatury), že "Jirásek Masarykovu interpretaci českých dějin uvedl do literatury téměř beze zbytku" (zatímco ve skutečnosti se Masaryk začal soustavněji věnovat české historii v době, kdy Jirásek svou koncepci dějin a zejména husitství už promítl do několika svých děl), že se Jan Vrba hlásí ke katolictví (když ve skutečnosti jeho Chodské rebelie jsou obranou českobratrství proti násilné rekatolizaci), atd., atd. A zase: některé pochybné soudy by nebylo třeba tolik zdůrazňovat, kdyby zároveň nesvědčily o tom, že Měšťanovi schází smysl pro hlubší historické souvislosti i pro vývojový rytmus české literatury. ^{tak} A nakonec jediný výrazný klad jeho práce záleží v onom sice neúplném, přesto obsáhlém a dosud jediném shrnutí domácí i zahraniční české literatury v jediný celek, v pokusu, který přese všechno má, díky jisté faktografické spolehlivosti dat a titulů, svou informativní hodnotu, tedy paradoxně v tom, co z metodologického a koncepčního hlediska je jeho největší slabinou.

Jiří Tománek

Dočetl jsem jednu z čítanek Klubu přátel poezie, výbor dobově nejilustrativnějších básní 90. let s komentářem a citáty z kritik a s titulem Česká básnická moderna, a v ediční poznámce jsem našel následující větu pořadatele B. Svozila: "Směrový svazek Česká básnická moderna úzce navazuje na mou někdejší literárněvědnou knížku V krajinách poezie (1979), do určité míry pojatou i jako antologie, a na touž koncepci básnické tvorby z konce 19. století, kterou jsem v ní vypracoval." Zarazilo mě to, protože jsem v celé knize nenašel stopy koncepce, kterou by B. Svozil musel teprve sám vypracovávat, ale naopak zchudlý odraz toho rámcového pohledu na poezii daného období, který v kontextu s bádáním předchůdců vznikl už v průběhu šedesátých let prací celé řady lidí v čele se Zdeňkem Pešatem. A tak jsem se obrátil k publikaci V krajinách poezie, kterou Svozil cituje, a kde údajná koncepce měla být zformulována. Mou pozornost vzbudila opět ediční poznámka, na jejímž počátku stojí: "Kniha V krajinách poezie má převážně charakter práce popularizačně informativní, není prací vědeckou, proto v ní neodkazují k odborné literatuře, kterou jsem prostudoval a tou nebo onou měrou využil. Místy pouze shrnuji dosavadní odborné poznatky o daném vývojovém období české poezie, jinde tyto poznatky přehodnocuji anebo dále rozvíjím, z nejednoho hlediska se však pokouším problematiku české novodobé básnické tvorby osvětlovat a koncipovat zcela nově." Rozdíl mezi dvojím Svozilovým hodnocením téhož vlastního výkonu je otřesný. O čem před necelým desetiletím autor prohlásil, že to "není prací vědeckou", je dnes "literárněvědnou" publikací; a co kdysi žilo z předchůdců a s místními dodatky (které Svozilovi neupírám) informovalo o jejich výsledcích, se několika údery do psacího stroje změnilo v "koncept", kterou Svozil sám, bez jakéhokoli zaznamenáníhodného předchůdce "vypracoval".

Srázný posun k hrdé autostylizaci stavitele koncepcí bude oš Svozilových čtenářů, nemá-li jejich obraz světa ztratit soudržnost, vyžadovat jisté intelektuální úsilí. Myslím, že se jim přitom nabízí pět relativně nezávislých terminologií a systémů explikace:

1. Kulturně axiologický: za 10 let se kritéria natolik zhroutila, že popularizace se jeví jako základní vědecký výzkum.
2. Kulturně politický: týž text znamená něco jiného, když je jeho původcem řadový redaktor a když významný nakladatelský úředník.
3. Morální: B. Svozil se už neostýchá využít situace, v níž potenciální posuzovatelé mají ztížené nebo nulové publikační možnosti, plno lidí si ho nesmí rozhněvat, a hygienická služba veřejné kritiky je vůbec zlikvidována.
4. Ekonomický: editor potřeboval zdůvodnit, že svému nakladatelství podruhé prodává jednu a tutéž práci (pozdější publikace je ta předchozí se zkráceným komentářem a přidávanými básněmi), a tak se snažil nafouknout rozdíl mezi oběma edicemi.
5. Individuálně psychologický: v autorově narcisovském sebezahledění se postupně zatmívá hranice mezi realitou a vlastním vysněným obrazem.

Předvedl nám tedy B. Svozil kulturní akt vpravdě lidsky komplexní, jímž by se mohly zabývat celé mezioborové týmy. Já však už mám jen komentář k bodu 5, a to ten, že klasický Narcis byl alespoň doopravdy krásný.

Miroslav Červenka

K a r e l M e d o r , h r d i n a n a š í d o b y ?

Český underground začínal jako hudební projev, obohacený texty a vizuálními efekty; nyní má několik časopisů, jeden i v exilu, vypracoval si svou filosofii, má vlastní, už i bohatou literaturu a estetickou orientaci, stal se hnutím; když ale píšu o románu Petra Placáka Medorek, z jednoho pohledu bych jej sice nazvala zvěstí undergroundu, z druhého bych však právě pro tuto knihu ono odtažitě cizokrajné slovo použila se silnou necchotou. Medorek není underground-man, na Medorkovi lze vnímat dokonce jistou schválnost a nalepenost toho názvu; a čeština, která má dar postihovat podstatu jevu, si už dávno a pohotově proměnila cizokrajnou vznešenost

na obyčejného českého androše. Ano, Medorek je androš. A teprve pod tímto pojmenováním mohu popsat skutečný dosah Placákova literárního činu.

Vedou se spory o pravost románu, pravost literární i významovou; undergroundové texty, pohrdající literárním řemeslem a zaštiťující se autenticitou, jsou naplněny oškli-
vostmi sociálními, mravními i výrazovými; je to prudký soud nad světem bránícím lidsky volně žít, je to vzpoura proti dovolenému. Medorek toto už poněkud zaběhané vidění osvěžuje zcela originálně: boží prostotou. Ovzduší románu má jemnost i dalekozrakost vidění dítěte božího, jeho samozřejmost i čistotu; ano, čistotu, neboť dokonce ani velice sprostá slo-
va nemají v textu razanci úderu, ale prostě tu jsou. Nedá se zcela jasně rozpoznat, až kam je tato zvláštní atmosféra výsledkem síly autorova záměru, a odkud už je to mimoděčný následek neumělosti výrazu; rozlišit to je jistě důležité pro autora, pro jeho další literární práci, pro text sám je to téměř bez významu: právě ona jistá prostomyslnost dává textu duši a výrazovou životnost. To ona činí Medorka Medorkem.

Kdo je tedy Karel Medor? Z portrétu na desce knihy (1. vydání v edici Mozková Mrtvice, Praha 1936, 1. svazek řady Soudobá česká próza) na mě hledí ušatý kluk se širokými ústy, až žábovitě roztaženými do úsměvu, a s udiveně vyvalenýma očima; v knize se několikrát praví, že vypadá jako buldog, ale Medorek má trápení nejen se svou podobou. Román ho zachycuje v rozmezí mezi šestnáctým a osmnáctým rokem, dělníka sotva vyučeného a nastupujícího v továrně do svého prvního zaměstnání, "do labyrintu dospělých, do světa opravdových starostí ... kde si bude již provždy sám za vše odpovídat...". a je o tom, jak z Medorka, neotrkaného a svérázného telátka, krutý svět strhává zbytky dětství. Jeho rodina je nejspíš obyčejná, čtenář se dozví pouze to, že je vedena silnou rukou patriarchálního otce, že Medor trpěl od staršího bratra zlomyslnosti a úštrky a že se rád utíkal do matčiny ochranné náruče. Ta ochranná náruč mu nejvíc chybí, Medorek neustále hledá, u koho by se vyplakal. Cítí se i v rodině opuštěný, vybočil z ní; už od školních let má totiž v krvi oosi jiného než druzí, "nemá to v hlavě ve stejném pořádku

jako oni". Spolužákům a hlavně spolužačkám dělal pro radost všelijaké legrácky, které pak na něj žalovali učitelkám, v učilišti jako jediný nebyl ve svazu mládeže a ostatním, kteří tam byli, vážně vytýkal, že nemají rádi svou rudou stranu, komunismus "mu připadal hrozně opuštěný, bylo mu ho líto"; sám se cítil Indiánem a taky rytířem, v boji za právo vyvolal i stávku na ohmelové brigádě; zůstal v ní nakonec sám s flaškou rumu, z rytíře spravedlnosti všemi přepasován na debila.

Těmito životopisnými předznamenáními jsme dobře navedeni pochopit Medorkův děs z fabriky. Dva roky Medorkovy dělnické existence líčí Placák z pozdější časové roviny, může tedy již hotovou zkušeností zpětně pojmenovávat, jak šestnáctiletý chlapec prožívá střet svých představ i naučených frází se skutečností. Už když prvně jede do fabriky narvaným autobusem, nechá jej Placák vnímat takovýto obraz tovární čtvrti: "Míjeli obrovské haly s vysokými strážními komíny, rozbitá špinavá okna visící na zrezivělých pantech, změť nejružnějšího potrubí, magie fanatického chaosu, který nakonec i funguje. Veliké sběrný špíny, rachotu, smradu, dřiny i strašlivých úrazů, obrovská krematoria i té nejmenší důstojnosti." Toto předjímání hrdinovy zkušenosti dodává textu silnou dynamiku a Placák ji zesiluje ještě střídáním s bezprostředním rozpoznáním zla: "... najednou ji spatřil, nemohl se mylit, veliká, šedá, s rudou hvězdou na čele. Cítil její dech ... lidé mizeli v její bráně bez nejmenšího odporu..." Po jízdě zničeným prostředím Medorek uviděl fabriku, jeden hrot trojúhelníku šrotujícího člověka.

Fabrické peklo Medorkovi ztělesní kádrovák, "mohutný tlustý chlap", jemuž "se to komoušuje, když má patnáctkrát větší plat než my"; při namlouvacím přijímacím pohovoru Medorek v úžasu pozoroval "ta obrovská ústa, která obtáčeli dva obrovští fialoví slimáci a z kterých čouhalo několik hnědých klacíků". "Ten toho musel asi za života slupnout," myslel si, "určitě žere těma svejma prohnilejma polenama lidský maso." Ve své teleoí dobrotě je ochoten "tu obludu" i obdivovat, to však jen do chvíle, než se kádrovák vnučenou přihláškou do svazu mládeže dotkne Medorkovy indiánské oti. A ovšem je Medorkovi fabrickým peklem práce na dílně,

"osm a půl hodiny každéj den, osm a půl hodiny v obrovské
urvané hale za strojem, kterého se bojíš"; co však v Pla-
cákově knize zazní pronikavě nově a co i zarazí - že pří-
mou součástí pekla jsou Medorkovi spolu s kádrovákem i děl-
níci.

Vnímá je jako nerozlišenou masu, hrozivý zástup tvorů
spjatých svým hrabivým zájmem o peníze s ďábelským mecha-
nismem, ničícím všechno lidské. Jsou to "očarovaná prasa-
ta", mezi nimiž se Medorek cítí jako nemocné zvíře, které
musí být odstřeleno, "aby se stádo uchovalo silné". Jeho
vydělenost, "nemocnost", je nejen v tom, že ho nebaví prá-
ce, kterou oni umějí, a že se pracovních úkonů u stroje,
s nimiž mu nikdo neporadí, děsí; on, nedávno učeň, se nad-
to zeptá rovnou vedoucího výroby, proč se pracuje déle, než
je oficiální pracovní doba; a to mu dělníci začnou říkat
"á, náš pan myslitel", pronásledují ho úšklebky a drobnými
škodolibostmi; a jejich přizpůsobivost světu zla jej opět
ozmačí - za debila.

Věrohodnosti v líčení těchto nevěrohodných věcí dosa-
huje Placák vzrušenou senzitivností jazyka. A vůbec snad
nejlíp ozřejmuje Medorkovu zranitelnou vydělenost ve vzta-
hu k ženě. Z masy dělníků vyloupne jedinou individualizo-
vanou postavu, Markétu, předsedkyni odborů, úderníci, která
každému tyká a ke každému si dovoluje a jíž se "vzrušením
dmou koulařský prsa". Hubený Medorek nemá tlusté lidi rád,
a toto je rovnou "prasnice rodu": přišla za ním k jeho pra-
covnímu stolu, aby ho zesměšnila před celou dílnou a vnitř-
ně ho ubila. Medorka pak skutečně rozvrátí jediný rozhovor
s naléhavou a dotěrnou ženou. Odpoví jí nevtipně, nenajde
to pravé slovo - a "teď ho dostala tam, kde ho chtěla mít,
teď si s ním může dělat, co chce, teď ho zničí tak, že už
vždycky, kdykoli uvidí ženskou, roztřesou se mu ruce a ne-
bude vědět, kam se podívat". Hrůza z ženské živočišnosti
se prolne s hrůzou před ničivostí mechanismu všežravého
pekla. "Totální katastrofa, neuvěřitelná porážka ... všech-
ny po léta piplaný, v potu duše budovaný pozice ztraceny,
všechno zas vypluje na povrch, všechny přetěžce zdolaný
neurózy."

Ano, Medorek je slabý, je to "človíček", "červíček"; Placákovým výkladem se stává právě hrdinou lidské slabosti, bezmoci, zranitelnosti. Kniha hájí tohoto bezbranného tvora silné niternosti, který se brání stát se šroubkem v mechanismu, odmítá zaplatit duší za to, že by se v něm stal někým když ne úspěšným, tak aspoň spokojeným. Medorek je tak trochu antifaust, který se Mefistelovi brání, jak jen mu slabé síly stačí. Jen tak lze též pochopit a vysvětlit odpudivou podobu nerozlišené zdi dělníků, "lidí hoven", jak se v knize praví. Tito lidé tak silně nenávidí všechno, "co nejedlo s nimi", že by si z té spousty nenávisť a hnusu "mohli postavit obrovskou katedrálu s hovnem místo oltáře". Tento obraz, jeden z úhelných v knize, by byl silně zarážející, kdyby současně, v přímém souběhu a v souvztažnosti, nebyl doplněn dalším, který je též z rodu onoho ďábelského mechanismu. Je to svět fízlů, druhá strana ničivého trojúhelníku, do něhož nelidská civilizace neustále stlačuje Medorkův obzor.

Policie přijede pro Medorka dokonce dvakrát přímo do fabriky, jsou vždy dva a jednou je provází sám kádrovák; ve skříňce mu najdou svazeček jeho básní, vyšetřují ho na jakousi fašistickou skupinu, ale ukáže se, že víc než ty básničky na něj nemají; už ale to, že píše, že čte, i že klade nepříjemné otázky, jim stojí za masivní pronásledování. Drtivý mechanismus stíhá jinakost v zárodku, a tedy i bezbranného kluka s jeho erotickými textíky o vysněné dívce. A Placák si prostřednictvím Medorkova neotřelého vnímání i velice vtipně pohraje s vyličením "strážců pořádku": musejí z Medorka udělat případ, chtějí-li si uchovat vlastní důležitost.

Třetím prostředím, jímž se zrůdný mechanismus uzavírá do celku, je sídliště. "Korzoval mezi těmito dvěma světy - sídlištěm a fabrikou -, jedním strašlivějším peklem než druhým. Ráno bylo mukou vstát do práce a večer bylo mukou jet domů." Severní město v knize se podobá kterémukoli pražskému sídlišti: "Sta a sta stejných krabic, tisíce a tisíce lidských kójí na jídlo, na záchoď a na spaní." Prolezlé fízly, je sídliště "obrovské smetiště civilizace" a trojúhelníková propojenost se tu dovršuje, neboť sídliště je též "dí-

tětem fabriky", je samo fabrikou, "pečlivě opatrovaným hnacím strojem režimu". Podrobení se tu uzamyká do nerozlomitelnosti, Medorek s tisíci a tisíci jiných pracuje "na stále větší síle státu, který své mravenčí kolaboranty platí jidášským penízem, autem, chatou a dobře zařízeným chlívem s televizí a jeleny na stěnách".

Otřelou už myšlenku, že státu se za sociální zabezpečení platí nesvobodou, Placákovo - či Medorkovo - "boží" vidění pozvedá výš, z pozice politicko-sociologické na výklad duchovní. Kritika poměrů tu nevychází z nich a neobrací se k nim, nesleduje jejich vylepšení, ale staví se mimo ně, nad ně, tak jako se mimo a nad nimi cítí být celý underground. Ráno Medorek "jako tisíce jiných rychle vstával a improvizovaně jedl, zapomínaje, že je nový den, zapomínaje na úctu ke stvořenému. Všechno to byly jen mrtvé věci hodící se tak akorát ke svému účelu. Přemísťoval se z fabriky na sídliště a nazpátek, tlačil se v nacpaných autobusech, přežíral se a rychle usínal, zapomínaje na to, co je, kdo je a co je vlastně život." Mechanismus vsakující člověka do svého soukolí nazve Placák "nejpropracovanějším ďáblovým zařízením proti člověku", "bezbolestnou mašinu na volskou podobu". Vše se prostupuje, vše do sebe zapadá; a ze světa mizí vědomí duchovnosti. "Tažný dobytek chce jenom jíst a spát ... nechce být člověkem a nést trýzeň a pochybnosti života." Když vyličí, jak i na sídlišti trýzní Medorka zas jiná tlustá "matka rodu", lepička domovních nástěnek a manželka fízla, vlastníci též "vztyčené prsy", které Medorka irituji, přejde Placák k zobecňujícímu obrazu: "Celý dům byla jedna veliká budovatelská soulož. Soulož žrádla, sexu, televizních seriálů a nástěnek státních výročí. Jeden velký chlív šťastný skrze své tělo."

Avšak neřekl by o Medorkovi nic podstatného, kdyby pouze vyličil, jak strašný svět ho obklopuje a trýzní; literárním hrdinou se Medorek v Placákových rukou stává především svým duchovním světem a jeho obranou. Placák si našel hned několik způsobů, jak vyjádřit, jak a čím bezbranný Medorek, telátko vystavené vlkům, uniká hrůzám zvěčnělého světa. Především je celý Medorkův příběh prezentován jako možná jen sen, snovost prostupuje text jako jeho hlavní

rys, a i sám Medorek, jak jen může, se do snů utíká. Když mu práce nejde nebo ho nebaví, zašije se v šatně, na dvoře, ve sprchách, na záchodě; a zde si sní nebo čte. V případě nouze se umí zasnít kdekoli, u pracovního stolu, v autobuse, na ulici, při výslechu, v noci v temnu pokoje. Medorkovým živlem je voda, ji vídá a slýchá, kdykoli potřebuje utéci ze skutečného světa; touží po moři, po lodích, po přístavech, stojí nad řekou, močí do ní a sní o dalekých a velikých vodách.

I při práci ho někdy navštíví ta šťastná chvíle, že se mu mechanické pohyby, hmota, kterou opracovává, i vlastní hlubinné vědomí prolnou, a jeho "duch cestuje" a "bzučení strojů se změní v šumění mořských vln". V takové chvíli vnímá i nenáviděnou práci jako tajemnou činnost, odhalující mu "sílu hmoty" a "nejtajnější a nejskrytější boží zákony", neboť i v nejmenší částě hmoty je skryt celý vesmír a neboť "hmota je boží tělo". Při těchto dotecích s absolutem i práce Medorkovi uběhne jako nic a ani se při ní neporaní. Ve sprše na sebe pouští vařící vodu, zády se opře o kachlíky a šum vody se stane "radostným dechem srdcí a zářících očí těch nejbídnějších z bídných, těch nejutlačovanějších, těch nejsvobodnějších a těch nejzářivějších. Těch skutečných králů!" Všech Medorků, co jich je na světě. Únikové Medorkovo snění má v Placákově podání i humor a ironii: když Medorka, zašitého na záchodě, někdo ze snění vyruší, bezmyšlenkovitě si utře zadek přihláškou do svazu mládeže; popíše to v textu, který pak policie zabaví, a už je tu čin, mající šanci stát se důvodem trestního stíhání.

Medorek však musí čelit i nástrahám a srážkám přímým, z nichž nelze unikat do snění. Avšak "kde má vzít malinký a bezbranný sílu radovat se a vysmát se Hloupému?" Ve vtipných dialogických zkratkách Placák nechá Medorka bránit se, jak umí: při výsleších na policii trýzněný Medorek něco jiného říká nahlas a něčím jiným se v duchu posiluje a brání. Autor Placák, o tři roky zkušenější než Medor, ale ví, že taková rozdvojenost mezi ochraňovaným vnitřním světem a předstíraným blbečkovstvím by mohla ústít až do rozpadu osobnosti, a občas Medorka rázně varuje nebo usadí. Když se při výslechu Medor uteče do snů, v nichž se začne lito-

vat, Placák nejdřív nechá v jeho hlavě zaznít "zběsilý pís-kot", kterým se Medor probere ze sebelitování, a pak mu po-ví: "Abys nechal, tragéde, toho blbnutí, toho svého dojem-ného života, a soustředil se!" Nebo Medorův vnitřní svár vyjádří jako hádku dvou Medorů, sebelitovného a ironické-ho. "Ty seš taková naše malá chudinka," ironizuje zlý Me-dor ublíženého, "oni mu všude ty ukrutníci hrozně ubližu-jou."

Lidé na dílně Medorka za jeho zatčení a výsledky nená-vidí, cítí se jimi sami ohroženi, každý má něco na svědomí, "a co kdyby ten kluk promluvil", Medorek tu zášť ostře a bolestně vnímá a Placák ho v jedné takové přepjaté chvíli rázně odstrčí od možné propasti šílenství. "Jen klid. Hlav-ně neztratit nervy... Hmatá to po tobě a natahuje ruce. Je-diný chybný krok, jediná nerozvážnost, malinké prasknutí v hlavě, a mozek se ti zalije vroucí krví, propálí citli-vou tkáň, uvaří vědomí..." Těžko říct, nad čím čtenáře mra-zí víc: zda nad tím, čemu byl vystaven a jak se zachraňoval chlapec sedmnáctiletý, anebo z vědomí, že to popsal mladík dvacetiletý, který dokázal obsáhnout obě polohy; Medorkova slabost nikde není křivá, Medorek není trpítel, naopak odstup Placákovy vydobyté zkušenosti, onen blahodárny od-stup vyprávěcího času od času děje románu, staví Medorkovu slabost a zranitelnost vždy znovu zpátky na nohy.

Jako typ vystihující vnitřní obraz undergroundového hnutí by ale takto pasivní Medorek nebyl úplný. Vedle snů, samomluv a obran proti propadům rozumu má i úniky aktivněj-ší, vytváří si svět vlastní, svět svého společenství. Zde má hlavně kamaráda Nestora. Ten mu sice přebral holku, kdo-ví však, jestli to nebyla fízlyně, a tak spolu dál chodí bratrsky do hospody a na fotbal. Hospoda a fotbal, hned dva únikové ventily. V hospodě může Medorek popíjet pivo, pozorovat spřízněné pijáky nebo mlčet s Nestorem, fotbal a fanouškovství Placák vtipně a přesně postihuje jako ná-hradu za neuskutečněné vlastní velké činy. "Ale řeknu vám," napíše o falešnosti této náhražky, "už mě to taky pěkně se-re, je to pěkný podvod, ten fotbal." Co tedy pak je pravější než fanouškovství, hospoda, pivo, toulky nočním městem? Co umožňuje únik skutečný? Knihu prolíná celé jedno vyprávěcí

pásmo o světě plném tajemství, záhad a náповědí; tajemství bohužel tak utajených, že se o nich nejen policie, ale ani čtenář moc nedozví.

Jakási tajemná společnost podivných jmen a profesí, již Placák v autorské hravosti na jednom místě situuje až do roku 2057, čímž zřejmě chce posílit dojem, že celý román o Medorkovi je fikcí, se schází v Hrobu. Hrob je vlastně hospoda a herna v podzemí, kam se přenesl život z povrchu světa. Návštěvníci Hrobu pijí pivo a zelenou kořalku, oběhávají se v kartách a na kulečnicku, mluví vězeňsko-rómským žargonem. Placák tu zopakoval dnes už literární klišé, do undergroundové literatury zavedené Egonem Bondym a i jím už dávno opuštěné. V čase současném s Medorkovým se podobná, ale ne tak groteskní společnost schází v klubu, chodí sem Medor i Nestor, pro ní ale Placák nevymyslel víc, než že plánuje polepšení fotbalových poměrů. Tajemné zážitky má i sám Medor; když se chce přesvědčit, že policie jej sebrala náhodou a nic neví o jejich tajemstvích, sestoupí do podzemních kanálů, kde ale kromě krys a pošlé kočky nenajde nic, co by svědčilo o prozrazení. O prozrazení čeho, se čtenář nedozví, jen Medor zakrátko najde ve schránce na dopisy vzkaz, zvoucí jej do chrámu. V chrámu, jímž je nepochybně svatý Vít, prožije Medorek mystické vidiny středověkého ražení a najde tu v lavici obálku; má v ní být rozhodnutí o životě a smrti a je v ní napsáno jediné slovo: Vítězství. Medorek to pocítí jako osvobození a když slovo z obálky sdělí společnosti v klubu, zaradují se i ostatní. A buď Placákova hravá mystifikace, anebo nahodilá blízkost kapitol čtenáři naznačí, že mohlo jít i o vítězství Bohemky nad Duklou. Zajisté je možné, ba i nutné brát dlouhé pasáže s motivem tajemství jako symbolické pojednání o skutečných společenských undergroundu, nasvědčují tomu i užitá jména osob; nutno ale říct, že toto vyprávěcí pásmo svou neukončeností a nedotažeností nevzbuzuje ani tak zvědavost a napětí, jako neuspokojení.

Vzdor všem výhradám, které je možné k textu mít, se Petru Placákovi šťastným vzepětím talentu i potřeby vypovídat se z přetlaku osobní zkušenosti podařilo to nejtěžší, po čem spisovatel může toužit: vytvořil typ. Medorek nás může roz-

čilovat, můžeme s ním soucítit, ošklivit si ho, snažit se mu porozumět, ale jemu to vše může být zcela lhostejné: je tu. Je tu živý a v životnosti neuchopitelný, umělecká podoba tiché, niterné obrany ničím nezaštítěného člověka proti ničující moci. Že právě to Petr Placák vyjádřil na postavě ušatého kluka, jemuž se "ruce klátí sem a tam, směje se na včeličku, na větvičku, veliká hlavička mu poskakuje, slintá si po sobě, červíček", považují téměř za zázrak. Až odzbrojující jsou pasáže zaznamenávající Medorkovy duchovní výšiny. O Bohu prostě poznal, naprosto nečekaně a bez všech souvislostí, že je; u Panenky Marie nechápe, jak si může někdo myslet, že nepočala Ježíše z vnuknutí božího. Jistota duchovnosti, vyjádřená stylem literárního naivismu, je nejcennějším objevem Placákovy knížky.

Petr Placák nazval knížku románem. Příběh je velice vágní, rytmus románu určuje spíš prudké střídání kapitol i kapitlek, kratičkových střípků úvah, postřehů, snů nebo popisů situací, nespojených jinou logikou, než je logika Medorkova vnitřního světa a prožívání. Některé kapitoly jsou do textu vyloženě vložené, jsou to texty v textu, román se stává koláží; neubírá mu to na dynamičnosti. Placák ji ještě pak podpoří tím, že volně přechází z času do času, z osoby do osoby, z prostředí do prostředí. Čtenář může místy vzpomenout až na chagallovské telátko plující po obloze; jen kontury nejsou tak barevně jasné, přechody knížku spíš zamlžují. Toto prolínání je v celku knihy sourodé, ale jen pokud je sourodá postava Medorka. Na posledních zhruba asi čtyřiceti stranách se kniha láme. Medorek tu usiluje o odchod z továrny, domáhá se toho nemocí, začíná se chovat až bojovně, z textu na nás vykukuje někdo už trochu jiný; knížka končí Medorkovým odchodem z fabriky, což mu čtenář snad i přeje, jen se nemůže zbavit rušivého dojmu, že tyto závěrečné kapitoly jsou spíše už variacemi na Medorka než tvorbou Medorka a o Medorkovi. Metoda koláže se tu vymstila, ani s ní nelze zacházet příliš volně.

Knížce by se dalo vytknout víc věcí. Jazyk místy až nedbalý, nepřesný, dokonce, a to i s přihlédnutím k nespisovné normě, které se v románu užívá, gramatické chyby.

V něčem taky nezkušenost a bezradnost vyprávěcí i výrazová. Nutno poctivě říci, že v této podobě by knihu ani osvědčené nakladatelství šedesátých let nevydalo. To ale není pro knihu podstatné, vše, co se jí dá vytknout, je pečlivou redakcí spravitelné; Petr Placák má dar veliké obrazivosti, a když je sám stržen tématem, jeho jazyk se zaskví neotřelostí a úderností; a vůbec nejpodstatnější je onen průlom uměleckým obrazem, který se mu, dítěti božímu, podařil. Snad z toho nezpychne, neztratí medorkovského ducha a bude se mu i dál dařit.

Eva Kantůrková

J a n H u s E v y K a n t ů r k o v é

"Husův jasný zjev je před očima všech. Pokusil jsem se připomenout osobnostní jádro jeho vytrvalosti v zápase s přesilou náznakem jeho pojetí pravdy." Těmito slovy uvádí Amedeo Molnár svou husovskou studii ve sborníku Na rozhraní věků (Vyšehrad, Praha 1985) a pokračuje: "Ale jenom celé vypsání Husovy životní cesty, která skončila na kostnické hranici, /.../ by vytvořilo důstojný protějšek pozornosti, jakou jsem věnoval pro 16. století Lutherovi nebo Calvinovi."

Přední evangelický historik tedy nepřímě přiznává, že současná historiografie Husovi hodně dluží. Ba lze říci, že Husův zjev poslední dobou jaksi přišel o svou jasnost a z očí všech se vytratil, o čemž svědčí i občasné samizdatové diskuse o Husovi, zhusta velmi vehementní, leč zoufale nepoučené. Chce-li se však český čtenář, motivovaný např. zprávami, že římskokatolická církev zvažuje možnost revize Husova procesu, o Husovi něco dozvědět, kam se má obrátit? Molnárova zmíněná desetistránková studie o Husově pojetí pravdy zůstává "náznakem", Šmahelova Hranice pravdy, zdařile stylizovaná jako literatura-faktu, jež vyšla r. 1969 v edici Magnet ("ve spolupráci se Svazarmem, Svazem protifašistických bojovníků a ministerstvem vnitra" - ó tempora!), pokrý-

vá vlastně jen události posledních měsíců Husova života, Bartošovy Čechy v době Husově vyšly v r. 1947, jejich čtenář však těžko dobude Husovu podobu ze závalu faktografických údajů o dějích a reáliích, které s Husem souvisely leckdy velmi vzdáleně. Pro ucelené monografie o Husovi musíme sestoupit až do roku 1919 (Václav Novotný) či 1915 (Jan Sedlák, Václav Flajšhans).

V roce 1988 jsme se však přece jen "vypsání celé Husovy životní cesty" dočkali a "Husův jasný zjev" opět vyvstane ne-li před očima všech, tedy alespoň těch, kdo se dostanou k samizdatové publikaci Evy Kantůrkové Jan Hus (viz anotaci v KS 1/88).

Prozrazuje-li autorka v epilogu ambici "vyprávět snad největší lidský příběh českých dějin", možná sama docela nepostihla polohu svého díla. Jaképak vyprávění ("vypravěč", který se tu a tam jako subjekt díla mihne, je dle mého názoru nadbytečný), jsou-li jeho součástí grafická schémata Pálčova a Husova pojetí církve nebo obsáhlý výklad subtilních rozdílů mezi transsubstanciací a remanencí. Bezmála čtyřsetstránkový spis Kantůrkové je zkratka a dobře důkladná historická studie.

Žánr díla ovšem volá po poznámkovém aparátu, a ten bohužel schází. Čtenář by přece jen uvítal možnost dozvědět se, z kterého Husova spisu je ten který citát, a je-li už dílo v textu zmíněno, kterého vydání nebo překladu autorka užívá. Někdy jen uvozovky, případně odkaz na "současného historika" prozrazují, že jde o soud či domněnku jiného autora než Kantůrkové. Mravenčí práce s prameny a základní husovskou literaturou je v díle dobře patrná a její dotrvání systematickým poznámkovým aparátem by jen přispělo k tomu, aby se Jan Hus Evy Kantůrkové stal i pro budoucí generace referenčním husovským titulem.

"Vyprávění" Husova příběhu Kantůrková důsledně omezuje tím, "co prověřeného se z onoho dalekého minula zachovalo až k nám". Dramatičnosti dobových událostí umí prozatérka Kantůrková náležitě využít, zříká se však vyplňování mezer v dochovaných údajích autorskou fabulací. Spor, jenž dle autorky je "osou dramatického Husova příběhu", byl založen souborem čtyřiceti pěti Viklefových artikulů, který coby

summu kacířstev sestavil dominikán Jan Hubner. Pravda, "budou se na něm lámat charaktery a ničit přátelství, bude se v něm platit zradou i životy", na rozdíl však od životních příběhů plnokrevných postav, jako je papež a pirát Cossa, voják a arcibiskup Zbyněk Zajíc, či slaboch a ukrutník Václav IV., příběh duchovního člověka Jana Husa je dramatický tím způsobem, jímž jsou dramatické střety myšlenek, theologických stanovisek a filosofických směrů, věrnost vůči nim či zrada na nich. Napínavost historického románu, který by čtenář zhltnul na posezení, tedy v Husově příběhu není. Musí-li se čtenář pracně prokousávat např. patnáctistránkovým rozбором Husovy ekleziologie a jejím porovnáním s ekleziologií Pálčovou, je to svědectvím, že autorce víc než o plynulost jejího vyprávění jde o ohledání kořenů Husovy pře.

Autorka nechává v díle často promlouvat Husa, jeho současníky, husovské badatele, sama se drží v pozadí. Její autorský vklad však není jen v tom, že shrnujíc roztroušené, strukturuje příběh do třinácti kapitol, vstupu a epilogu a propůjčuje mu svůj vytríbený jazyk, svěže současný (jaká úleva odložit Bartoše a začít se do Kantůrkové), přitom se žánrem díla služebně harmonující; dovede se na pravém místě blýsknout trejnou glosou ("v dobách prudkých změn se taky stěží mohou prosadit lidé průměrní, ti jsou spíš vládci dob vleklých") i soudem ("Názorový obrat nemusí mít vždy odpudivou tvář, ale má ji zaručeně tehdy, když jeho důvodem není především nové poznání, nýbrž strach"). Pokud autorka zaujímá výslovně své stanovisko k Husovi, nečiní tak z pozic konfesijních, nemá zapotřebí hájit Husa jako věrného katolíka církevní institucí nepochopeného, ani jako autentického protestanta a nedoceněného průkopníka reformace; upozorňuje spíše na odstup, který brání vyvlastnit Husa ve prospěch té které strany dnešního světa: "Tak zvané gotický Hus je jedním z posledních výrazných představitelů onoho šťastného období v duchovním životě Evropy, kdy svět byl Bohem člověku nerozpadlý, a člověk byl do něho integrován jako do lána, z něhož, když se zasloužil, mohl být smrtí zrozen do slávy nebes; nás, trpící už pouze následky oné rozpadlosti, může po Husově integritě jímat jen stesk, je to jeden z duchovních rájů, který byl modernímu člověku ztracen." Kantůrková

tedy ví, že jen opatrně a s výhradami nutno táhnout i analogii mezi zkušeností Husovou a moderní zkušeností disidentskou, která mezi řádky prosvítá: "Životní rozhodování, která zprvu začínají na rizicích poměrně malých, mají svou záludnost v tom, že kdo řekne a, bude pak už muset taky říci b, a že nikdo nemůže vědět předem, kam až bude abeceda odříkána"...

Ústřední důležitost má v díle srovnání příběhu Husova a Pálčova: někdejší Husův přítel a radikální viklefista žaluje Husa z viklefismu a domáhá se jeho odsouzení. Postavu Pálče i jeho názory exponuje Kantůrková dlouze a pečlivě. Tak jako Hus není u ní "ten, který neznal, co je strach", jak kdysi zpívala Hana Hegerová, tak není Pálče obyčejný zrádce a podlý padouch. Když Kantůrková cituje Pálčův anti-viklefovský výpad ("Spisy jeho jsou ty tajné vody, jež mnohým tak zesládly, že neváhají pro ně položit život, jak při nedávné popravě bylo vidět. A to je velká známka kacířství, neboť z nás by se nikdo nevydal pro víru na smrt"), varuje čtenáře před ukvapeným etickým odsudkem. Pro Pálče totiž "je-li ochota zemřít pro víru kacířstvím, nekacířstvím je poslušnost... Pálčeva pozice nemusela vyjadřovat jen zbabělost člověka, bojícího se o život. Rozhodnout se pro kázeň poslušnosti je rozhodování zásadní."

Pálče se tedy zásadně rozhoduje pro poslušnost vůči církevní instituci, Hus zásadně pro poslušnost autority nadinstituční: Hus "se vymkl z ovládavosti instituce v nejhlubší zbožnosti a zanícení pro Krista".

Kantůrková nazvala svůj spis v podtitulu "příspěvkem k národní identitě". Národní identitu zajisté jednou pro vždy neurčil Jan Hus, nýbrž buduje se našimi volbami, naším rozhodováním, naším odpovídáním na výzvu pravdy. Klíč k tomuto dešifrování pojmu "národní identity" nacházím v odstavci, kde Kantůrková opět staví vedle sebe Husa a Pálče: "jestli se každý rozhodl pro něco jiného, dnešní Čech může v jejich příbězích dobře rozpoznávat vnitřní zdroje těchto rozhodování, ale může taky vztáhnout jejich zkušenost přímo k sobě. Jako naše poučení je příběh Pálčův rovnomený příběhu Husovu, ti dva muži ztělesňují, je do nich vložena dvojí možnost lidské volby, a naše otázka po

přispívá k pěstění této z lásek nejvyšší, a proto i nejčistší. Protože ale semtam obdržíme i dopis s výhradami vůči naší rubrice, chtěli bychom otevřeně - tak jednou za dva roky - na některé námítky reagovat. Dnes tak učiníme zevrubněji nad dopisem, který patří mezi nejpovedenější, protože míří přímo do černého. Je jím dopis paní E.K. z Prahy Smíchova. Čtenářka píše, že se v našich referátech jednostranně zaměřujeme na ženskou tělesnost, a pokud na mužskou vůbec upozorníme, pak jen posměšně, takže vlastně naši rubriku může s uspokojením číst jen její manžel, což je prý nespravedlivé, protože i ženy mají právo být pravdivě informovány o mužských tělech. Chtěli bychom paní E.K. upokojit - ne snad referátem o poslední pražské novince Brouk Pytlík, protože v tomto představení nejsou těla vůbec patrná - ale chválou mužského principu inscenace Figarovy svatby (premiéry ve SD 23. a 24.2. t.r.). Mužský princip je tu pochopitelně přítomen i tělesně - ale nejprve k otázce, který mužský princip máme na mysli, aby nám nevyčinil pan R.S., který sice neudal svou adresu, ale zato naší rubrice vyčetl, že používá v premiéře ukazovacích zájmen. Uvedená inscenace (režie pan Věžník j.h.) s evidencí vskutku nebyvalou předvedla, že Mozartova Figarova svatba stojí a padá s mužským principem zaujatým. Nejde pochopitelně v tomto případě jen o stání (si na svém), ale o celkový habitus nespokojenosti a touhy, totiž v dění pozemském a konečném se dotknout nekonečna a nesmrtelnosti. Zatímco dámy jsou jaksi samy sebou, svým holým faktem přítomnosti v inscenacích každého typu nesmrtelné, musí v našem případě hrabě Almaviva od okamžiku, kdy vkročí, ba již předtím, být na stopě, sledovat, tak jako rozzuřené psisko, stopu zvěře, již byl zvěřil. Někdy je to škodná, jindy sličná laň. Nuže srovnejte si pak z tohoto hlediska pana Tučka připomínajícího teoretika lovu - když vstupuje v županu na scénu, máte dojem, že svou nedočtenou příručku zapomněl na latríně - srovnejte jej s panem Součkem, který sice jindy, kupř. v Rigolettu vyhlížel podobně, ale jak se chopil šance právě v tomto případě, aby na tomto světě ulovil a utržil - pravda, jeho kořist je někdy též ostudná, a následuje tudíž chvíle pokory (jenže naše hraběnky i Zuzanky nedovedou dosti odpouštět, a je tudíž ona pokora sotva tr-

valá). Kdo ví ale, zda v druhém dílu Figarovy svatby, který bude třeba teprve zkomponovat, nebude mít Zuzanka plné zuby svého miláčka Figara. Ten je ovšem v naší inscenaci podán obdobně jako hrabě dvěma způsoby, a jen setkají-li se oba mužští představitelé, pak hrají hru, protože v sobě navzájem mají oba svůj protějšek. Ti druzí dva představitelé jsou spíše představitelé zženštilí. A takových mají na našich předních scénách, milá E.K., tolik, že byste jimi zastavila Vltavy dvě. Ten mužský Figaro je nový basista souboru pan Podskalský, a ten ženský pan Horáček ml., kterému se již počíná ztrácet hlas, takže pokud v jeho případě shledáváme zaujatost, pak jen sebou samým, totiž aby se sám zcela nevytratil i se svým hlasem. Těla zmíněné čtveřice jsou i režijně adekvátně zformována. Pan Horáček se musí opírat, aby neupadl, pan Tuček se zrovna chystá do lázní léčit svůj kloubový revmatismus. Zato mezi pány Podskalským a Součkem se rozpoutává boj, protože se oba proti sobě postaví. Jejich boj pak zahrne i všechny ostatní postavy, jež vtaženy do jednotného představení, pak z celku "nevyčnívají". Bylo radostí sledovat onoho večera, jak svět nabývá tvářnosti teprve mužským principem, jeho zaujatostí, která, ať se i mýlí, je základem světa lidí. To dokládá, že musíme paní E.K. dát zapravdu, že naše referáty o ženských tělech v opeře byly jednostranné. Na svou obranu ovšem chceme uvést, že jsme dosud v opeře sice zahlédli občas nějakého mužského, ale nikoliv dvojici, jež by svou tělesnou přítomností rozehrála celý kus v "divadlo světa" (na toto téma nás upozorňuje čtenář V.H. s manželkou M.P. z Prahy 2).

Pánům ovšem doporučujeme (ne pouze oněm dvěma jmenovaným), aby nejprve spatřili v této inscenaci Barbarinu paní Novákové, která je rozkošná zvláště ve scénách s Cherubinem. Jak je ovšem ošidné klasifikovat a dělit svět na mužský a ženský, dokládá právě Cherubin. Je ztělesněn paní Trávníčkovou j.h., jež jsouc sama o sobě ženou velmi půvabnou, podává part ještě půvabnějšího mladého ctitele, jemuž v určité chvíli připadá převléci se za jedno děvče z družiny dívek. Pak ale, pánové, zapomenete na mužský princip, resp. bude ve vás teprve probuzen, když se budete prohýbat smíchy, kterak tu ten mužský (Cherubin) předvádí ženskou - a oceníte

Caruso

[illegible]

Pozoruhodný poslední film Věry Chytilové Šašek a královna je naprvní pohled zčásti trpce reálný, zčásti bizarně fantazijní příběh. Česká ves, honosící se zachovalým hradem a lesem, v němž je stále ještě živá zvěř, vítá devizového cizozemce, aby mu za tučný zisk dovolila odstřelit jednoho ze zbývajících tří jelenů. Výjevy trapné patolízalské úslužnosti se však prolínají s čímsi zdánlivě zcela vytrženým ze skutečnosti. Kastelán, člověk překvapivě čistý, nadaný nevšední fantazií a navíc zvláštním komickým talentem, který v prastaré kronice nachází jakéhosi svého dvojníka - královna šaška, objeví v milence bohatého hosta zarážející podobu s někdejší paní tohoto hradu. Nevíme, zda podivný trans, do něhož náš hrdina občas upadne a v němž s naléhavou realitou znovuprožívá příběhy středověkého šaška, je jakýmsi návratem do života kdysi už prožitého, nebo fantazijní halucinací. Pro to, oč ve filmu jde, není takové rozlišení podstatné. Filmový příběh projde krizí "lásky" bohatých hostů a podivnými peripetemi vztahu kastelána-šaška a krásné cizinky-královny. Jelen je nakonec úspěšně zastřelen, šašek

odmítne královny milostné návrhy; příběh by mohl končit - ale přechází jen do nové otáčky závitnice analogického opakování.

Toto všechno, jakkoliv předvedeno - jako vždy u Chytilové - neobyčejně vynalézavou kamerou, nápaditou choreografií, se suverénní výtvarnou úrovní a zejména vynikajícími hereckými výkony, kulminujícími postavou šaška, toto všechno by samo o sobě nebylo tak mnoho, kdyby dějovým povrchem neprosvítaly hlubší symbolické významy. Zmíním se tu o dvou, které mi připadají nejdůležitější.

V jedné významové rovině tu jde o variaci stále se opakuji- cího příběhu národa, ovládaného tak či oáak cizáky - - jednou ozbrojenou mocí, jindy bohatstvím. České vazalství nebývá z rodu mračného útlaku vzpurných poddaných, jakkoliv bychom to rádi tak viděli. Naopak, vše se děje pokud možno s úsměvem, ovšem po jistou mez; poniženost je oslazována komedií přátelství, cizáctí páni se dokonce snaží mluvit česky - ale moc jim to nejde. Co zbývá v takových poměrech člověku čistému, nezaprodanému, neutápí-li svou duši v alkoholu? Volí - to je velmi české řešení - roli šaška, která mu dovoluje cosi jako upřímnost, cosi jako rovnost. Jak praví dvě klíčové věty filmu: je právě šaškem, ale ne otrokem; a později - každý člověk je potenciální šašek; rozuměj: ten, kdo se před pánem pitvoří, nastavuje mu zrcadlo. V jistém smyslu, v jisté rovině je nad svým pánem, ovládá ho svým šaškovstvím. Je to, jak víme, pravda jen zčásti - - ale nic víc film netvrdí.

Jádro příběhu se ale odehrává mezi kastelánem a cizinkou, šaškem a královnou. Nebyla by to Chytilová, kdyby do středu svého filmu nepoložila problém ženy a jejího neuspokojivého vztahu s muži. Prolínání současnosti se středověkým příběhem naznačuje, že jde o prastarý problém; my ovšem víme, že v dnešní době se stává zvláště palčivým. Extrémní pohled Chytilové, stejně jako zvláštní okolnosti, v nichž je ztvárněn, nás nesmí svést k pohodlnému závěru, že jde pouze o jeden typ žen: jistě, pro některé je charakteristický a centrální, ale pro všechny je nějak relevantní.

Nejde, jak řečeno, o ženu jako takovou, ale o její vztah k mužům. Ten ve filmu vystupuje ve dvou extrémních,

vzájemně protikladných podobách. Na jedné straně král, archaický samec-vládce, který má tak či onak - pěstí, mečem, penězi - moc a žena je na něm závislá. Je charakteristické, že ve filmu je v obou paralelách často směšný ve svém bezmocném hněvu, starý nebo stárnoucí, v nejhlubší významové rovině vymírající. Žena, odedávna ovládaná a závislá, předstírá lásku - ale vskrytu i navenek se bouří, nenávidí toho, kdo jí současně jako vládce ještě trochu imponuje: touží totiž sama ovládat. Zajímá ji proto jiný, charakteristicky mladší, protože přicházející typ muže: nikoliv vládce, ale muže tvárného, proměnlivého, zábavného. Ale protože ve hře těchto vztahů je moc a ovládání, nemůže tento ne-vládce být jiný než ovládaný až do extrému; tento ne-imponující nemůže být jiný než opovržený: je to právě šašek - ten, jenž je směšný, ale také ten, jenž smích vyvolává.

Nejhlubší znalci erotu vědí, jaké afrodisiakum je smích - tato zvláštní labilní poloha mezi strachem a agresí. Ba, smích je dráždidlo, ale nevykoná "práci lásky" celou; v pudových sférách sexu, jakkoliv se nám to nemusí líbit, panuje přece také jakési ovládnutí a podlehnutí. Šašek ovšem vládnout nemůže a tím ženu-královnu provokuje chtě nechtě k agresi, z níž se rychle vyvíjí jakýsi sadomasochistický vztah. Jednu klíčovou scénu z filmu lze přetlumočit takto: Létej! - přikazuje královna. A když vidí směšné, ale sugestivní pokusy muže o let, vyhoupne se mu na ramena a nyní v extázi letu téměř skutečného zažívá i závrť převrácené erotické role. Starý samec-král proti tomu ovšem protestuje a skutečně či symbolicky umírá. Co se stane? Královský stolec je prázdný, koruna bez hlavy - a pohledme, žena praví šaškovi: hrej krále. V jedné rovině tu máme prostě převrácení sadomasochistického vztahu, jehož potencialita tu přece vždycky je - opovržený je dosazen na stolec, vládkyně padá do role ubohého šaška. Ale v jiné, závažnější rovině je to ještě jinak: šašek právě jako zábavný, povrchně ovládnutý a přitom vnitřně svobodný, vzbudil její zájem; zažila s ním vzrušení smíchu, extázi letu: teď chce, aby byl mužem, chce mu j a k o podlehnout. Jenomže je to právě ono j a k o, ono h r e j si na muže, tato ostrá ambivalence uznávajícího zneuznání, v níž muž-šašek nutně selhává. Nemůže, netroufá si,

(60)

nechce. Tento muž, důkladně zašlapaný do zmrzačeného synovství, couvne před majestátem otce, byť mrtvého či zavrženého. Toto lze v naší současnosti interpretovat sociologicky, psychoanalyticky, a přeje-li si někdo klinický termín z nejspodnější příhrádky, je prostě impotentní - jev, který podle znalostí každého sexuologa je daleko častější v dnešní permissivní společnosti než v nedávné represivní. Podle klasického modelu stává se tím ovšem šaškem na druhou, musí být zavržen, zničen, symbolicky popraven.

Jenomže dnes, kdy tento problém není jen bizarní výchylkou znuděné královny, ale palčivou otázkou celé západní společnosti, vypadá situace trochu jinak. Kde je majestát ženy, která degradovala svůj protějšek do role šaška a byla jím jako takovým cdmítuta? Jakožto žena, ve své ženskosti, ve své osamělé pýše je nakonec směšná. V symbolické krvelačnosti, s níž touží muže jakožto muže vidět umírat, projeví se nakonec její vlastní ponížení. Marně spěchá za prchajícím mužem. V symbolické závěrečné scéně ji vidíme - zmrzačenou.

Extrémní pohled? Jistě, řeč pudů není žádné jemné cizelérství. Chytilová také nevyrabí útěšné selanky, podtexty jejích filmů jsou zpravidla hořké jako pelyněk. Není to ostatně její pohled jediný, nabídla nám jich už celou řadu, a značně odlišných. Na tomhle je cenné, že mužskou směšnost, mužské trubcovství vidí méně jednostranně; že chápe nevyhnutelný podíl obou polovin lidstva na hroucení i případné nápravě vztahu mezi pohlavími.

Co Chytilová neříká a co my dnes nevíme s jistotou, je, zda moc, ovládání, imponování jsou principy tak zakořeněné v naší pudové výbavě, že se bez nich nemůže obejít stabilní vztah mezi pohlavími. Existuje nadějná možnost, že není nebo že je tato složka našich pudů překonatelná - podobně jako věříme, že se bez těchto principů snad může obejít stabilní společnost, i když zkušenost zdánlivě mluví tolik proti této víře. Tato možnost, tato naděje však právě není závislá na automatických pudech, ale na vědomí: v případě, o nějž tu jde, na vědomí o b o u polovin lidstva, že muž, není-li už králem, nestává se proto automaticky šaškem.

-jk-

dítelem kádrového oddělení ministerstva kultury ČSR s. Jiřím Frančem" a že "kladný názor na vydání knihy ústně vyjádřil i vedoucí oddělení ÚV KSČ s. Bejda".

Věrohodnost těchto tvrzení ing. Krátkého však zpochybnil L. Červenka z ÚV KSČ svým dopisem právnímu zástupci E. Kulky ze dne 13.10.1987, kde údajný ústní souhlas V. Bejdy s vydáním knihy označil za "konstrukci ředitele nakl. Melantrich J. Krátkého".

I když pomluva E. Kulky je jen kamínkem v nedobré mozaice Šebestovy knihy, vypovídá o ní a o určitých metodách a způsobu myšlení stejně příznačně jako Šebestovo vyjádření ze dne 20.10.1987 k žalobě: Šebesta "neodpovídá proto, že údaj, který uvedl v citované pasáži, je pravdivý. Tento údaj našel v č. 20 a 21 periodika Tribuna z r. 1972, když sháněl materiál pro vydání této publikace. Zjistil, že tento údaj nebyl napaden žalobou na tiskovou opravu, takže je zřejmě pravdivý, a z toho také vycházel.

Soud dotazem do redakce Tribuny zjistil, že autor příslušného článku, jinak zaměstnanec ministerstva vnitra, před 3 lety zemřel a jeho osobní archív se nedochoval. (V článku je o E. Kulkovi ještě tvrzeno, že jako člen Sonderkommando házel židovské děti zaživa do rozpálených kremačních pecí. Sic!)

Protože předmětný článek z Tribuny už dnes pro soud v tomto sporu nemůže být důkazem, nezbylo soudu než obrátit se počátkem prosince 1987 přímo na archív ministerstva vnitra.

Měsíce utíkají, a tak se snad Erich Kulka již brzy dočká nařízení ústního jednání a projednání své pře, kterou za jeho "soukromou záležitost" budou pokládat jen ČSSPB, ČSPB a nakladatelství Naše vojsko a Svoboda, když s takovým odůvodněním odmítly vstoupit do řízení jako vedlejší účastníci na jeho straně.

Josef Danisz

strojopisu prózy Josefa Šebesty V zemi zaslíbené vládne terror (nakladatelství Melantrich, Praha, 384 str.)

Próza mně dosud neznámého autora Josefa Šebesty je pokusem o kompromis mezi románem a literaturou faktu. Hlavním cílem práce je objasnění politiky státu Izrael, především ve vztahu k arabským sousedům. Hledisko prózy najdeme v kostce shrnuto v jedné replice na s. 277: "Někteří tvrdí, že prý Izrael byl ustanoven proto, že židé v Evropě byli pronásledováni. Jestli je to pravda, pak palestínští Arabové byli potrestáni za to, že nacistické Německo - a dříve i jiné reakční režimy - pronásledovaly židy. Palestínci zaplatili cenu, která se nedá vyčíslit a těžko ji měřit v termínech lidského utrpení. Politika izraelských vůdců vede ke genocidě celého národa. Dlouhá staletí bude palestínské utrpení pelyňkem židovské svobody."

Hlavní složkou práce je politický komentář, případně politická diskuse, rozepsaná pro hlasy členů přátelského kroužku v Jeruzalémě. Řídký děj nese manželská židovská dvojice mladých lidí - nedostudovaného medika z Německa Leo Kenena a Elzy, rodačky z Nitry. Poznali se ve třicátých letech v Bratislavě, vzali se a ještě za války se jim podařilo ze Švýcarska se dostat do Palestíny. Zde nejdříve pracují v zemědělském kibucu, pak Leo vystuduje, stane se lékařem. Děj tedy zabírá dobu od druhé poloviny třicátých let až po rok 1973, kdy došlo k nevydařenému válečnému napadení Izraele Egyptem.

Autor projevuje detailní znalost problematiky. Přináší spoustu dějepisných i politických poznatků, zčásti v poznámkách pod čarou. Je to v práci polobeletristického charakteru nezvyklé, ale asi v tomto typu práce nutné, stejně jako závěrečný odkaz na využitou odbornou literaturu (bylo by však třeba tento soupis doplnit o údaj místa a roku vydání!).

J. Šebesta zřetelně stojí na straně palestínského hnutí za svobodu, je si však vědom i jeho nedostatků - nedoceňuje se v něm politický boj a přeceňuje význam ozbrojených akcí. Fakta o rasismu sionistů, o vyhánění a mučení Arabů, o zbě-

silém nacionalismu a o prstech USA v izraelských událostech působí přesvědčivě. Kniha může příznivě zapůsobit na odstranění iluzí o Izraeli, které někde, především pod vlivem vědomí o válečném utrpení židů, způsobeném nacismem, ještě přežívají. Po stránce propagandistické sehraje jistě kladnou roli, i když po stránce beletristické (psychologie postav, jejich vývoj, slovní projev atd.) projevuje rukopis značné slabiny. Ale ty nejsou v tomto typu práce podstatné, doporučuji rukopis k vydání. Je třeba jej posuzovat především z hlediska ideologického.

Bylo by však třeba některých korektur:

název - doporučuji zkrátit na V zemi zaslíbené? (s otazníkem na konci, tím vznikne jakési očekávání) - dosavadní titul je příliš polopatistický - a spíše by čtenáře odradil!

Po gramatické stránce má rukopis řadu chyb v interpunkci, psaní mě-mně, ji-jí atd. Opravil jsem tužkou přímo v textu.

Pozornost bude třeba věnovat i jménům a názvům. Např. jedna z hlavních postav, komunistický novinář, by se měla psát Johann Strauss - tedy na konci zdvojená písmena, v textu většinou jen jedno. Kibuc, v němž Kenenovi pracovali, psán někdy jako Jad Mordekchaj, jindy Yaš Mordechaj. Treba sjednotit!

Někdy se argumenty příliš opakují, při redakční práci bude dobré sahat ke škrtům, naznačil jsem např. na s. 182.

Na s. 243 se tvrdí, že už r. 1909 byl Ben Gurion vůdcem sionistů. Ale tehdy mu bylo teprve 23 let! Bylo by třeba ověřit...

A ještě dvě námitky ideologické povahy:

Když se na s. 304 a d. popisuje Jeruzalém, bere se náboženská legenda jako fakt; např.: "Jsou tam dvě kaple. Jedna se nazývá Andělská a je v ní kámen, který zakrýval Ježíšův hrob, než jej anděl odvalil" a pod. Bylo by třeba se od legend distancovat, vyložit vše z ateistického, ne z náboženského hlediska.

Na s. 287 by bylo třeba korigovat přesvědčení Leova tchána Hoffmana o tom, že některé reálné nedostatky v dnešní stranické práci u nás jsou způsobeny sionistickými agenty. To chceme sugerovat čtenáři, že v ÚV KSČ nebo v aparátě stra-

ny sedí škúdoi-sionisté? Cituji výrok sionistického funkcionáře Hoffmana: "Proto také děláme všechno, aby se z komunistické strany stala byrokratická strana a aby byla co nejvíce odtržena od mas. To se dělá tak, že se formální věci staví do popředí. V takovém případě se pak stává, že důležitější pro byrokraty je počet diskutujících než problém, o kterém se diskutuje. Všichni usilujeme, aby se z funkcionářů stávali měšťáci, aby dávali přednost vilám, chatám a vůbec majetku a dobrému bydlu."

Tyto negativní rysy ve stranické práci jsou viděny správně, ale příčinu lze spíš hledat ve z pohodlnění funkcionářů, ne v činnosti agentů-sionistů, kteří pronikli do KSČ.

Po odstranění sporných míst, na která výše upozorňuji, a po škrtech zbytečného opakování doporučuji rukopis k vydání.

V Brně 25. září 1984

Dr. Štěpán Vlašín, DrSc.

Lektorský posudok

na rukopis V zemi zaslíbené vládní teror od Josefa Šebestu, připravovaný k vydání nakladatelstvom Melantrich

V súčasných podmienkách ďalšieho zostrovania krízy imperializmu sa mimorádne horúčkovite aktivizuje medzinárodný sionizmus, jeden z hlavných antikomunistických nástrojov monopolitickej buržoázie.

Verejne vyhláseným cieľom sionizmu bolo riešenie "židovskej otázky" v Európe vytvorením vlastného štátu, kam by sa vysťahovala väčšina židovského obyvateľstva. Sionizmus nikdy nebol jednoliatou ideológiou; od samého začiatku sa v ňom prejavovali rôzne smery a tendencie, ktoré často viedli k ostrým vnútorným sporom. Okrem toho sa v dôsledku historického vývoja menil dôraz na jednotlivé stránky sionistickej ideológie a praxe; napriek tomu však rad jeho základných črt zostal nezmenený.

S potešením možno konštatovať, že rukopis Josefa Šebesta v dostatočne pútavej beletristickej forme čitateľovi objasňuje základné premisy, z ktorých vychádza sionizmus. Na osude a životnej filozofii jednotlivých kladných i záporných postáv autor plasticky ukazuje falošnosť a neopodstatnenosť sionistických teórií o "existencii celosvetového židovského národa", o "večnosti antisemitizmu", o zvláštnom "vyvolenom národe" a o jeho historickom poslaní alebo o "svetovom národnooslobodzovacom hnutí Židov". Autor ukazuje, že všetky podobné teórie odrážajú iba voluntarizmus buržoáznej ideológie, neschopnej vytvoriť vedecký svetový názor zodpovedajúci realite. Napriek tomu však vždy boli využívané k tomu, aby odpútali pozornosť židovských pracujúcich od triedneho boja, ktorý viedli spoločne s ostatnými pracujúcimi krajin, v ktorých žili.

Autor si vybral nemeckého komunistu Johana Strausa a prostredníctvom jeho rozhovorov s ďalšími hrdinami rukopisu presvedčivo ukazuje, že sionisti sa vydávajú za hlasateľov exteritoriálneho svetového židovského národa, ktorý sami vyšpekulovali, a v márnej snahe dokázať jeho údajnú existenciu sa uchýľujú až k rasistickej pаведе: "Rasa židovského národa je najlepšou rasou zo všetkých".

V tejto súvislosti autor rozoberá postavenie medzinárodného sionizmu, ideológie a politiky židovskej buržoázie, ktorá si predsavzala, že vo svete kapitálu získa maximálnu nadvládu a že zničí socializmus. Prítom teror a agresiu považuje za hlavné prostriedky k dosiahnutiu tohto cieľa. Za týmto účelom dostáva Izrael ročne od sionistických organizácií z celého sveta obrovské finančné čiastky a dotácie, bez ktorých by sa nemohol uplatniť v praxi. Za to sa im sionistickí vládcovia v Tel Avive odvdáčujú plnením úlohy "žandára" na Blízkom východe, teda oblasti, ktorá je pre svetový imperializmus, a predovšetkým americký, dôležitá z hľadiska svojich obrovských zásob nerastného bohatstva.

Ako je známe, antikomunizmus je neoddeliteľnou súčasťou medzinárodného sionizmu, ktorý vyhlásil "totálny boj" proti socialistickým krajinám. Bola vypracovaná taktika "psychologického pôsobenia". Na potreby podobných kampaní poskytuje Svetová sionistická organizácia sústavne dve tretiny svojich

rozpočtových prostriedkov, to znamená 700 až 800 miliónov dolárov ročne. Autor sa takisto zaoberá vo svojom rukopise touto činnosťou medzinárodných sionistických organizácií.

Sionistické vládnuce kruhy Izraela využívajú pre svoje ciele najmä izraelskú výzvednú službu Mossad. Táto sa neobmedzuje vo výbere prostriedkov proti Arabom a čoraz častejšie používa teror a silu, ktorým sa hovorí "exekutívne akcie". O podobných akciách sa v rukopise píše hodne. Podľa môjho názoru by však bolo vhodné na činnosť a metódy Mossadu poukázať o niečo podrobnejšie, najmä na jej úzke vzťahy a spoluprácu s americkou CIA.

Ako sa správne v rukopise hovorí, sionisti tvrdia, že nemôžu žiť v zhode s inými národmi. V iných krajinách ich vraj čaká večný konflikt a antisemitizmus. Historická prax však ukazuje, že v mnohých krajinách naopak osoby židovského pôvodu vykonávajú významné verejné a vládne funkcie, hrajú významnú úlohu v hospodárskom a kultúrnom živote. Tam, kde sa prejavuje antisemitizmus, je organizovaný nie národmi, ale časťou vykorisťovateľských tried. V socialistických krajinách majú židia rovnaké práva ako ostatní, nie sú objektom násilnej asimilácie a rasistická propaganda je tu zákonmi zakázaná. Tento významný faktor by v rukopise, prostredníctvom niektorého hrdinu, mohol byť takisto výraznejšie podčiarknutý. Je totiž známe, že v rade prípadov sionisti antisemitizmus naopak vítajú, ideove antisemitov vyzbrojujú, aby tvrdili, že židia iba dočasne žijú v určitých krajinách. Bolo by treba zvýrazniť, že antisemitizmus nie je príčinou vzniku sionizmu, ako sa to usilujú dokazovať záporné postavy predloženého rukopisu. Práve vzájomný konkurenčný boj židovskej buržoázie s ostatnou buržoáziou dal vlastný podnet k ďalšiemu rastu antisemitizmu.

V tejto, i v mnohých ďalších súvislostiach, týkajúcich sa otázok sionizmu by som doporučoval doplniť rukopis o záverečnú kapitolu (resp. doslov), v ktorom by sa tieto otázky osvetlili z hľadiska marxisticko-leninskej kritiky sionizmu.

V časti rukopisu, kde sa osvetľuje egyptsko-izraelský konflikt (str. 129) by som doporučoval vypustiť, resp. zmeniť vetu o tom, že Egypt bol vyzbrojený zastaralými zbraňami. Je známe totiž, že na výzbroji Egypta sa podieľali i

socialistické krajiny. Podobné tvrdenia o zastaralosti výzbroje sa totiž objavili i pri poslednom izraelsko-libanonskom konflikte, čo nepriatelia socialistických krajín zneužívajú na ohováranie. Problém totiž nie je vo výzbroji, ale predovšetkým v morálnych a bojových kvalitách tých, ktorí s týmito zbraňami bojujú.

Pokiaľ ide o kapitolu s názvom "Podkryté tajemství" (str. 285-298) nie som kompetentný posúdiť otázky spojené s podielom sionistických predstaviteľov na kontrarevolučnom vývoji v ČSSR v 60. rokoch. K tejto časti by sa mali vyjadriť príslušní pracovníci Ústavu marxizmu-leninizmu resp. iného pracoviska, ktoré sa zaoberá podrobne krízovým vývojom v rokoch 1968-69. Osobne sa domnievam, že niektoré časti tejto kapitoly, týkajúce sa predovšetkým KSČ, by sa mali z rukopisu vypustiť.

Takisto by som doporučoval vypustiť zmienku (str. 284-285) o tom, ako čs. úrady udeľujú víza pre osoby židovského pôvodu, ktoré potom z tretích krajín cestujú do Izraela. Prax je totiž značne odlišná a podobné nelegálne akcie sa ťažko dajú uskutočňovať.

Predložený rukopis J. Šebestu podľa môjho názoru spĺňa odborné i politické kritéria. Po odstránení spomenutých nedostatkov a doplnení je možné rukopis doporučiť ku knižnému vydaniu. I z formálneho hľadiska je príbeh napísaný pútavým štýlom. Po prečítaní je poznať, že ho napísal človek dobre ovládajúci opisovanú problematiku.

Celkove hodnotím rukopis Josefa Šebestu kladne a doporučujem jeho knižné vydanie.

V Prahe 14.11.1984

Dr. Marián Kramár
oddelenie medzinárodnej politiky
ÚV KSČ

(Praha 1986, 296 ss. A5, vyd. nakladatelství Melantrich, odp. redaktorka dr. Monika Kaslová, posudek vyhotoven na žádost JUDr. Josefa Danisze, právního zástupce p. Ericha Kulky.)

"Sionisté praví, že po staletí židé trpěli, zvláště v Evropě, útlakem a persekucí. Někteří z nich z toho vyvodili, že jsou něčím výjimečným a začali se za výjimečné pokládat."(lc., ss.88)

Posudek, o nějž jsem byl požádán, sleduje tři body, o nichž předpokládám, že jsou základem každé expertizy textu, jenž má být nebo je pokládán za literární umělecké dílo (das literarische Kunstwerk), pokud se ocitne v situaci soudního projednávání.

1. Především jsem tu coby posuzovatel v neobvyklé situaci: Zpravidla bývá před soudem žalován text, který prokazatelně uměleckým dílem je, vykazuje tedy svou vnější výstavbou a nápadností, výrazností vnější strukturace, jisté rysy, které jsou charakteristické pro to, co se obvykle za literární umělecké dílo pokládá. Může se, pravda, zprvu takové dílo jevit a vynořovat v neobvyklé, vnějšně výrazné podobě, jež může vyvolat ataky, které mohou nabýt i poloh soudní žaloby. Je pak na nestranném odborném posudku prokázat, že text naplňuje základní znaky literárního uměleckého díla a že jednotlivé ad hoc z kontextu vytržené úryvky je možno posuzovat jen v tomto kontextu, jako funkční součást stylizace a stavby textu. V takovémto kontextu se všem jednotlivým složkám dostává jistého zprostředkování, které stojí mezi tzv. skutečností a jednotlivými osamostatněnými výroky jako velmi jemná a spleťtá bariéra. Mluvívá se pak někdy o právní extertorialitě či snad dokonce až o takové situaci literárního uměleckého díla, jakou lze označit jako situaci mravní i sociální indiferentnosti (bráno z běžných vnějšně sociologických měřítek).

Zde je tomu naopak. - Celková intence textu, tj. především cesta od obecného ideologického záměru ke konstrukci ledabyly zformované skutečnosti jako ilustrační pomůcky (po-

mocí nejrozumnějších primitivně didaktických figur a konstrukcí, např. četnými vstupy, snažícími se o "historickou ilustraci" jednotlivých peripetií a původu židovsko-arabských sporů) ukazuje na to, že se výstavba a významová konstrukce textu nejvíce blíží k tomu, co bývá označováno jako sachliteratur. Odhlížíme přitom od úrovně a inteligence předmětného výkonu autora. V takovém případě pak jde o věcnou prokazatelnost jednotlivých oddělených sekvencí i výroků, tedy i o plnou kompetentnost právního aspektu případu se všemi odpovídajícími důsledky.

2. Jaká je vlastní výstavba textu, k čemu ji lze např. pro didaktické účely přirovnat, jak ji zpřítomnit? Jaká je vlastní jazyková a sémantická vrstva textu či vrstva tzv. schematizovaných aspektů? - Jde o ledabyly zformovaný příběh dvou utečenců před nacistickým antisemitismem, o dívku z slovenské "sionistické" rodiny a mezinárodně (sic!) orientovaného položida. Na jejich osudu se (zdůrazňujeme, že i pro normy a vkus těchto subkulturních poloh velmi ledabyly) ilustruje vznik a vývoj izraelského státu, tzv. sionismu a židovsko-arabského válčení za posledních padesát let.

Tento velmi lajdácky konstruovaný primitivně ideologický záměr má přiměřené vybavení v poloze jazykové stylizační. Ostatně - posuďte sami (vybírali jsme jen spoře, jednak jde v takovém případě o nevkusně hrubou fyzickou práci, jednak by se takto dala citovat celá kniha).

Ještě ke klíči, který stál u výběru citátů: Jde především o doklad nelogické, neorganické kombinace různých jazykových i stylových vrstev a poloh. Ne tedy takové mísení stylů a stylových rovin, jaké jsou např. charakteristické pro dědice či příbuzné pikareskního románu v 18. století (Fielding etc.), ale především pro agramatické kombinace charakteristické spíše pro různé jazykově nevyhraněné svodky nadnárodních centrál, o "materiály" bez autorů, bez čtenářů, tedy: o materiály tzv. služební povahy, u nichž - a to, prosím, nepodceňovat - nelze často ani jazykovou analýzou dojít jednoznačně k tomu, zda jde o integritu jedné autorské osobnosti, či o kolektiv. Sumou: výsledek vyvolává

pochybnost právě v tom bodu, kdy bychom měli analyticky zjišťovat, zda jde o integritu jednoho osobnostního autorství.

Posuďte tedy sami:

"Otec ... Z Lea chtěl mít advokáta - dědice. Ale Leo se vymkl otcovým představám. Anatomie lidského těla ho bavila víc než pokřivené a suché paragrafy." (str. 8)

"Začínající pleš, tvrdý a nesmlouvavý výraz v očích, které rámovaly černé obroučky brýlí, dávaly najevo, že jde o člověka nemilosrdného, ale také nebezpečně vychytralého, ačkoli mu nemohlo tehdy být víc jak dvacet pět let, snad i méně. Jmenoval se Menachem Begin." (str. 10)

"Měli svůj zvláštní jazyk a krmili ho spásitelským posláním." (str. 33)

"Byli to právě hosté, kteří dělali obě kavárny podobné jako vejce vejci." (str. 35)

"Vyráběli pytle, ruksaky a jiné zboží z juty a hrubého, ale pevného režného a jutového plátna. Zaměstnávali několik chlapů a desítky žen." (str. 38)

"V malém lázeňském městečku na jihu Švýcarska se Elza probudila dřív než Leo. Ještě nebyli oddáni, ale žili manželským způsobem života. Vlastně jen tehdy, když byli spolu." (str. 43)

"Při posledních skleničkách si připili na zdraví a popřáli si další setkání." (str. 46)

"Židovské svaté knihy obsahují velké množství předpisů, které musí Žid o sabatu dodržovat. Sabat se tak stává obtížnou přítěží, a proto se mnohdy předpisy obcházejí, anebo jednoduše nedodržují." (str. 53)

Dozvíme se i cosi o podstatě svatebního obřadu:

"Musel se ujistit, že mu nebyla podstrčena jiná žena, tak jak se to kdysi v bibli stalo Jakubovi. Ten si myslel, že se žení s Ráchel, a potom, až byl oddán, zjistil, že byl oženěn s Leah. Rabín mezitím recitoval svatá slova z knihy Genesis." (str. 54)

"Sionisté získali další lidičky, kteří byli ochotni plnit jejich cíle." (str. 64)

"... uviděl dvě těla svázaná provazy do kozelce ... Zajatci pomalu vstávají a Leo stále řve: 'Vstávat! Vstávat!' Za spou-

tané ruce zastrkuje jednomu lopatu a druhému krumpáč." (str. 86-87) - (jak to mohli dělat?!)

"Dalších několik granátů zapadlo s blkotáním do písku." (str. 104)

"V korunách stromů štěbetali vrabci. Muži se zaposlouchali do jejich cvrlikání." (str. 111) (Jaké zvuky tedy ti nebozí ptáci vydávali?)

"Byl jako houba; nasával do sebe moudrost knih a konfrontoval je se svými zkušenostmi." (str. 133)

"Jsou navlečení do starých, sluncem vybledlých zimníků a vojenských plášťů. Připomínají obalené venkovské pumpy, aby je mráz neroztrhal." (str. 146)

"Byl malé postavy a to ho nutilo zahajovat porady vstoje." (str. 151)

3. Poslední otázkou jsou vlastní elementární důsledky a souvislosti povahy sociální a morální. Škodlivost společenská tkví tu především v tom, že text má vnější podobnost s knihou, že má tzv. populární formu, že simuluje poznání a navíc - krajní primitivností, která může soutěžit s produkcí Magnetu či Románových novinek, je přístupný tzv. širokým vrstvám konzumentů brakové literatury, takže šíření nejvulgárnějších poloh antisemitismu, simulované jako populárně naučné poznání, má pro tyto vnější znaky krajně nebezpečný sociální dopad.

Praha 26. března 1988

Jan Lopatka

Kdo měl možnost před několika lety sledovat diskusi o chystané reformě pravopisu, která probíhala na několika platformách, jež byly pohřbity vedlejší, málo veřejné, nebo docela soukromé, mohl pochopit, že reformátoři ani zdaleka neusilují o absolutizaci fonologického principu v pravopisu. Hlavní myšlenka, nebo snad omyl reformistů spočívá v tom, že opouštějí představu spisovného jazyka jako exkluzivního a nezbytně konzervativního sdělovacího prostředku (funkční lingvisté říkají nástroje) a domnívají se, že oficiální, veřejný jazyk se má přibližovat běžně mluvenému jazyku, jaký v každodenní praxi užívají lidé ve styku všedním, soukromém nebo poloveřejném. K takovému postoji vede některé lingvisty nepochybně sám současný stav jazykové komunikace: už léta všichni pozorujeme, jak na jedné straně vyjadřovacích schopností u novinářů, u oficiálních spisovatelů, u umělců i vědců ubývá, a jak i běžní uživatelé češtiny nejsou ochotni a schopni zvládnout ani spisovný jazyk, ani zásady srozumitelného a působivého jazykového dorozumívání. - Jestliže se někteří lingvisté domnívají, že se proto má opravovat jazyk, který už dříve dostatečně prokázal své kvality při sdělování jemných nuancí pojmových i při působení estetickém v dílech básníků, pak mají klapky na očích a v zajetí svého vědeckého oboru ignorují vztahy mezi jazykem a kulturou i mezi jazykem a společností. Nedomnívám se, to předesílám, že by impulsem k stále chystané reformě pravopisu byly zřetele funkční a že by nápad vzešel z řad lingvistických, přestože tam byl mnohými přivítán. Na konci sedmdesátých a na začátku osmdesátých let, kdy se podařilo destruovat všechny oblasti kultury, zbývalo už jen devastovat i poslední baštu individuálních jistot - a destruujiící péče státní moci se obrátila k řeči, tedy ke sféře, likvidované dosud jen nepřímou. Kolega -pf- naznačuje důsledky, které by pro kulturní kontinuitu českého národa měla reforma pravopisu, avšak tím, že omezil svou pozornost jen na vnitrojazykovou problematiku, nedotáhl řetězce příčin až k pravým východiskům - osočuje jazykovědce z činů, které však slouží výše postaveným mocnárům. Aniž by vysvětlil, jak je možné, že se někteří vědci propůjčují k tak hanebné službě, vzbuzuje -pf- jen obecný odpor k lingvistům, a tím konec konců napomáhá jiné mocenské zásadě: rozděl a panuj. Chci ří-

ci, že za sebevěcnějšími výtkami spoluobčanům dnes musí být vysloveno. že zlo koření i hlouběji. Jímak pohrdání vůči lingvistům, které -pf- cítí a šíří, by bylo na stejné úrovni jako jejich údajná "vášeň fonologické důslednosti" - i ono by sloužilo k desintegraci společenstva.

Chci zmínit ty obecné kulturní principy, které by mohly být reformou pravopisu poškozeny a které -pf- ve svých úvahách nepojmenoval. Nejprve však se pokusme vnést jasno do některých pojmů a termínů, které -pf- podle mého názoru používá nepřesně nebo které mísí, a tím zatemňuje podstatu věci. Jde jednak o termíny a pojmy grafika, pravopis, pravidla pravopisu a s nimi související koncept druhotnosti grafiky vůči jazyku mluvenému, jednak o pojmy a termíny kodifikace, norma, úzus (-pf- užívá termín norma, jen občas a nevyjasněně termín kodifikace). Ty byly sice zavedeny funkčními lingvisty, ale postihují vztah jazyka, vědomí a společenstva uživatelů mnohem lépe než všezahrnující pojem norma. Bude třeba se zmínit i o tzv. kulturním dědictví, které podle -pf- má být ochraňováno.

Kolega -pf- užívá takřka napořád termínu pravopis, jímž rozumí dvě věci. Za prvé je pravopis způsob, jímž se zaznamenávají projevy spisovného jazyka pomocí grafických znaků. O pravopise zde v Evropě uvažujeme obvykle v souvislosti s hláskovým písmem, a také v souvislosti se spisovným jazykem: nespisovné útvary jako třeba dialekty nebo obecná čeština se zapisují vlastně jako spisovný jazyk - respektuje se hlásková odlišnost některých koncovek i kořenů slov, např. modrý mlíko, ale většinou se zachovávají pravopisné zásady sloužící spisovnému jazyku (modrý, nikoli modr^í), ačkoliv je obvyklé zapisovat i některá zjednodušení hláskových skupin, např. čéče, ale není už zvykem psát poám, pám, poidám = povídám. (V dílech krásné literatury se na práci s nespisovnými prostředky dá dobře poznat autorův vztah k jazyku a jeho schopnost k práci s ním.)

Za druhé lze slovem pravopis někdy označovat i grafiku, tzn. způsob vyjadřování hlásek písmeny. Grafika je tudíž vyšší, nadřazený pojem. Způsob vyjadřování hlásek písmeny (grafiku) lze využít k zaznamenání projevu ve spisovném ja-

zyce, ovšem jen s jistými omezeními - pro takový záznam platí zásady pravopisu. Pro češtinu spisovnou, ale ani jinou, nemůžeme dnes užít grafiky spřežkové, v níž se k vyjádření jedné hlásky píšou dvě písmena (ovšem kromě ch). V termínech "spřežkový" nebo "diakritický pravopis" se pravopisem rozumí právě grafika. Slovem pravopis však už nelze označit psaní latinkou a azbukou - to je dvojí písmo, nebo dvojí grafika (písmo totiž může být také obrázkové nebo slabičné). Nač detailní výklad známých věcí? Značka -pf- totiž ve věci pravopisu s a z v cizích slovech argumentuje mj. také tím, že prý v učení se pravopisu "přijímáme za svou jistou grafickou praxi, do níž se... zapsaly celé generace předků a která nám proto zprostředkovává i jejich kulturní dědictví." (Pokr. VII, s. 88) Ať už se grafickou praxí má rozumět pravopis, nebo grafika, domnívám se, že argument je nanicovavý: jak pravopis, tak sama grafika se právě v české kultuře náramně proměňovala, a to zcela donedávna. Jakou kulturní soudržnost má pro nás představovat ve starém textu psaní humanistickou minuskulou nebo švabachem? Po zavedení latin-ky se v minulém století vyměnily tiskařské typy většiny tiskáren - a rozdíl byl jak pro čtenáře tehdejšího, tak obráceným směrem i pro dnešního náramný. A sám pravopis se změnil také: analogická úprava psaní i/y po c,z,s změnila optický obraz textů dost vtíravě, však také vyvolala v české kulturní veřejnosti v době národního obrození mocnou bouři odporu i souhlasu. Při další opravě bylo zavedeno psaní dvojhlásky ou jako ou místo au a dvojité w nahrazeno jednoduchým, tečkovaným g obyčejným g, které do té doby (1849) označovalo hlásku i, pro niž se nově zavedlo písmeno i. Obě tyto zdánlivě nepatrné reformy výrazně změnily vnější vzhled textu, a přestože nezpůsobily nesrozumitelnost starších textů, stalo se nové psaní hraničním signálem mezi texty staršími a novými. Stejně jako dnes, i tehdy se našli tradicionalisté, kteří odmítli reformu uznat, a nadále se drželi starého zvyku: jednak asi to byla část nejstarší generace, která se už novoty neučí, a jednak historik W.W. Tomek - - nevím, zda tehdejší populace byla stejně manipulovatelná jako dnešní, ale ani tak významný obránce tradice dřívější

pravopis nezachránil, podobně jako dnes je už jisté, že redakce Chemických listů nic nezachrání psaním analysa a synthesa, přestože se o to ve svém listu důsledně snaží. "Modernizované" podoby cizích slov se neprosazují jen díky "progresivní" kodifikaci, ale patrně vyhovují jazykovému cítění dnešních uživatelů. O tom níže. Od dob obrozenských sice až do zavádění nového psaní cizích slov v letech sedmdesátých našeho století neproběhla větší reforma pravopisu, přestože se o ní hodně mluvilo, ale zato se silně posměnilo povědomí o tom, co je v jazyce správné, a to s pravopisem také volně souvisí. Pravidla pravopisu jsou totiž poučkami o tom, jak se jevy spisovného jazyka správně píší, nebo jak se správně mají psát. V dobách obrozenských však bylo pojetí správnosti velice široké. Pravopisné prohřešky se moc nestíhaly, soudě podle tehdejších novin a knih. Pravidla byla málo známá a mnohem volněji formulovaná, obvykle jen v souvislosti s gramatickými jevy, případně formulovaná nezávazně a ne zcela přesně, např. kladení čárky ve větě a souvětí; také v tvarosloví, kde se vedle tvarů archaizujících stále objevovaly i ty koncovky, které dnes patří jen do češtiny nespisovné, jakož i v slovo tvorbě, kde vedle známých neologických složenin fungovala povědomá odvozovací pravidla méně pevně a systémově než dnes. Stačí otevřít si Franty Šumavského Úplný německo-český slovník nebo ještě později Kottův Česko-německý slovník. Nejen pravopisné jevy, ale celý jazyk, v němž jsou díla z minulých dob naší kultury psána, je pro dnešního čtenáře a pisatele oříškem, který musí naše vědomí louskat netoliko vědomým studiem, ale také náš jazykový cit svou tolerancí. Aby ukázal pravopisnou kontinuitu české kultury, mohl kolega -pf- uvést pro srovnání třeba úryvek původního textu od Chelčického a úryvek z prvního vydání Máchova Máje. Neučinil to proto, že by tím předvedl leda pravopisnou diskontinuitu. Kulturní soudržnost v těchto textech, a ve všech textech vůbec, není nesena pravopisem, ba ani grafikou. Nechci malovat čerta na zeď, ale mohla by nám být také vnucována azbuka - avšak i ta by jen ukázala, že kulturní kontinuita je v obsahu a v umělecké formě a je nesena především totožným, třebaže pomalu se měnícím jazykem, nikoli jen způsobem, jak je jazyk zapisován

(totiž pravopisem), a to dnes už jen ve společenstvu, které o potřebě kontinuity ví, touží po ní a pěstuje ji. Kromě toho není pochyb, že kulturní kontinuita je nesena rovněž tradičními zvyky a postoji, do určité míry i materiální přítomností památkových objektů, jak staveb, tak knih a uměleckých děl ostatních, i zvykoslovnými předměty ap.

Kolega -pf- možná namítne, že přece pravopis je podle něho výsledkem staletého kulturního vývoje, čili že v něm změny jsou obsaženy a dány k rozpoznání. Že se kdysi jelen psalo gelen, se sice na první pohled nepozná, ale složitost a častá nepřímocharost pravopisných zásad vede uživatele jazyka a písma k tomu, aby na to časem přišel. Jenže pak tvrdím, že takto se dá kulturní kontinuita skrytě nabídnout i v reformovaném psaní slova filozofie. Bude v složitosti pravopisu o jeden stupínek víc, ale koneckonců právě nelo-
gická českého pravopisu je jednou z bran k touze po poznání jazykových zákonitostí, které logické nejsou, a přesto jsou zajímavé a účinné, pro někoho i krásné. Poznám, že naši sousedé Poláci, přestože grafiku mají ve značné míře dosud spřežkovou, zdomácnují cizí slova daleko "progresivněji" a fonologičtěji. Na kulturní a filozofické potenci jejich národa to však, zdá se, neubírá nic. To proto, že záruky kulturní kontinuity leží právě jinde než v grafice nebo pravopisu. Ba dokonce se domnívám, že čím kulturnější je národ, a čím kultivovanější jsou ve svém myšlení i řeči jeho lidé, tím snadněji a bezpečněji smějí transformovat cizí kulturní prvky tak, aby zapadly do kulturní struktury domácí. A s cizími slovy je to stejné. Purismus, ať spočívá v odporu k cizím slovům, nebo v touze po jejich čistém, původním psaní, je projevem slabé a stále ohrožované kultury. Opakuji: nedomnívám se, že by v češtině mělo být zavedeno fonologické psaní cizích slov, ani skutečně celá reforma pravopisu, ale jsem tak přesvědčen z důvodů docela jiných, než které dlouze rozvádí -pf-.

Podobně jako směšování termínů pravopis a grafika umožnilo kolegovi -pf-, aby ve prospěch kulturní kontinuity argumentoval spíše neměnností v užívání hláskového písma, tak i nejasnost a záměny v užívání pojmů norma a kodifikace mu

umožňují, aby svým čtenářům naznačil, že jazykové zákonitosti jejich řeči snad mohou být vysloveny a fixovány nějak jinak než dosud, že by i oni mohli mít bezprostřední podíl na kodifikaci. Na s. 88 v pokračování VI praví -pf-: "Kodifikace pravopisu může probíhat i jinak než z iniciativy a za centrálního řízení nějaké státně koncesované odborné komise..." Podle mého názoru jediné, co by se tu dnes mohlo změnit, je slůvko státně - komise by mohla být koncesovaná třeba nějakou národem uznanou nevládní institucí kulturního charakteru (tak např. je uznáván status německé Bűh_nen_sprache). Citovaný argument slouží k útoku na nezodpovědné jednání lingvistů, ale musel by být opuštěn, kdyby si autor chtěl uvědomit, že pojem NORMY v jazyce je podstatně jiný než třeba v potravinářství nebo strojírenství. Jiný význam slova normování sice -pf- také uvádí, ale i tam ukazuje, že pojem normy v jazykovědě nezná, nebo ho ke své škodě nechce užívat. Na téže straně praví: "V každém případě, ať se koná jakýmkoli způsobem, je tato kodifikační práce úkol nikoli technický, nýbrž kulturní: spočívá v tříbení, kultivaci pravopisu, nikoli v pouhém mechanickém 'normování', k tomu není zapotřebí vědec, stačí právě jen technik." Ona škoda, kterou si tu -pf- způsobil, spočívá v tom, že není s to vyložit, jak tedy se může veřejnost, obec uživatelů jazyka (měl bych raději říkat spolumajitelů, protože charakter jazyka tkví ve spoluúčasti všech jeho mluvčích na jeho existenci) na kodifikaci svého jazyka podílet.

Už Pražský lingvistický kroužek (tedy jazykovědní functionalisté) vymezil, že jazykovou normu nemůžeme chápat jako něco, co lze ve vytištěné podobě koupit v prodejně státních norem, jako si tam kupujeme normy technické. Protože jazyk existuje ve vědomí kolektiva lidí dříve, než si jeho existenci jedinec nebo společnost uvědomí, nelze jeho normu (neboli soubor zákonitostí, které musí být splňovány nebo aspoň uznávány, aby nějaký jazykový projev byl uznán za přijatelný, správný, český ap.) postulovat teprve vyslovením nebo sepsáním těchto zákonitostí. Jazykové normy fungují ve vědomí analfabeta i předškolního děcka, jsou respektovány lidmi, kteří jakživi neměli českou mluvnici nebo dokonce Pravidla pravopisu v ruce. Jazykový projev sice podle norem

vzniká, ale zároveň svým vznikem normy identifikuje i spoluutváří. Jazyková norma je vytvářena ve vědomí uživatelů jazyka všemi jejich projevy, vyřčenými, napsanými, i jen slyšenými a čtenými. Realizované projevy se však mohou od normy (od celého souboru norem) nejrůzněji odchýlovat, aniž by ji to změnilo. Teprve opakované, pravidelné výskyty odchylek mohou, ale nemusejí normu pozměnit. Pro pravidelné zvyklosti jazykových projevů zavedli funkční lingvisté pojem úzus. Ten pozorujeme vedle normy, když říkáme např.: Neříká se ty okna, ale ta okna! Ono se totiž právě říká ty okna - to je úzus -, ale norma jazyka spisovného žádá tvar ta pro množné číslo středního rodu. Je tedy norma to, co se má říkat, a ono se to opravdu většinou tak dělá, jen v některých bodech je patrné napětí, které může a nemusí vést ke změně normy. Normu všichni přinejmenším poctujeme, a to přesto, že jsme se o ní dozvěděli (jde-li o jazyk spisovný) teprve učením: jednak přímým, tedy poznali jsme ji z příruček, v nichž je zachycena v co největší explicitnosti, jednak z poslechu a pozorování, což není zanedbatelné ani u jazyka zdánlivě tak uměle zavedeného, jako je spisovná čeština. Že se totiž jazykové normy často vyjádřit nedají, nebo je to nesmírně těžké a zdlouhavé, potvrdili by matematictí lingvisté, kteří mají počítači jasně "vyložit", proč jsou některé konstrukce přijatelné a jiné nikoli. (Zkusme sami říct, proč je ulice slepá a ne nevidomá. Asi to ani vědět nepotřebujeme, prostě ze zkušenosti víme, že to tak u tohoto slova jest.) Ovšem valná část norem spisovného jazyka se shoduje s jazykem nespisovným. Máme tak sice část učení ušetřenu, ale také se proto občas spleteme.

Avšak u -př- znamená norma jak tento povědomý soubor jazykových zákonitostí, tak i explicitně vyslovená nebo napsaná pravidla, která musejí kdosi zformulovat, a která budou jistě úplná jen natolik, nakolik je uživatelé vyžadují, když váhají nebo dělají chyby, případně kolik se musí dozvědět ten, kdo náš jazyk studuje, aby se vyznal v poslechu a četbě běžných projevů. Pak -př- ovšem musí uniknout věčně napjatý vztah mezi normou (v povědomí uživatelů) a kodifikací, která písemně a závazně, dokonce právně závazně, explikuje,

co v normě je obsaženo. Viděli jsme, že kodifikace nemůže ani nemusí být úplná, a vzhledem k tomu, že se norma pod vlivem odchylek v úzu postupně proměňuje, nemůže kodifikace být ani skutečně současná. Vždy nějak zaostává, a tím přispívá ke zpomalování proměn normy. Jakkoliv to -př- nerad vidí, kodifikace, ať už je jakkoliv špatná, ovlivňuje normu spisovného jazyka právě proto, že spisovná čeština není naší mateřštinou. Svě povědomí stále kontrolujeme i konfrontací s úřední kodifikací, a ne všichni mluvčí jsou nakloněni myšlence, že mají žít v odporu k předepisovaným pravidlům. (Ano, bylo by pěkné, kdyby i spisovný jazyk byl natolik jejich, že by jeho normu dokázali prosazovat i proti příliš vadné kodifikaci.) Avšak v podstatě kodifikace je obsažen její rozpor vůči normě, neboť zadržuje, momentalizuje plynoucí život jazyka. Rozpoznat, co je archaizující, nebo naopak progresivní přes míru, je těžké a nemůžeme to žádat obecně. Stabilita jazyka je zajišťována nadindividuálními prostředky, celou kulturou, v níž sice čin každého jednotlivce je nenahraditelný, ale často zdaleka neznamená to, co snad jedinec ve svém úzkém rozhledu a úzkém rejstříku možností mnil. Chtějí-li lingvisté regulovat jazykovou činnost pouze kodifikací, ohybují, jednají v rozporu s podstatou fungování jazyka ve společnosti, jak to o nich tvrdí -př-. Dodejme však, že jsou také lingvisté, kteří dobře vědí a veřejně, pokud je to v jejich možnostech, prohlašují, že jazyková kultura není jen vypracovanost jazyka a jeho pravidel, ale také kultivovanost mluvčích. Kdo se chce přesvědčit, nechť nahlédne např. do sborníku Aktuální otázky jazykové kultury, vydaného v Akademii, Praha 1979.

Stejně neústrojná jako snahy reformátorů je však i představa kolegy -př- o tom, že by stav pravopisu mohl účinkovat na vědomí jazykových uživatelů tak mocně, aby zahránil kulturní kontinuitu nebo všeobecnou vzdělanost.

Kdo tedy má a smí kodifikaci provádět? Kdo si troufne vyslovit pravidla a vystavit se kritice spolumajitelů jazyka, kteří ve své nezkušenosti s explicitními jazykovými pravidly na ně uplatní požadavek logičnosti, úplnosti, odů-

vodněnosti? Vždyť to jsou požadavky lidskému jednání zcela neadekvátní. Spontánní, přirozené chování a jednání, jakým je lidská řeč a její nástroj i výsledek - jazyk, je od podstaty nepravidelné, nelogické, resp. nemá logiku vědomých lidských konstruktů. Pozitivní formulace zákonitostí jazyka (tedy ne jen "tak se to neříká" ap.) musejí opravdu za nás obyčejné majitele jazyka dělat ti, kdož se jeho vnitřními zákonitostmi, jeho normou vědomě zabývají. Jestliže lingvisté podléhají jednostranně své profesní specializaci, a nekriticky, nebo i vědomě nahrávají mocenským záměrům vládců, není to věcí lingvistiky, ale jejich svědomí, nebo v lepším případě věcí desintegrované společnosti, v níž nefungují morální, kulturní ani institucionální kontrolní vazby. Není pak přiměřené vést útok proti nim na rovině pravopisu ani jazykových jevů vůbec. Přestože tedy kodifikace může být záležitostí komise odborníků, ať už ji pověřil kdokoliv, ve zdravě fungující společnosti by činnost takevé komise podléhala veřejné kontrole, a i proto by směla požívat přiměřené autority. Mně ani kolegovi -př- se nelíbí, že jistou autoritou disponuje i dnešní pravopisná komise, jejíž výplody považujeme za nebezpečně bezohledné ke stavu národní kultury. Víme, že přirozená souvislost mezi kolektivem spolumajitelů jazyka a kodifikátory je dnes přetržena, že lidé přejímají ze setrvačnosti něco, co už není jejich. Myslím, že v tom se s -př- shodujeme. Domnívám se však, že je rozdíl mezi kontrolou, které podléhali ještě meziváleční puristé, a které podléhají, resp. které se vyhnuli kodifikátoři dnešní. A myslím, že o tomto rozdílu se má psát, a o pravopise leda jako o příkladu.

Nejsem sociolog, ale představuji si, že ve fungujícím lidském společenství na vyšším stadiu vývoje, řekněme evropského typu kultury, bylo přirozenou souvislostí, když vzdělanec pociťoval vůči nevzdělaným, kteří si nicméně vzdělání vážili jako jednoho ze způsobů společenské existence člověka, odpovědnost za to, že byl zprostředkovaně "vyvolen" k poznávání i za druhé lidi. Proto se do kodifikace jazyka mohl pustit jen člověk usilující o poznání všech souvislostí. I on mohl chybovat, ale respektoval reakci kulturních

osobností, spoluobčanů, a mnohých chyb se mohl vyvarovat, protože bral ohled na ostatní společenské struktury. Takových jedinců bylo jistě vždy dost málo. To bylo pro spisovný jazyk výhodné. Každý, i sebelepší individuální zákrok znamená změnu, a ta smí ve stabilním systému nastat jen velmi zřídka. Jakmile se vědomá reflexe nad jazykem, jenž od své podstaty funguje podvědomě, stala příliš častou, jakmile se objevilo příliš mnoho oprávců a vzdělavatelů spisovného jazyka (kdyby jenom pravopisu!), místo aby se pečovalo o individuální kultivovanost každého uživatele, muselo se rozrušit přirozeně konzervativní povědomí uživatelů o tom, co je v normě a co funguje dobře. V malé národní společnosti totiž hlasy oprávoů nezaniknou přehlušeny bohatým kulturním děním. Od svých počátků je u nás novodobý spisovný jazyk chorobně sledován, a toho kulturního života bývalo a je pomálu.

Nyní k otázce a sporu o druhotnosti grafiky, o druhotnosti psané podoby jazyka, a také o méněcennosti pravopisných sporů. Těšilo by mě, kdyby z předchozích rozkladů leccos již vyplynulo samo. Z faktu, že historicky existoval patrně nejdřív jazyk mluvený, a mnohem později psaný, ještě pro dnešního spolumajitele jazyka žádná druhotnost psaného jazyka neplyne. Souvisí s ním však jistě skutečnost, že i jedinec nejprve mluví a mnohem později se naučí psát. Jenže u jazyka spisovného bychom mohli uvažovat o souběžném nabytí schopnosti mluvit i psát. Pravda ovšem je, že normy spisovného jazyka jsou jen částečně odlišné od jazyka mateřského, jak se ho který Čech od rodičů či pěstounů naučil. Psaný jazyk však nese výrazný rys, kterým se podle mého názoru jeho druhotnost potvrzuje i synchronně, v pohledu čistě dnešním. Domnívám se, že jeho normy jsou v podstatě odvozené od norem jazyka mluveného, že jsou vybrány, zpřesněny a leckdy zdokonaleny (vzhledem ke svému účelu, jímž je graficky vybavit jazykové významy a skrze ně pak smysl sdělení). Ve světové jazykovědě, pokud se otázkou vztahu psaného a mluveného jazyka zabývá, není jednoty ani v tom, zda se můžeme domnívat, že jazyk má nějakou existenci i mimo kon-

krétní jazykové projevy. Funkční lingvistika postulovala existenci jazykového systému (la langue), v němž jsou jazykové prostředky uspořádány mnohostrannými vztahy, a zdá se, že tato premisa vede k dobrým, řekněme užitečným výsledkům. Naumím myslet beze slov. Cítit ano, ale ne myslet. Domnívám se, že obsahy myšlení formulované tzv. vnitřní řečí se sice neuspořádávají do struktur blízkých jazykovému systému, ale že přesto, pokud se je dále snažím aspoň částečně formulovat ke sdělování, volím primárně prostředky a struktury mluveného jazyka, který nepředpokládá nějaké předchozí zpracování tématu, nýbrž naopak i v konkrétních mluvených projevech často slouží ad hoc k myšlení samému (a nemusí to být vždy jen plácání). Psaný jazyk pak tyto mluvené myšlenky nutí zpřesňovat, uspořádávat v čase a projasňovat, už proto, že nemá k dispozici mnohé mimojazykové sdělovací prostředky jako mimiku, zabarvení hlasu, nezná situaci čtenáře atd. Na druhé straně, při čtení psaného textu se k významům vyvolaným přímo napsanými slovy připoují všechny významy přidružené (jako vzpomínky, konotace, námítky atp.), a to v jazykové podobě mluvené. Neznám nikoho, komu to opravdu "rovnou píše" už při první interpretaci čteného textu.

Právě proto, že mezi psaným jazykem a jazykovým systémem, který nám jaksi tkví v povědomí, i když se právě neprojevujeme, stojí jazyk mluvený, nemůžeme u psaného jazyka hledat a najít normu tak samostatnou a od kodifikace tak odlišnou jako v jazyce obecně. Normy psaní jednak nejsou lidskému rodu tak dlouho blízké a zažité, aby fungovaly víceméně nevědomky, jako účinkují normy mluvení, jednak jejich svébytnost je omezena právě na ty rozdíly mezi spisovným jazykem mluveným a psaným. Co je shodné, patří vlastně k spisovnému jazyku obecně, a zřejmě tedy primárně k mluvenému. Specialitou a nápadným prvkem norem psaného jazyka je pak ovšem pravopis, tedy způsob, jak se správně zaznamenávají grafickými prostředky projevy ve spisovném jazyce. Jistě i v psaném jazyce funguje vliv úzu - píšeme slova tak, jak je obvykle napsaná vidáme. Leckdy jsme si jisti jejich optickým obrazem, často však váháme: trvanlivost zápisu nám

nedovoluje přejít nesnáz nějakou nedbalou nebo přibližnou realizací, pokud máme slovo sami napsat. Při hlasitém čtení pak zase vyslovujeme tak, jak slýcháme, anebo slovo "zašumlujeme" - svou neznalost tak sice prozradíme, ale pravděpodobnost, že poškodíme smysl textu, je menší, než když slovo chybně sami píšeme. Jak však funguje v psaní norma? Zákonitosti, jimiž se zápis jazyka řídí, jsou podivně komplikované. Je to právě tím, o čem se -př- dlouze rozepisuje, že totiž při psaní ponejvíce zaznamenáváme zvuky jazyka mluveného, totiž jenom zvuky významově relevantní (fonémy). Ne vždy však zapíšeme foném, který slyšíme a vyslovujeme, neboť vybavovací funkce grafiky nás vede k tomu, aby pravopis někdy poukázal na vztahy nikoli mezi fonémy, ale mezi tvary slov i mezi slovy samými (psaní ů a v ve slově borůvka poukazuje na jeho odvozenost od slova borový), i na vztahy syntaktické (formální shoda příčestí přísudkového slovesa s podmětem signalizuje příslušnost podmětu do pěti nebo šesti rodových tříd: v minulém příčestí -l, -la, -lo, -li, -ly, -la, z nichž tři v množném čísle nejsou v jazyce mluveném rozlišovány - - shoda neuter typu "tříbarevná kořata májová si hrála" se dnes objevuje jen při čtení textu původně psaného). Zvukové prostředky nadslovní se také nezapisují, např. intonaci věty vystihujeme graficky jen velmi přibližně, otazník poukazuje spíš rovnou na otázkový typ větné konstrukce nebo k obsahu věty než na to, jakým tónovým průběhem se má věta pronést či jakým byla při zápisu pronesena. Ta pravopisná pravidla, která slouží k vyjádření vyšších než fonematických vztahů, můžeme považovat za projev nezprostředkovaného vztahu psaného jazyka a jazykového systému, bez mluveného mezistupně. Avšak díky tomu, že naše písmo je hláskové, dominuje přece jen v pravopise princip fonologický, a prostředky principů ostatních jsme nakloněni považovat za komplikace. Do jaké míry je souhra principů grafických i pravopisných dokonalá nebo pro vyspělý jazyk uspokojivá, je relativní. Co jednomu principu ubereme, to druhým vyzískáme. Má však pravdu kolega -př-, když zdůrazňuje, že dnešní stav pravopisu je výsledkem historického vývoje, a nedá se do něho svévolně zasahovat. Hrozné následky pravopisné reformy, kterých se obáváme, jsou

však pro mě dostatečným důkazem neautonomnosti, a tedy druhotnosti pravopisných norem: tato norma není dostatečně ustálená v povědomí uživatelů, nevešla nám do krve, a proto jsme náchylní hledat oporu v kodifikaci, tedy v příručkách, jenže v nich se projevuje náchylnost kodifikátorů zacházet s touto méně vžitou a společensky méně svébytnou normou poněkud méně ohleduplně. Kdyby byla pravopisná norma vžitá, jak tvrdí -př-, a pevná, neznamenal by zásahy reformátorů takové nebezpečí, nezpůsobovaly by totiž změnu normy, nebyly by přijímány a respektovány. Stav je však takový, že pro řadu uživatelů jazyka splývá pravopisná norma s její kodifikací (nejen jako výsledek pojmového nerozlišení, ale jako výsledek absence osobního názoru a stanoviska), a nekulturní chování kodifikátorů-reformistů je pak respektováno, nebo naopak vzbuzuje nepřiměřené citové reakce.

Shovívavý nebo opovržlivý postoj některých lingvistů k problematice pravopisu pak vychází nejen z toho, že si špatně vykládají význam slova konvence, to spíš někteří jejich čtenáři (-př- si mohl ušetřit některé výklady, kdyby byl krátce objasnil, že nejde o konvenci v rámci společenské etikety, ale o konvenci historiicky vzniklou), ale i z toho, že je to oblast jazykového systému, v níž se zákonitosti prosazují netypicky, neúplně, okrajově. Jde opravdu o oblast profesionálně nezajímavou, dokud nás zajímá nehybná jazyková struktura. Hledáme-li však vztahy mezi různými strukturami nebo jejich význam pro společenstvo, musíme jít právě na tyto okraje, do pohraničí oborů. Kolega -př- si oblast vybral dobře, škoda jen, že do ní vchází s argumenty co možná lingvistickými. S těmi tu chybují sami reformátoři, a nelze tu při omezení na lingvistickou argumentaci chyby nedělat. (Zajímavější a plodnější by se ukázala v oblasti grafiky a psaného jazyka analýza syntaktických rozdílů mezi psaným a mluveným jazykem včetně toho, jak značně jazyk psaný zpětně určuje mluvenou podobu dnešního spisovného jazyka: zpřehlednění a intelektualizace větné stavby včetně používání knižních spojek a složitějších souvětí, exploitnost ve vyjadřování mezivětných vztahů atp. - to vše, včetně grafických prostřed-

ků nadvětné stavby, by vypovědělo mnoho o kultuře myšlení v našem národě, o možnostech jejího rozvoje...)

Ukvapeným prohlášením grafiky a pravopisu za plnohodnotnou oblast jazykového systému si -př- uzavřel cestu k pochopení, že "důslednost", po které reformátoři pravopisu tolik baží, není důslednost v uplatnění fonologického principu, ale důslednost v obecném uplatňování systémových jazykových zákonitostí i v oblasti tak vrtkavé a málo "jazykové", jako je pravopis. To je podstata jejich postoje: těžko snesou pomyslení, že by některá z oblastí jazykového dění směla být málo svázána systémovými zákonitostmi, respektive svázána málo systémovými zákonitostmi.

Tím, že -př- diskutuje jen o omezeném úseku ohystané reformy, nemohl postřehnout, že reformátoři znají a milují i jiné principy. Pokus o reformu, který v roce 1981 naštětí ztroskotal, měl asi čtyři varianty, které zasahovaly hlouběji než jen do pravopisu - snažily se řešit vztahy mezi spisovným jazykem a útvary nespisovnými zejména v tvarosloví. Tam se reformátoři nesnažili prosadit princip fonologický, to by ani nešlo. Kolega -př- má však pravdu aspoň do té míry, že viní reformátory z odporu k pluralitě uplatňujících se zákonitostí. Přisuzuje-li jim předsudek hegemonie fonologického principu v psaní cizích slov jako totální reformátorské hledisko, pak význam jejich pokusů o zavedení pořádku do okrajové neboli periferní části jazykového systému interpretoval omezeně. Jejich totálním hlediskem totiž je něco podstatnějšího: odstranění periferních částí systému! Jakmile reformou čehokoliv pozemského zavedeme přesný a jednotný, tj. nealternativní pořádek, upevňujeme totalitu na úkor možností změny a tvoření, a tak preventivně ochraňujeme centrum systému před posuny, které v jazyce často vycházejí z oblastí periferních. (Zejména však od prvků, které byly z centra předchozí změnou na okraj vysunuty a ztratily tak vazbu k bývalým prvkům komplementárním i protikladným. To, co zde pravím, není alegorie na politiku! Nahlédněme do studie Vývoj fonologického systému českého jazyka, napsané Arnoštem Lamprechtem a vydané Universitou J.E. Purkyně v Brně r. 1966.)

Právě cizí slova, se svou nejednotnou výslovností a ne-
jednotným pravopisem, a navíc s nežádoucími poukazy k "ci-
zím" kulturám, musejí někomu ležet v žaludku. Smyslem fono-
logizujících změn v kodifikaci jejich výslovnosti a pravo-
pisu není útok na historickou ustálenost "staleté pravopisné
kultury", jíž^{emu} se brání kolega -př-. Je to útok proti jedné
z oblastí svobodného rozhodování, nesvázaného totální direk-
tivní směrnicí. A navíc jde o slova povětšinou intelektuál-
ní! Nějaký skutečně smysluplný kodifikační zásah by tu mohl
i přispět k tomu, aby lidé lépe ovládali přesnější pojmy i
slova! Takže nejen oizorodá a nesourodá povaha fonetického
a morfologického materiálu, z něhož se cizí slova skládají,
ale i strach mocných ze vzdělání bezmocných dnes znemožňuje
smysluplně cizí slova kodifikovat. Přístup jednostranně-fo-
nologický, rušící distanci spisovného a běžného jazyka, však
pro mocnáře znamená vítané splnění požadavku zrušit perifer-
nost oblasti zavedením jednotného hlediska a zákona. Že to
nebude v komunikaci fungovat? Cožpak nevíme, že to jim vůbec
nevadí?

I proto se domnívám, že reforma pravopisu není záleži-
tostí nebo výmyslem lingvistů. Jen jich šikovně zneužívá.
Zneužívá pochybeností některých z nich, tak jako se skrze
lidský hřích a hlupáctví odjakživa prosazují společensky
škodlivé změny, které příslušný hlupák nebo hříšník vůbec
neměl na mysli. Nemyslím ani, že by někde na ministerstvu
seděl rafinovaný bídák, který vynesl ortel "Do konce stole-
tí zlikvidovat gramotnost". Zlo má imanentní schopnost se
kompletizovat a prosazovat i (nebo právě) bez účinného vě-
domí jedinců.

Proto se domnívám, že je třeba mít za zlé kolegovi -př-,
jak rozmělnil téma pravopisné reformy do seriálu bystrých,
v detailu zajímavých a přínosných, leč v celkovém zaměření
zoela scestných analýz!

Jaké plyne poučení? Nespoléhat už na neracionální tra-
dicionalistické postoje v záležitostech společenské povahy.
Nesouhlasím s -př-, že se spor nedá vyřešit vědeckými nebo
racionálními argumenty. Jen nesmějí být tyto argumenty úzce

oborové, jednostranné. Lingvistickými argumenty se spor o pravopisnou reformu vyřešit opravdu nedá, ale to není dále vadou jazykovědy. Je to tím, že spor je o něčem jiném. Přistoupit na detailní témata reformátorů pak znamená spor prohrát. Ale racionální přístup ještě nevylučuje uznání plurality rozhodujících principů. Jestliže se starší generace dosud může spolehnout na intuitivní vedení svého jazykového a kulturního citu, je to podle mého názoru tím, že zažila léta, kdy byl svět jakžtakž v pořádku, nebo kdy se teprve začínal hroutit, přičemž byly ještě patrné hrouťící se struktury. Generace, které vyrostly na kulturním rumišti, zejména dnešní dvacetiletí, se pohybují prakticky ve světě bez historických struktur, respektive nemají dost informací, aby nalezené střepy smysluplně poskládali. Pokud se jazykové povědomí, jazyková norma ve vědomí jedince opravdu utváří nápodobou řeči rodičů a pozorováním nebo posloucháním běžně přístupných jazykových projevů, nemám proč si myslet, že by spolehnutí na takové běžné jazykové povědomí mohlo dnešní populaci zabezpečit fungující vořítko nebo poskytnout oporu pro posílení přirozeně fungujících kulturních mechanismů. Jsem přesvědčen, že ono rozrušení historicky vzniklé kulturní struktury je dnes tak hluboké, že jedinou cestou k záchraně je právě ROZUM. Rozum, který jako jediný lidský prostředek má možnost reflektovat své vlastní základy a premisy, a tak se může ubránit nepatřičné a destruuující vnější manipulaci.

Aby však rozum mohl pracovat, potřebuje informace. Chybí-li nám přirozený vztah ke kulturní historii, potřebujeme pro jeho rozumovou rekonstrukci vědět co nejvíce faktů o minulosti a o světě. Ty načerpáme právě z psaných textů minulých dob, pro pochopení české situace pak ovšem také z česky psaných textů. To má asi na mysli -př-, když hájí nereformovaný pravopis jako prostředek k poznávání psaných památek, jimž říká kulturní dědictví. (S tímto výrazem zacházejme opatrně: jestliže se jím neoznačuje celá kultura minulosti, tedy v podstatě fakt, že máme kulturní minulost a že ji chceme znát, nýbrž jen nějaký výběr, třeba psané památky, nebo dokonce jen ty, které mají uměleckou

hodnotu atd., dostaneme se nechutně blízko významu, v němž spojení "kulturní dědictví" zavedl Z. Nejedlý: sterilizovaný výřez z minulosti, který pouze ilustruje pozdější kulturní cíle a nemá mít sílu sám se sebe konstituovat tendence kulturního vývoje nezávislé na jedincově vůli.) Získat ony poznatky o minulosti nám brání mj. jazyková podoba historických textů. Tvrdím, že každý text psaný jinak než dnešním jazykem se vzpírá hladkému rozluštění - a trvám, že k překonání nejen zásadních, ale zejména drobných jazykových rozdílů, třeba pravopisných, které dosud nechápeme jako jednoznačné signály "cizosti" textu vůči dnes platným hodnotám uměleckým, etickým, jazykovým, estetickým, je třeba vědomého, racionálního jazykového postoje a racionálně založené tolerance. Text Chelčického (přepsán latinkou a dnešním pravopisem) je svým slovníkem a větnou stavbou dnešku cizí na první pohled, a proto i jeho obsah budeme při četbě interpretovat s vědomou péčí a tolerancí. O textech z minulého století, nebo dokonce od autorů z dob republiky se domníváme, že k jejich interpretaci zvláštní péči nepotřebujeme, a tak skrývají nebezpečí, že nazřeny intuitivně člověkem s dnešním jazykovým povědomím budou interpretovány mylně, jako "zastaralé", "mrtvé", "vyčichlé", a to jak esteticky, tak ideově. Zavírat oči před novodobými posuny jazykové normy, neuvědomit si ji, nebýt schopen vědomě identifikovat a interpretovat drobné jazykové zádrhele, to si mohly dovolit generace čtenářů, které žily v dobách, kdy společenstvo mohlo zaujímat vůči bezprostředně předcházejícím vývojovým stadiím antagonistický postoj. Ještě donedávna mohly avantgardní umělecké směry hlásat popření svých předchůdců, protože přirozeným kulturním vývojem i avantgarda navázala (přes všecky své proklamace) na historické vývojové linie, zapadla do kulturní struktury a svým dílem přidala smysluplný stupínek do toho "kulturního dědictví".

Dnešní situace je jiná. Autonomní kulturní mechanismy a kontroly byly rozervány, jistě i díky zbožštění vědy a přecenění rozumu, ale pokud už nefungují, z bídy nás nevyvedou. Obranou a východiskem se mi zdá skutečně jen rozum. Racionálně chápat a uvědomovat si fungování jazyka má po-

dobně osvobozující účinek, jaký mnozí spatřujeme v umění: ono pozdvihuje člověka nad všední mechanismus praktických činností a myšlenek, a dává příležitost nazřít a přehodnotit vlastní situaci, názory, hodnoty. V poznání automatismů jazykového chování a fungování jazykových vztahů je obsažena možnost vytrhnout se z všedních návyků a ovládnout lépe fungující, přesněji a výstižněji nebo citlivěji vyjadřující a sdělující jazykové prostředky. Poznáním jazykových mechanismů i jazykových postojů se člověk dobírá možnosti pochopit autonomní prostředky regulace lidského společenstva, pochopit zvláštní status jazyka i kultury jakožto nadosobního zprostředkovatele vztahu jedince a světa.

A to je v době, kdy tyto autonomní mechanismy přestávají poskytovat člověku pocit a jistotu, že patří do lidské společnosti, nadobyčej významné. Dnes, kdy věda i vševedoucí strana upírají člověku lidský status, právo na omyl při svobodné volbě i účast na vlastním osudu, znamená vlastnictví jazyka pro jedince málem poslední důkaz o tom, že jsou lidé spojeni i něčím více než příslušností k témuž živočišnému druhu, o to³ že mohou společně utvářet velmi zvláštní, málo logické a málo úřední instituty jako jazyk. Pokud však dnes přistoupíme na nereflektované a zcela podvědomé používání jazyka, odsuzujeme se do role skutečně pouhých uživatelů jazyka, chápaných podobně jako uživatelé pozemku nebo státního bytu. Prostý uživatel jazyka je však víc než "uživatel". On zároveň tím jazykem sám je, zároveň ho má a tvoří ho a sdílí ho s ostatními lidmi. Je jeho součástí, jako je jazyk součástí člověka. V dnešní kulturní situaci však je nanejvýš potřebné, aby uživatel jazyka své spoluvlastnictví vědomě reflektoval, jinak může být brzy o tento majetek, i o sebe v něm, připraven. Setrváme-li v nevědomém uživatelském postoji a spolehne-li se na působení vyhynulých kulturních mechanismů, budeme nevědomým působením nekulturních mechanismů zbaveni schopnosti vyjádřit své vědomí a sdílet je s bližními. Domnívám se, že běžná dnešní komunikační praxe tuto moji hypotézu potvrzuje.

Snad je -př- podobného názoru, možná že chtěl ve svém seriálu vyslovit něco podobného, možná že naopak dokáže hájit neracionální, pragmatický přístup k řečové činnosti i k psaní, ale jsem přesvědčen, že jeho rozvleklá akribická analýza psaní cizích slov, spojená s šířením základních omylů v obecné rovině, byla v této situaci zneužíváním času čtenářů i mařením vloh samého autora. Bývalo by účelnější vymezit hlavní traumatické otázky ve vztahu jazyka, kultury a člověka a nabídnout je k vyjádření kolegům, od kterých lze očekávat, že k nim mají co říct. Bylo-li cílem seriálu přesvědčit čtenáře KS, aby nebrali ohled na prosazovanou kodifikaci pravopisu cizích slov, obávám se, že nebude v moci jeho autora zabránit reformátorům v jejím zavedení, ani běžným uživatelům jazyka v jejím přijetí. A má-li se jazyk vědoucích (tedy čtenářů KS) exkluzívně lišit od jazyka rabů, jsme zpět u kardinální otázky současné (i jazykové) kultury: co s národem, který se kultury vzdává, a co s hrstkou, která touží po její kontinuitě.

Myrtil

kn i ž n í z p r a v o d a j

co nového v samizdatu?

kde domov můj

knihovna střední evropy

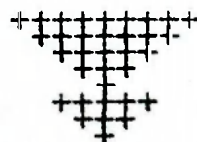
nimo edice

historické studie

střední evropa

teologické texty

(PLACÁK, Petr:) Medorek. Román

(EE, sv. 237, Praha 1987, 217 ss. B5)

Rozsáhlá novela autora (nar. 1964) publikujícího dosud pod pseudonymy v edicích a časopisech undergroundu. V EE titul ještě uveden bez autorova jména, mezitím však již v Lidových novinách č. 3/88 vyšly úryvky s plným jménem autorevým. Text je přepracovanou verzí stejnojmenného titulu, který vyšel r. 1986 v edici Mozková mrtvice. Podrobněji o textu viz v rubrice O knihách v tomto svazku KS.

Čert má kopyto (Pohádky)

(Praha 1987, edice JUST - ještě umíme sami tvořit, řada A, 207 ss. A4, černobílé obr. v textu - téměř na všech stránkách, výtvarně řešené titulky, dvě barevné celostránkové ilustrace, jednostranný i oboustranný tisk, tříbarevná obálka, na předsádce barevná dětská tapeta)

Soubor 56 textů (verše, próza, hry) dvaceti autorů: Jirous, Bondy, Hutka, Tatoun, Machulka, Pech jr., Stankovičová, Balabán, Šimák, Veselá, Rychvalský, Vacek, Vydra, Wolf, Hlávka, Štárek, Třešňák, Stárková, Kohout, Gottwaldovský. Ediční poznámka Jany Veselé. zřejmě editorky a iniciátorky souboru. Co do přitažlivosti textu, pestrosti, ediční pečlivosti, výtvarné a výrobní náročnosti a hlavně co do významnosti námětu zjevně jeden z nejzávažnějších edičních počinů poslední doby.

Slovo a zeď (Antologie moderní polské poezie)

(Praha 1988, druhé, rozšířené vydání, 165 ss. A5, bílá plátěná vazba, červeně potištěná; přeložil anonymní kolektiv autorů; předmluva Leszka Szarugy, závěrečná poznámka překladatelů)

Antologii Slovo a zeď sestavili A. Jagodziński, A. Pawlak a L. Szaruga, přičemž patrně vycházeli, alespoň podle náznaku v doslovu, z polské antologie S. Baranczaka Poeta pamięta. Kniha obsahuje přes sto básní od 52 polských básníků. Vznik veršů je omezen roky

1945 a 1983, přičemž většina z nich byla napsána teprve v období po roce 1978. Antologie je řazena abecedně podle jmen autorů. Sestavovatelé i překladatelé shodně konstatují, že antologie představuje pouze určitý proud poezie našich severních sousedů - poezii tak či onak angažovanou ve společenském dění.

e d i c e

k d e d o m o v m ů j (KDM)

Vychází od roku 1978. Jejím vzniku předcházela reflexe stavu samizdatových publikací vtělená do tohoto programového textu:

"Na mapě současné české literatury (publikované svépomoce) zjišťují tato bílá místa:

1) Poezie vůbec. V základních edicích (Petlice, Expedice) je básnických sbírek málo. Někteří známí básníci publikují samostatně (mimo edice), někteří jen ve sbornících, někteří vůbec ne.

2) Básnické debuty. Za deset let se neprosadil ani jeden nový básník! (Výjimka: okruh undergroundu?)

3) Debuty vůbec. O debutech prozaických a literárně vědných lze říci totéž.

4) Překlady. Od konce šedesátých let nemáme žádné významné překlady světových - západních autorů. (Výjimka: Orwell?) Vy, kteří nejste rusisty, nevadí vám to ani trochu?

Mrtvé ticho kolem těchto 'poruch' publikační praxe bude nutné porušit. První kroky: založení edice (edicí?) mladých autorů, časopisecké recenze vydaných knih, rozbor 'generačního problému' z pera starších atd.

A. Petr - KDM"

K jednotlivým počátečním svazkům (kde je uvedeno "fotografie", jde vesměs o frontispice - foto autora):

HEJDA, Zbyněk: Blížkosti smrti

(Praha 1978, řada A, sv. 1, 52 es. A5, černá plátěná vazba.)

Opis sbírky, jež měla r. 1970 vyjít v Mladé frontě. Vyšlo též jako součást obsáhlejšího výboru v edici Petlice (obsah: I - /drobná lyrika/, II - V Horní vsi..., III - Ta, která je Hortensie).

LILIA, Hermor (pseud., vl. jm. Fr. Bíbl): Básnické dílo.

Sv. I. -

Řádky. Večery.

(Praha 1979, řada A, sv. 2, 2. vyd. Stránkování zachováno podle prvního vydání, tj. 46 a 47 ss. A5, fotografie autora, černá plátěná vazba)

Přepis dvou sbírek, které autor vydal v r. 1917 a 192(?) vlastním nákladem v komisi J.Šnajdra v Kladně.

HEJDA, Zbyněk: Lady Felthamová

(Praha 1979, řada A, sv. 3, 41 ss. A5, černá plátěná vazba)

Sbírku rozdělenou do dvou oddílů tvoří lyrické básně a záznamy snů.

LILIA, Hermor: Básnické dílo. Sv. II - Mysterion. Stíny.

(Praha 1979, řada A, sv. 4, 2. vyd. Stránkování zachováno podle 1. vydání, tj. 60 a 53 ss. A5, černá plátěná vazba, fotografie autorovy ženy)

Přepis dvou sbírek, které autor vydal v letech 1927 a 1931 vlastním nákladem v komisi J.Šnajdra v Kladně.

MERTH, František Daniel: Rukopisy

(Praha 1980, řada A, sv. 5, 69 + 69 + 10 + 17 + 15 + 25 ss. 21 x 21 cm, fotografie, doslov, bibliografie autorova díla, černá plátěná vazba)

Přepis sbírek přírodní lyriky a básní v próze z let 1974-79: Ne krví býků, Sedm básní, Sbírání pokladu, Malé hory, Strašně lidský hlas, Kyrie.

MERTH, František Daniel: Matutinum

(Praha 1981, řada A, sv. 6, fotografie, 19 ss. 21 x 21 cm, brož.)

Přírodní a reflexivní lyrika z r. 1981.

BLATNÝ, Ivan: Pomocná škola Bixley

(Praha 1982, řada A, sv. 7, 185 ss. A5, fotografie autora na vazbě knihy)

Sbírka známého českého autora (nar. 21.12.1919 v Brně), žijícího od konce 40. let v Anglii. Verše, často vícejazyčné, byly do sbírky pojaty r. 1979. Součástí knihy je výběr z rozhovoru, který Ivan Blatný poskytl J. Serkeovi z časopisu Stern.

MERTH, František Daniel: Zastavení (Rukopisy)

(Praha 1983, řada A, sv. 8, 12 ss. 21 x 21 cm, brožovaná, fotografie)

Sbírka básní z r. 1982.

PETR, Antonín: Umřu

(Praha 1978, řada B, sv. 1, 30 ss. A5, plátěná vazba)

Debut autorův (názvy oddílů: Bež tří teček, Velemír, Interpunkce, Bílá Hora, Ruzyně).

KNÍŽE, Roman: Kabát můj větrný

.. (Praha 1979, řada B, sv. 2, 63 ss. A5, fotografie, plátěná vazba)

Debut autorův (oddíly: Na cestě k městu, Jako kdysi, K otci).

DANÍČEK, Jiří: Dům z listí

.. (Praha 1980, řada B, sv. 3, 27 ss. A5, fotografie, plátěná vazba)

Autorova druhá básnická sbírka.

VOLNÝ, Rostislav: Votivní obraz

(Praha 1981, řada B, sv. 4, 61 ss. 30 x 17 cm, ilustrace I. B.)

Autorův debut. Básně z let 1975-79 a volný cyklus Pár dnů v Aswanu z let 1979-80.

PETR, Antonín: Good-bye, Katy!

(Praha 1979, řada C, sv. 1, nestr., A5, fotografie, plátěná vazba)

Autorova druhá sbírka.

ŠVANDA, Pavel: Šest portrétů (Rukopis)

(Praha 1983, řada D, sv. 1, 86 ss. 21 x 21 cm, plátěná vazba)

Cyklus šesti krátkých próz (Vzdor střídání violoncellisty amatéra, Tanečník, Portrét mého přítele P., Portrét paní L., Pan -ský a jeho panská otižádost, Portrét závozníka).

TERMIER, Jeanne: Města a večery

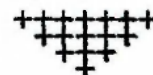
SAUVAGE, Cécile: Melancholie

(Z rukopisných překladů Bohuslava Reynka)

(Praha 1983, řada E, sv. 1, 18 + 46 ss. A5, grafika B. Reynka, plátěná vazba)

Překlad dvou sbírek málo známých francouzských autorek z rukopisné pozůstalosti B. Reynka. Doplněno životopisnými údaji o autorkách a bibliografickými údaji o jiných Reynkových překladech z jejich díla.

k n i h o v n a

s t ř e d n í e v r o p y

Vychází od r. 1986 při časopise Střední Evropa. První dva svazky literární řady - román I.B. Singera Sošja a bávnický debut J. Mlejníka Pastvina - jsme anotovali v KS 1/87 a 2/87. Vedle literární řady, vyhrazené pro beletrii, vychází od r. 1987 řada odborná, zaměřená především na oblast historiografie a literární historie; o prvním svazku této řady viz níže. Všechny dosud vydané svazky mají jednotný formát 20 x 24 cm, jsou vázány do měkkého kartonu a opatřeny přebalem. Tento kartonový přebal je nejvýraznějším vnějším znakem celé edice: vyznačuje se jednotným výtvarným řešením, jakož i technickým provedením (čtyř- nebo pětibarevný tisk). Na přebalu bývá edice označena pouze zkratkou KSE, pořadové číslo svazku uvedeno není, lze je zjistit většinou jen z anexe na záložce svazku předchozího.

WELS, Simon: U Bernátů

(Praha 1987, KSE /3. sv. literární řady/, 184 ss.)

(V)

Paměti, psané původně jen pro rodinnou potřebu, skýtá-
jí unikátní obraz života českých Židů na Rokycansku
v druhé polovině 19. století. Složitě cesty, jimiž se
rukopis dostal (patrně až po 2. světové válce) do Anglie,
aby se nakonec dočkal tohoto prvního českého vydání, po-
pisuje v ediční poznámce Zbyněk Hejda.

OLIČ, Jiří: Čtení o Jakubu Demlovi

.. (Praha 1987, KSE, 1. sv. odborné řady, 247 ss.)

První vydání monografie, jejíž autor, český literární
historik střední generace, žijící v Bratislavě, přípra-
vil pro KSE též monografii o Josefu Váchalovi (vyjde
do konce t.r. ve stejné řadě).

m i m o

e d i c e

HERBERT, Zbigniew: Zpráva z obleženého města

(Praha 1986, 110 ss. A5, vazba tuhý karton; 1. samiz-
datové vydání, překl. Otakar Č. Mokřý)

Báanická sbírka, jež vznikla v roce 1983, patří mezi
základní díla polské poezie posledního desetiletí. Her-
bert se podílí na výrazně společensky a politicky anga-
žované orientaci poezie dnešního Polska, jeho ratio a
bytostná skepse však zároveň tuto poetiku rozšiřují a
prohlubují.

Knížka svou grafickou úpravou koresponduje s vydá-
ním dřívější Herbertovy sbírky Pan Cogito (viz anotaci
v KS 1/86). V obou avazcích je do titulní desky vyříz-
nut obdélník, takže titulní deska tvoří vlastně rám
obrazu na předsádce. V případě Pana Cogito je jím čer-
veně tónovaná reprodukce Carpacciova obrazu Sv. Augus-
tin, v případě Zprávy z obleženého města modře tónovaný
detail obrazu Lot a jeho dcery od Lukase Leidského.

-vp-

PAVLÍČEK, František: Konec patriarchátu

(Stránky z mé lukovské kroniky)

(B.m., 1987, 343 ss. A5, světlešedá plátěná vazba s čer-
ně vyraženým titulem na hřbetě, žlutá ořízka; jako fron-
tiepiec ručně kolorovaná mapka okolí Lukova /xeroxovaná

kresba/, výtvarný doprovod dále tvoří foto autora a čtyři xeroxované fotografie lukovských motivů)

Svou knihu vzpomínek na dětství ve valašské vesnici autor formálně rozčlenil do dvou řetězců pravidelně se střídajících kratších a delších kapitol, které však dohromady tvoří jeden proud drobných historek, vzpomínání a evokací lidských charakterů. Pavlíčkova kniha se tak zapojuje do řady nesoňných pamětí dnešních šedesátníků, jež bezpochyby patří k tomu nejlepšímu v současné české literatuře.

-vp-

Almanach 1987

(82 ss. A5, xeroxovaný strojopis, jako frontispice reprodukována fotemontáž, vazba měkký oranžový karton)

Sborník básní a minipovídek třiceti dvou autorů křesťanské orientace. Předoslán krátký redakční úvod. Příspěvky jsou signovány vlastními jmény, pseudonymy a značkami.

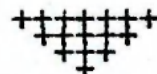
GRÖGEROVÁ, Bohumila + HIRŠAL, Josef: Kolotoč

(Praha 1983, 1. vydání, 166 ss. A5, strojopis na tenkém bílém a modrém papíru, složitá typografie realizovaná psacím strojem, některé stránky rozšířené a přehnuté, kniha je vyzdobena šesti barevně tónovanými kolážemi Jiřího Koláře, z nichž jedna je nalepena na tuhých kartonových deskách, bílý plátěný hřbet se strojopisným titulem)

Kolotoč je čtvrtou společnou knihou B. Grögerové a J. Híršala. Je datován lety 1977-79 a zachycuje kolážovitou formou vzpomínky na společnou cestu obou autorů do Paříže, která se uskutečnila v roce 1967. Tenta netradiční memoár má velmi složitou kompozici, jejíž některé prvky si G+H ověřili již ve svých dvou knihách předchozích (Preludium, 1975 a Mlýn, 1976). Vlastní dojmy a vzpomínkový materiál je prezentován jako řada drobných, útržkovitých čísel nejrůznějšího žánrového charakteru - prostým vyprávěním počínaje přes jakýsi fiktivní náčrt filmového scénáře a třeba systematickým vyjmenováváním předmětů spatřených na bleším trhu či jinými podobnými básněmi napsanými v duchu konkrétní poezie konce. Nalezneme zde kapitoly s interpunkcí i bez ní, kaligramické básně stejně tak jako básně psané stupňovitým veršem, některé části jsou členěny v standardní odstavce, jiné odstavcové dělení postrádají a v jiných jsou odstavce zúženy a střídavě rozmístovány po celé šířce stránky atd., atd. Za každým samostatným textem je uveden krátký popis použitých formálních prostředků a jejich subjektivní zdůvodnění. Pestrou a různorodou směs drobných dojmů stmelují dvě ucelená textová pásma. Prvním je řada krátkých reflexí vlastní tandemové práce

vek R. Prokopa, L. Sádeckého a K. Bíny České dějepisectví včera, dnes a zítra, bilance celkového stavu a vyvoje české historiografie v uplynulých 20 letech. Rubrika PRAMENY přináší dokončení válečných vzpomínek Hedy Kaufmannové, podávající obraz "všedního" života českého odbojáře za nacistické okupace. Následuje zmíněný bibliografický rejstřík k historickým sborníkům za léta 1978-1987 a jako PŘÍLOHA článek západoněmeckého historika Wolfganga Eichwedeho Sovětský svaz a Německo v roce 1945.

S t ř e d n í E v r o p a

svazek X. (Praha, únor 1988, 193 ss. A4)

Úvodní blok otvírá J(ulius) Vrána druhou částí svých Poznámek k dějinám Střední Evropy: tento článek, který zřejmě bude mít ještě další pokračování, nutno přivítat jako první podstatnější příspěvek z pera domácího autora, obírající se meritorně problematikou vyznačenou názvem časopisu. V dalších třech příspěvcích pokračuje diskuse nad článkem značky Andreas České bloudění (první dvě části vyšly ve sv. 8 a 9). Svým rozsahem a hlavně pojetím tento rámec poněkud přesahuje Moraviova replika České sny.

Následující oddíl, nazvaný JUGOSLÁVSKÉ CESTY, přináší první část svědectví politického vězně o Titových koncentracích a recenzi knihy britské novinářky Nory Beloffové Pochybné dědictví po Titovi. V našem prostředí představuje tento redakční krok slibný začátek demytologizace jugoslávského komunismu.

Bohatě obsazená je tentokrát rubrika ZECHER, zavedená ve sv. 8 a věnovaná židovskému fenoménu střední a východní Evropy. V tomto svazku je publikována první část deníku sionistického politika českého původu Leo Herrmanna z jeho návštěvy Prahy na podzim 1945 (přeloženo z německého vydání historika Petra Heumose), dále článek Ruth R. Wisseové Polští Židovští duchové a konečně projev prof. Ady Stega k projektu katolického kláštera v Osvětimi.

Do rubriky REAKCE je zařazena recenze Solženicynova Rudého kola (zatím vyšly dva svazky, Srpen roku čtrnáct a Listopad roku šestnáct, líčící uzlové momenty ruské historie v předvečer revoluce) od Michaila Gellera, ruského historika žijícího v exilu, a medailon moravského výtvarníka Jana Jemelky od K. Novotného.

V rubrice DOKUMENTY je publikována petice čs. katolíků, vyžadující nové a spravedlivé řešení vztahů mezi církví a státem, známá jako "jedenatřicet bodů".

V PŘÍLOZE končí publikace monografie Adama Wandruszky Habsburský dům (kap. 14 a 15), jejíž knižní vydání se chystá v Knihovně Střední Evropy.

-db-

Číslo 14 (46 ss. A4)

Ústřední téma: "Věda a víra dnes". Editorial (s názvem Konec věku vědy?) datován únor 1987. Těžištěm hlavního tematického bloku jsou dva rozsáhlejší přeložené články, Proměny vztahu vědy a teologie (W. Kasper) a Vyhlídky náboženství ve vědecky orientovaném světě (A. Grabner-Haider). K ústřednímu tématu čísla se váží rubriky Dokument (Jan Pavel II. o Galileovi Galileim), Lexikon (výklad pojmů víra a věda), Praxe (článek Dnešní cesty k víře předkládá výsledky sociopsychologického průzkumu jevu zvaného konverze), Recenze a Portrét (P. Teilhard de Chardin).

Číslo 15 (48 ss. A4)

Ústřední téma: "Morálka - řád lidské svobody". Editorial (nazvaný Návrat morálky) datován prosinec 1987. V hlavním tematickém bloku najdeme mj. článek K. Rahnera Bezejmenná ctnost a přehlednou stať Minulost a dnešek morální teologie od O. Mádra. Další příspěvky jsou věnovány problemům spojeným s biologickou revolucí a umělým oplodněním. Následují oddíly Laici v církvi a Diskuse o Husovi. Lexikon se obírá tématem převtělování resp. stěhování duší a pojmem autority. Rubrika Panoráma uvádí reportáž Křesťané na školách v NDR. Závěrečný Portrét je věnován patronu moralistů sv. Alfonsovi.

BENEFICIUM NA PAMĚŤ BEDŘICHA FUČÍKA

V roce 1987 bylo založeno Beneficium na paměť Bedřicha Fučíka. Toto beneficium bude každoročně udělovat odborná porota mladým literárním kritikům, teoretikům, historikům nebo editorům na základě jejich dosavadní tvorby a jako podporu pro další práci na tématech, která dnes nemají naději, že by mohla vyjít jinak než strojopisně.

Porota se usnesla uveřejnit spolu s oznámením beneficia i následující výzvu:

Beneficium na paměť Bedřicha Fučíka nese jméno člověka, který celý svůj život věnoval neúnavné, láskyplně pokorné, obětavé službě české literatuře. Řadu let, až do své smrti, bez oddychu připravoval kritické edice umlčených básníků a bránil jejich dílo před zapomenutím. V duchu jeho odkazu apelujeme na naši mladou generaci literárně vědnou a kritickou, aby svou pozornost obrátila také k nezpracovaným problémům novější české literatury a jejím bílým místům. Jejich rostoucí počet i rozsah svědčí o vleklé krizi a je alarmující. Chceme upozornit, že pokud jde o objektivní vědecké zpracování, naše literární teorie i historie prakticky nepřekročily tematický mezník roku 1945. Že přípravné práce pro oficiální komplexní dějiny české moderní literatury svědčí o neodpovědném přístupu a o tom, že obraz těchto dějin bude zmanipulován a mezerovitý. Že zcela chybí kritický obraz nejvýraznějších postav poválečné (a někdy i předválečné) poezie i prózy (Deml, Zahradníček, Čep, Seifert, Holan, Kolář, Hrabal, Škvorecký atd.), že chybí často i povědomí o řadě zakazovaných autorů, o bibliografiích či kritických edicích jejich děl ani nemluvě. Do výzkumných plánů vysokoškolských kateder či jiných vědeckých institucí se dnes podobná témata dostanou, jen pokud vyhovují současné kulturní politice, tedy s vypuštěním nebo zkreslením rozhodujících proudů a osobností. Zbývá to na nás ostatních. Zdá se nám, že onu prázdnotu by každý, kdo se zabývá tak či onak literaturou, měl mít stále na zřeteli a považovat ji i za svůj osobní dluh.

Těm, kteří se chtějí na poli literární vědy či historie angažovat a kteří by o to stáli, nabízíme i případnou pomoc (např. při vymezení problému, při hledání pramenů, v otázkách metodologických atd.). Přesnější informace můžete získat prostřednictvím redakce tohoto časopisu.